29407

PRODUCTIE EN BESTEMMING VAN MELK IN NEDERLAND II

EEN CONFRONTATIE VAN TWEE STUDIES

J. SEVENSTER

8201.178

STELLINGEN

I

Omdat toeneming van de volkswelvaart meebrengt, dat het percentage van de bevolking, dat werkzaam is in het agrarisch bedrijf, afneemt, mag het verschijnsel, dat „landvlucht" wordt genoemd, in het algemeen niet zonder meer als een ongezonde economische ontwikkeling worden beschouwd.

II

Een naast elkaar bestaan van speculatief en coöperatief bedrijf moet, in het algemeen, als sociaal-economisch gewenst genoemd worden. Vormen van propaganda, die tenderen naar een monopoliepositie van het landbouwcoöperatiewezen, alsmede naar het afschrikken van speculatieve bedrijven op andere wijze dienen derhalve te worden vermeden.

III

Het verdient de voorkeur, de provinciegewijze coördinatie van de verschillende takken van landbouwvoorlichting op te dragen aan een boven de consulenten staande functionaris. Deze zou een speciale belangstelling moeten hebben voor de sociaal-economische problemen van de landbouw.

IV

Het uiteenlopen van de conclusies, welke meerdere onderzoekers hebben getrokken uit proeven met betrekking tot het gewenste vetgehalte van krachtvoermengsels voor melkvee, is goeddeels te verklaren uit de verschillen van hoeveelheid en hoedanigheid van het bij deze proeven gegeven ruwvoeder.

V

In Nederland gaat de ordening van en contrôle op het gebruik van speciale toevoegingen aan krachtvoermengsels voor dieren te ver. Daardoor wordt het initiatief van bonafide mengvoederfabrikanten tot onderzoek van de toepassingsmogelijkheden van bedoelde producten geremd.

VI

Door het Zuivel Kwaliteits Bureau en andere organisaties, welke zich in Nederland bezig houden met de beoordeling van zuivelproducten, wordt niet voldoende acht geslagen op de wensen van de verbruikers.

VII

Het toevoegen van vitamines en andere stoffen aan consumptiemelk en zuivelproducten, ter verbetering van de voedingswaarde of andere hoedanigheden zou, voorzover daardoor geen gevaar van fraude ontstaat, moeten worden mogelijk gemaakt.

VIII

Het toevoegen van met name te noemen, voor de gezondheid niet schadelijke, antioxydantia aan consumptievetten dient wettelijk mogelijk te worden gemaakt.

PRODUCTIE EN BESTEMMING VAN MELK IN NEDERLAND II

EEN CONFRONTATIE VAN TWEE STUDIES

Dit proefschrift met stellingen van
JAN SEVENSTER,
landbouwkundig ingenieur,
geboren te St Anna Parochie, 23 December 1906,
is goedgekeurd door de promotor
DR J. HORRING,
hoogleraar in de staat- en landhuishoudkunde.

De Rector Magnificus
der Landbouwhogeschool,
G. MINDERHOUD

Wageningen, 14 April 1953

294 D7 NN08201, 178

PRODUCTIE EN BESTEMMING VAN MELK IN NEDERLAND II

EEN CONFRONTATIE VAN TWEE STUDIES

*

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DE GRAAD VAN DOCTOR IN DE LANDBOUWKUNDE, OP GEZAG VAN DE RECTOR MAGNIFICUS DR IR G. MINDERHOUD, HOOGLERAAR IN DE LANDHUISHOUDKUNDE, TE VERDEDIGEN TEGEN DE BEDENKINGEN VAN EEN COMMISSIE UIT DE SENAAT VAN DE LANDBOUWHOGESCHOOL TE WAGENINGEN OP WOENSDAG 27 MEI 1953 TE 16 UUR

DOOR

JAN SEVENSTER

*

Bibliotheek
der
Landbouw Hoogeschool
WAGENINGEN

ISN: 104617

AAN MIJN OUDERS

AAN MIJN VROUW

HOOFDSTUK I

INLEIDING

TWEE STUDIES OVER HETZELFDE ONDERWERP

In April 1950 verscheen een studie over „Productie en Bestemming van Melk in Nederland", door Prof. Dr Ir M. J. L. Dols en Ir J. Sevenster [1]). Professor Dols heeft daarvan hoofdstuk II: „De Voedingswaarde van melk en zuivelproducten" geschreven. De andere hoofdstukken zijn door schrijver dezes samengesteld.

Omstreeks dezelfde tijd werd ook gepubliceerd een rapport, uitgebracht aan de Stichting voor de Landbouw en de Algemeene Nederlandsche Zuivelbond, getiteld: „Betekenis en Bestemming der Nederlandse Melk- en Zuivelproductie" [2]). Dit rapport was op verzoek van de twee bovengenoemde organisaties samengesteld door een commissie van negentien deskundigen.

Dat er over één onderwerp vrijwel gelijktijdig twee verschillende publicaties verschenen, was geen toeval. De werkzaamheden aan beide waren ongeveer op hetzelfde tijdstip begonnen, omdat de plannen welke op dit punt door mijn werkgever: Unilever N.V., werden gekoesterd, mede aanleiding werden tot het totstandkomen van het rapport van de Melkbestemmingscommissie. Er was getracht tot samenwerking te komen; daartegen bleken echter bij het bestuur van de Stichting voor de Landbouw ernstige bezwaren te bestaan. Achteraf is het naar mijn mening verheugend, dat deze samenwerking niet tot stand kwam. In de eerste plaats omdat er dan aan één rapport een nog groter en meer heterogeen gezelschap had moeten werken dan nu al het geval was bij de voorbereiding van het Melkbestemmingsrapport. Zoals het is verschenen, maakt dit rapport al de indruk van te veel een compromis van de uiteen-

[1]) In het vervolg bij afkorting aan te duiden als: „Productie en Bestemming I".

[2]) Hierna te noemen: „Melkbestemmingsrapport".

lopende meningen der leden te zijn. In de tweede plaats omdat er nu vrijwel gelijktijdig twee verschillende werkstukken zijn verschenen over hetzelfde onderwerp, welke in uitgangspunt en opzet sterk verschillen. Desondanks is in de conclusies een vrij grote mate van overeenstemming te vinden en wij menen dat daarom aan deze conclusies een grotere waarde kan worden toegekend.

PROBLEEMSTELLINGEN

In het Melkbestemmingsrapport is een probleemstelling eigenlijk niet geformuleerd. De hier volgende aanhalingen uit de inleiding kunnen echter als zodanig worden opgevat. „Rekening dient te worden gehouden met de mogelijkheid, dat de melkproductie in de komende jaren verder zal toenemen. Daartegenover is de mogelijkheid aanwezig, dat de omstandigheden voor de afzet zich in de nabije toekomst minder gunstig ontwikkelen. Enerzijds is immers het belangrijkste invoergebied voor zuivelproducten, Europa, in ernstige mate verarmd, anderzijds moet worden gerekend met een voortduren van oorzaken, welke hebben geleid tot de crisis in de dertiger jaren." Voorts dat de Commissie „zich een voorstelling moet trachten te maken van de omvang der binnen enkele jaren in Nederland te verwachten melkproductie, van de spreiding over de seizoenen, van de prijs, waarvoor de melk zal kunnen worden geproduceerd en van de kwaliteitseisen, welke aan haar moeten worden gesteld". Richtlijnen zijn nodig „voor de toekomstige verwerking van het belangrijkste product van de Nederlandse landbouw, waarbij het, naast de belangen van uitgebreide delen der bevolking, welke direct of zijdelings betrokken zijn bij de landbouw, de zuivelindustrie en de -handel, eveneens gaat om de belangen van iedere Nederlander als dagelijks consument van zuivelproducten"[1]).

In „Productie en Bestemming I" is het probleem als volgt gesteld: Een der belangrijkste van de nationale welvaartsbronnen: „Het complex van melkproductie en zuivelindustrie, te toetsen aan de gewijzigde omstandigheden met het doel, zo goed mogelijk te bepalen, welke taak en welke mogelijkheden er voor dit complex zullen zijn in de Nederlandse gemeenschap, respectievelijk in de grotere economische gemeenschappen, welke zich aan het vormen zijn. Met inachtneming van de ontwikkeling, waaraan voortbren-

[1]) Melkbestemmingsrapport, pag. 3.

ging en verbruik van melk en zuivel in andere delen van de wereld blijkbaar onderworpen zijn, zal getracht worden te beredeneren, welke de meest wenselijke omvang van de Nederlandse melkproductie in de toekomst zal zijn en welke bestemming er aan de melk het best kan worden gegeven."

VERSCHILLENDE UITGANGSPUNTEN EN VERSCHILLENDE BEWERKINGEN

Op het verschil in uitgangspunt is reeds door Platenburg gewezen. In het Melkbestemmingsrapport worden de tegenwoordige en de in de toekomst te verwachten omvang van de melkproductie als te aanvaarden feiten vooropgesteld. De Commissie heeft wel veel aandacht besteed aan de documentatie van de belangrijkheid van melkveehouderij en zuivelindustrie als bedrijfstakken en welvaartsbronnen. Daarmede is echter naar onze mening niet aangetoond, dat de aangewende productiefactoren niet beter voor andere doeleinden zouden kunnen worden gebruikt. Wij hebben de belangrijkheid van de genoemde bedrijfstakken als algemeen bekend vooropgesteld, zonder daarvoor nadere bewijzen aan te voeren, maar wij meenden toch te moeten trachten de vraag te beantwoorden of de verwachte uitbreiding van de melkproductie in Nederland economisch verantwoord was. Aldus vulden de beide werkstukken elkaar goed aan.

Ook bij het uitwerken van het vraagstuk was er een opvallend verschil. In het Melkbestemmingsrapport zijn de ontwikkeling van de Nederlandse melkveehouderij, zuivelbereiding en zuivelhandel, de internationale handel in zuivel en zuivelproducten, de ontwikkeling van de zuivelprijzen en de crisismaatregelen „in de dertiger jaren" aan een korte beschouwing onderworpen. Vervolgens wordt de positie van de Nederlandse melkveehouderij en zuivelindustrie „in de naaste toekomst" behandeld. Daarna volgen conclusies en voorstellen welke dus in de eerste plaats gebaseerd zijn op de gang van zaken in het verleden en de feitelijke toestand van de eerste na-oorlogse jaren.

Naar onze mening gaven al deze feiten te weinig houvast voor de ontwikkeling op langere termijn. Immers, „de gevolgen van oorlog en bezetting hebben de nationale en internationale opvattingen over landbouw en voedselvoorziening sterk beïnvloed. Nieuwere

inzichten in de betekenis en de techniek van goede voeding zijn door de medische en de physiologische wetenschappen ontwikkeld. Door de noodzaak van de rantsoeneringen en de groeiende belangstelling van medici, economen en anderen, die zich voor sociale problemen interesseren, zijn deze inzichten van practische betekenis geworden voor de sociaal-economische politiek. In de sociale verhoudingen voltrokken en voltrekken zich over de gehele wereld belangrijke wijzigingen. De economische positie van Nederland – evenals van de rest van West-Europa – is veranderd, en vooral verslechterd. Onder de druk van deze omstandigheden en ook wegens de grote waarde welke aan „planning" wordt toegekend, wordt gespeurd naar de meest voordelige wijze, waarop onze nationale welvaartsbronnen kunnen worden aangewend." [1])

Wij hebben getracht „het complex van melkproductie en zuivelindustrie te toetsen aan de gewijzigde omstandigheden" [2]), en daarbij gezocht naar de fundamentele invloeden welke op den duur een rol spelen. Aldus vullen ook wat de uitwerking betreft, de beide werkstukken elkaar in vele opzichten aan.

Door het verschil in uitgangspunt en uitwerking, kan men ze niet zonder meer met elkaar vergelijken zoals Van de Wiel heeft getracht te doen [3]). Het eerste bezwaar door hem geopperd tegen „Productie en Bestemming I", is dat „verzuimd wordt in concreto aan te geven, wat onder de beste bestemming wordt verstaan", terwijl het rapport van de Melkbestemmingscommissie duidelijk stelde „dat de beste bestemming een zodanige is, welke de grootst mogelijke rentabiliteit waarborgt".

Het is duidelijk, dat in het raam van onze probleemstelling, een beperking zoals de Melkbestemmingscommissie zich door de hierboven geciteerde formulering veroorloofde, niet toelaatbaar was. Overigens is er geen tegenstelling tussen wat wij gezocht hebben en de oplossing van de Commissie. Die bestemming van de melk, welke de grootste bijdrage levert voor de nationale welvaart, zal in het algemeen dezelfde zijn als die, welke de grootst mogelijke rentabiliteit voor de melkproducenten geeft. (Wij nemen opzettelijk

---

[1]) Productie en Bestemming I, pag. 9.
[2]) idem , pag. 9 en 10.
[3]) Dr E. van de Wiel: „Tweeërlei visie ten aanzien van de melkbestemming". Economisch Statistische Berichten, 13 Mei 1950, pag. 426.

het woord „waarborgen" uit de formulering van de Commissie niet over, omdat deze term weinig past bij de vele onzekerheden, welke ook in het Melkbestemmingsrapport worden opgesomd).

Overigens menen wij, dat de vondst van de „grootst mogelijke rentabiliteit" voor de Melkbestemmingscommissie niet zo zeer een mooi resultaat was, maar veeleer een noodoplossing. In de inleiding van de conclusies, immers, wordt gesteld, dat „de Commissie haar opdrachtgeefsters zeker ernstig zal teleurstellen, indien deze vóór alles een meer of minder concreet melkbestemmingsplan van haar zouden verwachten. Hoe langer hoe duidelijker namelijk is allengs gebleken, dat de Commissie de mening is toegedaan, dat de meest rendabele bestemming meer zal kunnen worden bevorderd, doordat het bedrijfsleven in staat wordt gesteld uit eigen initiatief op de zich voltrekkende verschuivingen te reageren, dan dat er naar gestreefd zou moeten worden een aantal dwingende maatregelen toe te passen, waardoor een melkbestemmingsplan zou kunnen worden verwezenlijkt."

Hieruit menen wij te kunnen opmaken, dat aanvankelijk wel gedacht is aan het maken van een bestemmingsplan, maar dat dit om twee redenen niet werd verwezenlijkt. In de eerste plaats, omdat het te moeilijk was en in de tweede plaats, omdat men het minder belangrijk is gaan vinden een plan te maken, aangezien de verwezenlijking van zo'n plan een grote mate van overheidsingrijpen zou vereisen. Hiermede hangt ongetwijfeld ook samen het feit, dat, terwijl op het moment van de installatie der Commissie, het Bedrijfschap Zuivel zich nog intensief met de bestemming van de melk bemoeide, er ten tijde van het uitbrengen van het rapport reeds veel meer vrijheid bestond. Dat de Commissie speciaal heeft aangedrongen op „differentiatie van de melkprijs, al naar het eindproduct een verschil in geldelijke opbrengst oplevert" [1]) achten wij zeer belangrijk. Op de gunstige invloed, welke door de toepassing van dit beginsel sindsdien is uitgeoefend t.a.v. de omschakeling van de boterindustrie in de zandstreken naar andere zuivelproducten, komen wij in hoofdstuk IV nog terug.

VOEDINGSECONOMIE EN RENTABILITEIT

Van de Wiel constateert, dat in ons werkstuk in de eerste plaats

[1]) Melkbestemmingsrapport, pag. 56.

waarde wordt gehecht „aan de voedings-economische overweging, welke aanwending het grootst mogelijke calorische- en vitaminerendement verzekert". Hij meent zelfs, dat bij onze behandeling van het probleem „economische overwegingen niet geheel verwaarloosd worden, doch zij worden alleen ten tonele gevoerd wanneer zij de op grond van voedingswaarde bereikte conclusie versterken". Wij hebben elders reeds de onjuistheid van deze bewering aangetoond: economische overwegingen hebben ons geleid tot de conclusie, dat in Nederland de voortbrenging van kaas op den duur betere kansen heeft dan die van melkproducten, ofschoon uit voedings-economisch oogpunt de bereiding van kaas niet de voorkeur verdient, omdat daarbij een groter deel van de melk voor de menselijke consumptie verloren gaat [1]).

Van de Wiel schrijft, dat: „waar het om gaat is wat de consument wenst te eten en niet wat hij naar de mening van geleerde lieden behoort te eten" [2]). Aldus suggereert hij een tegenstelling welke in feite niet bestaat. Als we de genotmiddelen en de luxe „extraatjes" buiten beschouwing laten, wenst de doorsnee-consument op het gebied van de dagelijkse voedingsmiddelen „waar voor zijn geld". Als de resultaten van het onderzoek der „geleerde heren" naar de voedingswaarde van verschillende producten (mede dank zij voorlichting) geen invloed zouden hebben op de vraag naar die producten, zou onderzoek en voorlichting net zo goed achterwege kunnen blijven. In dat verband hebben wij erop gewezen, dat sinds de laatste oorlog, de waardering van goede en verantwoorde voeding door de grote massa geweldig is gestegen [3]). Daarom zullen de ondernemers in de landbouw en in de voedingsmiddelenindustrie er in de toekomst rekening mee moeten houden, dat de beoordeling van de voedingswaarde hunner producten door „geleerde heren" voor de afzetmogelijkheden van groot belang is. Dat wij dit verband destijds niet met zoveel woorden hebben gelegd, is geen grotere fout dan die welke een adviseur begaat, als hij aan een exporteur van regenjassen rapporteert, dat het in Tripolitanië bijna nooit regent zonder er bij te schrijven dat de exportmogelijkheden van regenjassen naar dat land daarom niet gunstig zijn.

Uit het vervolg van Van de Wiel's betoog blijkt wel, dat het

[1]) Economische Statistische Berichten, 1950, pag. 818.
[2]) Economische Statistische Berichten, 1950, pag. 429.
[3]) Productie en Bestemming I, pag. 24.

verschil tussen zijn en onze opvatting in werkelijkheid niet erg groot is. Hij schrijft: „Uiteraard is het van eminent belang het publiek in de richting van een zo goed mogelijke voeding en inkomensbesteding op te voeden, maar slechts voor zover dit resulteert in een effectieve vraag van de consument speelt dit „behoren" o.i. bij de melkbestemming enige rol" [1]). Hij is dus overtuigd van het nut van voorlichting ten behoeve van een rationele voeding, alleen het resultaat moet hij eerst nog zien, terwijl wij deze resultaten reeds menen waar te nemen en overtuigd zijn van een nog aanmerkelijk toenemende invloed er van.

De voedingseconomische motieven met betrekking tot de bestemming van de melk zouden ook nog wel op andere wijze de rentabiliteit van de melkproductie kunnen beïnvloeden dan alleen via de vraag van de consumenten.

Wij hebben de nadruk gelegd op de wenselijkheid – gezien de verslechterde economische positie van Nederland – te speuren naar de meest voordelige wijze, waarop onze nationale welvaartsbronnen kunnen worden aangewend [2]).

En wij hebben ook gewezen op de grote economische betekenis van goede voeding, welke niet alleen één van de resultaten is van welvaart, maar in wisselwerking ook die welvaart helpt bevorderen, o.a. via de arbeidsproductiviteit [3]). Hetzelfde is sindsdien kernachtig geformuleerd door één van de commissies van de O.E.E.C. „On peut considérer qu'une consommation alimentaire satisfaisante est à la fois une condition et une conséquence du relèvement" [4]). Uit een (niet gepubliceerd) rapport dat door één van de hoogste Nederlandse regeringsfunctionarissen in 1951 aan de F.A.O. is uitgebracht, bleek hoe belangrijk de melk voor de voeding wordt geacht. Zou het na dergelijke uitspraken niet dienstig zijn er aan te denken, dat in vele landen de prijs welke de boeren voor de melk ontvangen mede door de regering wordt bepaald?

In Nederland garandeert de Overheid aan de melkproducenten een gemiddeld lonende prijs. De vertegenwoordigers van de georganiseerde landbouw hebben herhaaldelijk blijk gegeven hieraan

---

[1]) Economische Statistische Berichten, 1950, pag. 429.
[2]) Productie en Bestemming I, pag. 9.
[3]) Productie en Bestemming I, pag. 23 en 24.
[4]) Niveaux de consommation alimentaire dans les pays de l'O.E.E.C., Parijs 1951, pag. 14.

veel waarde te hechten [1]). Weliswaar is deze garantie in de eerste plaats te beschouwen als een onderdeel van de landbouwpolitiek. Deze politiek is tegenwoordig, zeker in Nederland, echter niet meer los te denken van het voedselvoorzieningsbeleid en de loon- en prijspolitiek. De vraag of de melk een naar sociaal-economische maatstaf, zo goed mogelijke bestemming krijgt, moet de Overheid dus wel belangrijk vinden, zoals trouwens herhaaldelijk is gebleken.

Samenvattende menen wij dus, dat de mate waarin de oorspronkelijke voedingswaarde van voor de voedselvoorziening belangrijke agrarische producten in de daaruit bereide eindproducten tot zijn recht komt, op den duur een niet geringe invloed heeft op de financiële rentabiliteit van het primaire product. Mede dank zij de verbeterde voorlichting op voedingsgebied zullen belangrijke afwijkingen op deze regel door de consumenten worden geredresseerd, terwijl ook de Overheid dikwijls invloed in deze richting zal doen gelden.

VRIJHEID VOOR DE CONSUMENT

Van de Wiel betoogt verder nog, dat men de consument vrij moet laten in zijn keuze [2]). Hij bepleit dat in het raam van zijn bezwaren tegen onze opzet zo nadrukkelijk en herhaaldelijk, dat hij daarmede de indruk vestigt, als zouden wij de consument direct of indirect in een bepaalde richting willen dwingen. Wij hebben echter niets van dien aard geschreven. Uit de formulering van een deel van de eindconclusie „Boterproductie is uit een oogpunt van voedingseconomie ongewenst en ook uit commercieel-economische overwegingen moet gerekend worden met de wenselijkheid, deze productie terug te brengen tot de omvang".... [3]), blijkt duidelijk het tegendeel. In de door het college voor voedingsaangelegenheden aan het Melkbestemmingsrapport toegevoegde bijlage wordt gesteld: „Daaruit volgt de taak van melkproducenten en zuivelbereiders bij de melkwinning en -verwerking al het mogelijke te doen tot zo goed mogelijk behoud der oorspronkelijke voedingswaarde"[4]). Het wil ons voorkomen, dat Van de Wiel ook bezwaar had moeten

[1]) Zie o.m. „Officieel Orgaan van de Koninklijke Nederlandse Zuivelbond", 10 September 1952, pag. 565.
[2]) Economisch Statistische Berichten, 1950, pag. 429.
[3]) Productie en Bestemming I, pag. 175.
[4]) Melkbestemmingsrapport, pag. 113.

maken tegen deze opdracht, waardoor de wensen van de consumenten ten aanzien van smaak en houdbaarheid der producten wel eens lelijk in het gedrang kunnen komen.

ANDERE CRITIEKEN

Ook Platenburg heeft de beide geschriften aan een critiek onderworpen [1]). Zijn beschouwing maakt de indruk in de eerste plaats een reactie te zijn op de beschouwingen van Van de Wiel.

Aangezien hij vrijwel geen bezwaren tegen ons betoog naar voren brengt, maar er integendeel in grote lijnen mee instemt, acht ik het niet nodig er hier op in te gaan. Zijn bezwaren tegen het Melkbestemmingsrapport kunnen hier eveneens buiten beschouwing blijven, aangezien deze zich meer richten tegen de opzet van het rapport en het ontbreken van duidelijke conclusies dan tegen de feitelijke inhoud.

Een door Van Stuyvenberg in de „Economist" gepubliceerde bespreking van „Productie en Bestemming I" [2]) komt in strekking zozeer overeen met de critiek van Van de Wiel, dat wij een en ander met het bovenstaande voldoende beantwoord achten. Alleen op een detailopmerking van Van Stuyvenberg over de relatie tussen de omvang van de boterproductie en de prijs welke de producenten van melk ontvangen, komen wij in hoofdstuk IV terug.

De in de landbouw- en zuivelvakbladen en in het Landbouwkundig Tijdschrift verschenen verhandelingen over de beide werkstukken voldoen niet aan de eisen welke men aan wetenschappelijke critieken mag stellen. Op enkele detailopmerkingen uit deze besprekingen komen wij in de volgende hoofdstukken nog terug.

In de volgende drie hoofdstukken worden de overwegingen en conclusies van Melkbestemmingsrapport en „Productie en Bestemming I" aan elkaar en aan de feitelijke ontwikkeling sinds 1949 getoetst. Op grond hiervan zullen de overwegingen, voor zover nodig, worden herzien of aangevuld. In een slothoofdstuk worden de resultaten van één en ander samengevat en zal getracht worden daaruit opnieuw conclusies te trekken.

---

[1]) Drs Th. J. Platenburg: „Betekenis en Bestemming van de Melk", Economisch Statistische Berichten, 14 Juni 1950, pag. 470.

[2]) Boekbespreking in „De Economist", 1950, pag. 715.

HOOFDSTUK II

DE MELKPRODUCTIE

DE BELANGRIJKSTE OVERWEGINGEN EN CONCLUSIES UIT DE BEIDE STUDIES

De belangrijkste overwegingen en aanbevelingen van de Melkbestemmingscommissie met betrekking tot de melkproductie kunnen als volgt worden samengevat:

De melkproductie is de belangrijkste tak van het landbouwbedrijf in Nederland: omstreeks 55% van de Nederlandse cultuurgrond staat in dienst van deze tak.

Verwacht werd een toename van de productie tot ca. 5,7 millioen ton in 1953. De hogere productie zou worden veroorzaakt door een toeneming op de zandgronden in het Oosten en Zuiden; in de weide-gebieden in het Westen van ons land zou de productie in 1953 ongeveer op het vooroorlogse niveau zijn.

De verdeling van de melkproductie over de seizoenen was vóór de oorlog zodanig, dat de top per vier weken gerekend, ongeveer 130% boven het dieptepunt lag. In deze verhouding is geen verbetering te verwachten, tenzij door de zuivelbedrijven „het wintermelken" wordt bevorderd.

De melkprijs voor de veehouder in Nederland was in de zomer van 1949 vrijwel gelijk aan die, welke in Denemarken gold. In alle overige West-Europese landen was de melkprijs hoger, in België, Engeland en Zwitserland zelfs aanmerkelijk. In de Verenigde Staten was deze prijs ongeveer gelijk aan die in Nederland en Denemarken; in Nieuw-Zeeland en Australië bedroeg de melkprijs 60% van die in Nederland en Denemarken.

Voor de productiekosten van de melk is een vrij hoge gemiddelde melkproductie per koe van het grootste belang. Ruim $^1/_3$ gedeelte van de totale brutokosten van de melkproductie bestaat uit lonen en sociale lasten, dus moet de beschikbare arbeidskracht zo doelmatig mogelijk worden gebruikt.

Verhoging van hoeveelheid en kwaliteit van de ruwvoerpro-

ductie en een rationeel gebruik van *krachtvoer* kunnen de kosten van de melkproductie per eenheid doen dalen. Op sommige bedrijven wordt voor de kalveropfok een te grote hoeveelheid bijproducten van de zuivelindustrie gebruikt. Verschillende maatregelen ter verbetering van de kwaliteit van de melk, zoals die de boerderij verlaat zijn dringend gewenst.

Ten aanzien van de melkproductie zijn de navolgende overwegingen en conclusies uit „Productie en Bestemming I" van belang:

De melkveehouderij hoort thuis in de gematigde luchtstreken en speciaal in die gebieden, welke een over het gehele jaar regelmatig verdeelde regenval hebben. Een groot deel van onze bodem is uitsluitend geschikt voor grasland. De bedrijfsvoering zowel van de melkveehouderij als van de zuivelbereiding staan in Nederland op een hoog peil.

De, uit financiël oogpunt, optimale productie per dier zal het onderwerp moeten worden van bedrijfs-economisch onderzoek.

De stijging van de wereldmelkproductie wordt o.m. geremd door de hoge eisen, welke deze productie aan de factor arbeid stelt. Dit hangt samen met het feit, dat op de arbeidskosten bij de melkproductie minder kan worden bespaard dan bij de akkerbouwproductie. Echter, in verband met de afmeting van de meeste landbouwbedrijven en de vaak ongunstige verkaveling is in Nederland de mogelijkheid tot rationalisatie in alle agrarische productierichtingen beperkt. In de kleine landbouwbedrijven is de kostenfactor „arbeid" aanmerkelijk gestegen, doordat de „kleine boeren" en hun gezinsleden geen genoegen meer nemen met hun vroegere (te lage) levensstandaard.

In de andere West-Europese landen, met uitzondering van Denemarken, zijn de productiekosten van melk hoger dan in Nederland. Deze kosten waren in Australië en Nieuw-Zeeland aanmerkelijk lager.

In verband met de meest gewenste omvang van de Nederlandse melkproductie in de toekomst, werd overwogen, dat door het, na de laatste oorlog, verhoogde welvaartsniveau van de arbeidersgezinnen en de voorlichting op voedingsgebied, de vraag naar hoogwaardige (niet luxueuse) voedingsmiddelen stijgt. Bovendien zouden door liberalisatie van de internationale handel en meer West-Europese samenwerking de afzetmogelijkheden voor Nederlandse zuivelproducten kunnen worden vergroot.

De Nederlandse melkproductie kan zonder verhoogde kracht-

voerimport in een tiental jaren (van ruim 5 millioen ton in 1948) worden opgevoerd tot ongeveer 6½ millioen ton.

DE BELANGRIJKHEID VAN DE BEDRIJFSTAK

Wij hebben in „Productie en Bestemming I" de betekenis van de Nederlandse melkveehouderij en zuivelindustrie voorop gesteld: „De productie van melk en de verwerking daarvan tot zuivel vormt één der belangrijkste inkomstenbronnen van de Nederlandse boerenstand. Ook door de in de eerste drie decennia dezer eeuw gestadig gestegen bijdrage, welke deze bedrijfstak de handelsbalans levert, is hij voor onze volkswelvaart van zeer groot belang" [1].

In het Melkbestemmingsrapport is één en ander statistisch gedocumenteerd [2]. De belangrijkste van deze gegevens laten wij hier volgen. Van de Nederlandse cultuurgrond dient ongeveer 55% voor de melkproductie (75% voor de gezamenlijke voortbrenging van dierlijke producten). Naar schatting bestaan de inkomsten van de landbouw in de weidegebieden en op de zandgronden voor meer dan 90% uit de verkoop van veeteeltproducten, waarvan de melk ongetwijfeld het belangrijkste is.

Laat men de tuinbouw buiten beschouwing, dan verhouden de waarden van de plantaardige en de dierlijke voortbrengselen in de Nederlandse landbouw zich ongeveer als 1 : 3. Vooral het aandeel van de melkproductie daarin is na de laatste oorlog nog belangrijk toegenomen, zoals blijkt uit de fraaie grafiek over de „Ontwikkeling vanaf 1909 van de verhoudingen in de waarde der productie van de landbouwproducten" [3]. Aan de daarbij behorende staat [4] ontlenen wij navolgende cijfers:

WAARDE VAN DE IN NEDERLAND GEPRODUCEERDE MELK IN % VAN DE TOTALE LANDBOUWPRODUCTIE

Jaren	'09/12	'23/29	'33/39	'46/47	'47/48	'48/49
%	32	33	34	39	40	48

[1]) Productie en Bestemming I, pag. 7.
[2]) Melkbestemmingsrapport, pag. 6-7, 94 t/m 99.
[3]) idem , pag. 96.
[4]) idem , pag. 97.

Zowel de hoogte van deze cijfers als de sterke progressie in de reeks zijn indrukwekkend. Men zou er zelfs van kunnen schrikken, omdat zij een grote en sterk toenemende eenzijdigheid in de Nederlandse agrarische productie lijken te demonstreren. Bij nadere beschouwing valt dit echter nogal mee. Onder de termen „landbouwproductie" en „totaal landbouwproducten", zoals die in bedoelde staat worden gebezigd, rekent men in het algemeen de totale agrarische productie met inbegrip van de tuinbouwproducten. Dit heeft de Melkbestemmingscommissie niet gedaan. Voorts is de sterke stijging van 40% in '47/48 tot 48% in '48/49 vermoedelijk aan toevallige omstandigheden te wijten. In ieder geval is '48/49 wat dit betreft wel een topjaar geweest, zoals blijkt uit onderstaande staat, welke wij samenstelden uit gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek [1]).

WAARDE VAN LAND- EN TUINBOUWPRODUCTIE
(TELERSPRIJZEN)
(in millioenen guldens)

	'38/39	'47/48	'48/49	'49/50	'50/51	'51/52 [2])
Akkerbouw	258	794	794	1.012	1.099	1.218
Weidebouw en Veeteelt	700	1.429	2.050	2.561	2.791	3.037
Tuinbouw	138	459	512	526	512	609
Brutowaarde Land- en Tuinbouwproductie	1.096	2.682	3.356	4.099	4.402	4.864
Interne leveringen	179	486	514	621	689	764
Nettowaarde Land- en Tuinbouwproductie	917	2.196	2.842	3.478	3.713	4.100
Waarde melk en zuivelproducten ..	255	731	1.082	1.159	1.097	1.098
Melk en zuivelproducten in % van de nettowaarde Land- en Tuinbouwproductie	28	33	38	33	29	27

Deze percentages geven dus weer, de waarde van de melkproductie vergeleken met de netto totaalproductie. De waarde van die

[1]) Gepubliceerd in Zakboekje 1952, Landbouw Economisch Instituut.
[2]) Voorlopig (ons meegedeeld door het Centraal Bureau voor de Statistiek, nog niet gepubliceerd).

producten, welke als zaaizaad en veevoer weer in het landbouwbedrijf werden verbruikt, zijn van het bruto totaal afgetrokken. Berekend als aandeel van de bruto waarde zouden de percentages voor de waarde van de melkproductie lager zijn.

Wij menen echter, dat als maatstaf voor de belangrijkheid van de melkproductie de bovenstaande percentages, die het aandeel in de netto productie uitdrukken, de meest juiste zijn. Aldus berekend bedroeg de waarde van de melkproductie zowel vóór de oorlog als ná 1950 minder dan 30% van de waarde van de totale Nederlandse landbouwproductie, terwijl dit aandeel in '48/49 tijdelijk tot bijna 40% was gestegen. De daling welke na '48/49 intrad, was, zoals uit bovenstaande staat duidelijk blijkt, niet in de eerste plaats het gevolg van een daling van de waarde van de melkproductie, maar zowel van een stijging van de waarde van de akkerbouwproductie als van een sterke stijging van die van de andere veeteeltproducten, waarschijnlijk in de eerste plaats door de toename van de varkensvleesproductie.

Ter vergelijking laten wij hieronder ongeveer overeenkomstige gegevens voor enkele andere landen volgen:

AANDEEL VAN DE WAARDE VAN DE MELKPRODUCTIE IN DIE VAN DE TOTALE LANDBOUWPRODUCTIE

Value of milk production as percentage of total agricultural production

Nederland	(productiejaar '50/51) (*crop year '50/51*)	: 29
Denemarken	(kalenderjaar 1950) (*calendar year 1950*)	: 30 [1])
West Duitsland	(productiejaar '49/50)	: 28—30 [2])
Frankrijk	(productiejaar '49/50)	: 16 [3])
Verenigde Staten	(kalenderjaar 1949)	: 13,4 [4])

Het percentage voor Denemarken is niet zonder meer vergelijkbaar met het Nederlandse cijfer, omdat het het aandeel weergeeft

[1]) Berekend uit „Landbrugsstatistik 1950" (Kopenhagen 1952), pag. 213 en 291.

[2]) Statistischer Bericht über die Mölkereiwirtschaft im Bundesgebiet (Bonn, April 1952), p. V.

[3]) „La Place des recettes de la production laitière dans les recettes totales de l'agriculture" (SPEL Jan.-Febr. 1951), pag. 13.

[4]) „L'économie laitière américaine" (SPEL Maart 1951), pag. 36.

van de totaal geproduceerde hoeveelheden tegen producentenprijzen, dus zo iets als van de bruto productie. De percentages voor West-Duitsland, Frankrijk en de Verenigde Staten, welke wij niet zelf hebben berekend, maar in verschillende bronnen aantroffen, betreffen het aandeel dat de melk levert in het inkomen van de boeren. Daarbij is dus de waarde van de producten, welke op het bedrijf blijven, buiten beschouwing gelaten, maar niet die van de producten, welke verkocht zijn en op andere bedrijven als zaaizaad of veevoer verbruikt.

Bij buitenlandse beschouwingen over de betekenis van de melkproductie wordt er dikwijls op gewezen, dat cijfers als de bovenstaande die nog onvoldoende illustreren, omdat op de kleinere bedrijven de betekenis van de melkproductie procentsgewijze nog aanmerkelijk groter is dan gemiddeld voor alle bedrijven samen. Wij menen hierop te moeten wijzen, omdat deze feiten een steeds belangrijker factor worden in het in vele landen gevoerde regeringsbeleid, ten aanzien van de landbouw. Wij komen daar verderop in dit hoofdstuk nog terug.

BETEKENIS VOOR DE NEDERLANDSE EXPORT

In de bijlagen van het Melkbestemmingsrapport werd eveneens de betekenis van de zuivelproducten voor de Nederlandse export statistisch geïllustreerd. Men heeft daarbij de waarde van de uitgevoerde zuivelproducten vergeleken met die van de gezamenlijke veeteelt-, zuivel- en akkerbouwproducten. In procenten uitgedrukt, zou deze verhouding als volgt zijn geweest: [1])

gem. 1923 t/m 1928: 40%
gem. 1933 t/m 1938: 40%
1946/1947: 15%
1947/1948: 23%
1948/1949: 53%

Ook deze cijfers geven naar onze mening een enigszins verwrongen beeld, omdat ook hierbij de tuinbouwproducten buiten beschouwing zijn gelaten (zoals bekend, speelt de tuinbouw bij de export een aanmerkelijk belangrijker rol dan bij de productie).

[1]) Melkbestemmingsrapport, pag. 99.

Bovendien schijnt ook bij deze exportpercentages de opvallende stijging van 1947/1948 op 1948/1949 een toevalligheid te zijn. Zoals uit de hierna volgende cijfers zal blijken was ook wat dit betreft 1948/1949 relatief een topjaar voor de zuivel. (Ondanks het feit, dat de stijging van de waarde van de zuivelexport ook in de jaren daarna nog aanhield.) Terwijl bovenstaande cijfers naar onze mening een enigszins overdreven beeld geven van de betekenis van de Nederlandse zuivelexport, treft men ook dikwijls berekeningen aan, waardoor zij die in de statistiek minder goed thuis zijn, deze betekenis zouden kunnen onderschatten. Zo vermeldt het Bedrijfschap voor Zuivel in een overzicht van de zuivelexport tevens de waarde van de uitvoer van alle producten welke ressorteren onder het Departement van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening. Omdat bedoeld overzicht tevens cijfers bevat betreffende de totale Nederlandse uitvoer, hebben wij ook daaruit percentages berekend.

UITVOER VAN MELK EN ZUIVELPRODUCTEN [1])

	waarde in 1000 gulden	in % van de uitvoer van alle landb.producten [2])	in % van de totale Ned. uitvoer
1949	552.405	27,7	14,3
1950	635.521	24,9	11,8
1951	706.500	21,8	9,5
1952	832.552	27,9	10,4

Omdat onder genoemd Ministerie ook ressorteert de export van kunstmeststoffen en voorts van alle be- en verwerkte geïmporteerde agrarische producten (chocoladeproducten, geraffineerde plantaardige oliën en vetten, enz. enz.), geven deze percentages een te geringe indruk van de betekenis van de export van zuivelproducten vergeleken met die van alle landbouwproducten.

Gelukkig stelt het Centraal Bureau voor de Statistiek sedert enkele jaren aparte cijfers vast van de uitvoer van landbouwproducten van Nederlandse herkomst. Omdat hieruit naar onze mening het meest

[1]) Ontleend aan en berekend uit: Bedrijfschap voor Zuivel: Statistisch jaaroverzicht 1951 (overzicht 22).

[2]) Dat wil zeggen: van producten, welke ressorteren onder het Departement van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening.

juiste beeld wordt verkregen over de betekenis van de zuivelexport, geven wij die hieronder iets uitvoeriger weer.

UITVOER VAN LANDBOUWPRODUCTEN VAN NEDERLANDSE HERKOMST [1])

	1948	1949	1950	1951	1952
	(× *f* 1 millioen)				
Totaal land- en tuinbouw	956.5	1520.6	1910.8	2391.4	2628.3
akkerbouw	338.5	384.3	453.2	533.2	572.6
tuinbouw.....	254.5	351.0	386.8	473.0	492.6
veeteelt	363.5	785.3	1070.8	1385.2	1563.1
waarvan veehouderij zonder zuivel	132.7	227.4	435.2	678.2	732.0
zuivel	230.8	557.9	635.6	706.7	831.1
PERCENTAGES VAN DE TOTAAL UITVOER					
Akkerbouw	35	25	24	22	22
Tuinbouw	27	23	20	20	18
Veeteelt	38	52	56	58	60
waarvan veehouderij zonder zuivel	14	15	23	28	28
Zuivel	24	37	33	30	32

Hieruit blijkt duidelijk, dat de betekenis van de zuivelexport als onderdeel van de agrarische export inderdaad zeer groot is (in de laatste jaren ongeveer $^1/_3$), maar tevens dat net als bij de verhoudingen van de geproduceerde waarden, het percentage in de laatste jaren is gedaald, hoofdzakelijk door de belangrijke stijging van de waarde van de export van andere veeteeltproducten.

LANDBOUWKUNDIGE OVERWEGINGEN T.A.V. DE OMVANG VAN DE MELKPRODUCTIE

Wij hebben in „Productie en Bestemming I" een aantal landbouwkundige factoren genoemd, welke van betekenis zijn voor de plaats welke de melkveehouderij in de Nederlandse landbouw inneemt. De belangrijkste van deze overwegingen, zoals wij ze reeds in de inleiding hebben samengevat, hebben betrekking op klimaat, bodem en technische bedrijfsvoering. Dat de melkveehouderij het

[1]) Gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

best kan worden bedreven in de gematigde luchtstreken en vooral in die gebieden welke een vrij regelmatige regenval hebben, is, voor zover ons bekend, door niemand bestreden. Dat meer en meer geprobeerd wordt ook in streken met minder gunstig klimaat deze bedrijfstak uit te breiden, is begrijpelijk omdat er overal een toenemende vraag is naar verse melk, een product dat in de naaste omgeving van de consumptiecentra moet worden geproduceerd. Welke moeilijkheden men moet overwinnen om aan deze meest dringende behoefte te kunnen voldoen, blijkt o.a. wel uit een publicatie van de F.A.O. over de mogelijkheden van het fokken van nieuwe rassen welke onder ongunstige omstandigheden een zo goed mogelijk rendement geven [1]).

Ook de stelling dat een groot deel van onze bodem vrijwel uitsluitend geschikt is voor grasland, wordt algemeen aanvaard. Het Melkbestemmingsrapport heeft ook wat dit betreft interessant documentatiemateriaal.

Uit bijlage 3 [2]) blijkt, dat rond $^1/_3$ van de Nederlandse melkveestapel wordt gehouden in de weidegebieden. Dat in die gebieden aan de bodem moeilijk een betere bestemming kan worden gegeven dan grasland (hier en daar met enige uitzondering van tuinbouw), staat wel vast. Dat aan gras moeilijk een meer rendabele bestemming kan worden gegeven dan vervoedering aan rundvee staat ook vast. Men kan rundvee natuurlijk behalve voor melkproductie ook aanwenden voor voortbrenging van vlees. In Nederland wordt rundvlees vrijwel uitsluitend geproduceerd als bijproduct van de melkveehouderij: jonge stieren, afgemolken koeien en uitvallers uit de fokkerij en de melkveestapel, worden als zodanig geslacht of eerst nog min of meer vetgemest. Vleesproductie als hoofddoel op weide- of gemengde bedrijven, is een geheel andere ondernemingsvorm. Uit sociaal-economische overwegingen hebben wij ons in „Productie en Bestemming I" uitgesproken tegen gedeeltelijke overschakeling naar die bedrijfsvorm. Het Nederlandse bevolkingsoverschot (vooral op het platteland) maakt een zo intensief mogelijk gebruik van de bodemproductie wenselijk. Rundvleesproductie is een zeer arbeidsextensieve bedrijfsvorm. Deze argumenten gelden ook thans nog onverminderd. Echter, het zou kunnen zijn, dat de Nederlandse

---

[1]) Breeding livestock adapted to unfavorable environments. Washington, U.S.A., January 1948, page 67—103.

[2]) Melkbestemmingsrapport, pag. 95.

landbouw vrijwel wordt gedwongen enigszins van koers te veranderen. Wij hebben hiervoor reeds gezien, dat melk en zuivel een groot aandeel bijdragen, zowel aan de geproduceerde waarde als aan de export van landbouwproducten. Het is niet zeker dat de exportmogelijkheden voor zuivelproducten even gunstig blijven als zij thans zijn. Weliswaar heeft Nederland ook een groot exportsurplus van vlees, doch dit bestaat vrijwel geheel uit bacon en vleeswaren. Verschillende landen in West-Europa voeren vlees en vooral rundvlees in. Omdat in die landen in verband met dezelfde sociaaleconomische overwegingen welke de melkveehouderij voor ons land aantrekkelijk maken, de zuivelproductie wellicht meer beschermd zou worden dan de vleesproductie, lijkt het dus toch gewenst enige uitwijkmogelijkheid in deze richting open te houden. Men zou dan echter de vleesproductie als een afzonderlijke bedrijfstak moeten beoefenen, bij voorkeur in streken waar de arbeid schaars en duur is. Daarbij zou ter wille van de rentabiliteit gebruik moeten worden gemaakt van specifieke vleesrassen. Ook in andere opzichten kan gebruik worden gemaakt van ervaringen welke bij deze productierichting o.a. in Engeland zijn opgedaan.

Wij laten hier volgen een staatje van het in Nederland in totaal in de laatste jaren ingevoerde en uitgevoerde rundvlees, waarbij de levende dieren zijn omgerekend op geslacht gewicht. Het overgrote deel van de export heeft plaats in de vorm van vleeswaren.

IMPORT EN EXPORT RUNDVLEES [1])
(in tonnen)

	import	export	daarvan in geëxporteerde vleeswaren
1949	41.000	11.500	9.400
1950	18.900	14.500	14.200
1951	17.100	26.400	19.000
1952	15.200	27.400	16.600

BEDRIJFSVOERING

Het feit, dat de bedrijfsvoering in de Nederlandse rundveehouderij op een hoog peil staat en dat ook de zuiveltechniek voortdu-

[1]) Cijfers, ons verstrekt door het Bedrijfschap voor Vee en Vlees.

rend intensief wordt bestudeerd en verbeterd, heeft natuurlijk een gunstige invloed op de internationale concurrentiepositie van deze bedrijfstak. Het „Melkbestemmingsrapport" noemt als grondslagen van dit hoge peil: het onderzoek en de voorlichting, de werking der stamboeken, de fok- en melkcontrôleverenigingen, de boter- en kaascontrôlestations en de veredeling [1]).

Het is van belang dat Nederland de voorsprong welke het hierdoor op vele andere melkproducerende landen heeft, behoudt. Daarvoor zal men nieuwe wegen moeten durven bewandelen. In de gehele agrarische bedrijfstak dreigt voortdurend de economie achter te blijven bij de techniek. In dat verband hebben wij in „Productie en Bestemming I" gewezen op de wenselijkheid naar onderzoek van het economisch optimum bij het voederen van de melkkoe [2]). als onderdeel daarvan lijkt ons een onderzoek naar de mogelijkheid om in de toekomst de fokdieren ook te beoordelen naar het voederrendement van de nakomelingen belangrijk. Het kan naar onze mening niet juist zijn, dat terwijl de fokwaarde van varkens en pluimvee in belangrijke mate mede door deze eigenschap wordt bepaald, er voor het rundvee in het geheel geen aandacht aan wordt geschonken. Op dit gebied wordt trouwens in Denemarken reeds veel werk verricht [3]). Men kan naar mijn mening niet blijven volstaan met bezwaren tegen het daar toegepaste systeem; een oriënterend onderzoek dient ook in Nederland te worden georganiseerd. Het lijkt ons evenzeer gewenst, dat wordt nagegaan of in verband met de gewijzigde waardeverhouding tussen het vet en de vetvrije droge stof in de melk, het vermogen tot het produceren van melkvet bij de beoordeling van de fokwaarde in de toekomst niet minder zwaar zal moeten wegen dan thans het geval is.

ARBEID

In „Productie en Bestemming I" hebben wij de positie van de melkveehouderij in nationaal en internationaal verband bekeken in verband met de toenemende rationalisatie. Het feit, dat de stijging van de melkproductie in de wereld geremd wordt door de hoge eisen welke deze productie aan de factor arbeid stelt, is in de laatste jaren het duidelijkst gedemonstreerd door de ontwikkeling in Australië.

---

[1]) Melkbestemmingsrapport, pag. 9.
[2]) Productie en Bestemming I, pag. 67 en 68.
[3]) Comptes-rendus des deuxièmes journées d'étude de la Fédération européenne de zootechnie, Utrecht, juillet 1951, page 76.

Verderop in dit hoofdstuk wordt in verband met de vergelijking van de Nederlandse kostprijs met die van andere exportlanden daarop nog teruggekomen. Wij hebben destijds ook gewezen op de beperkte mogelijkheid tot rationalisatie in de melkveehouderij. Daaruit is toen onder meer de conclusie getrokken, dat de prijs van melk- en zuivelproducten in verhouding tot die van de meeste akkerbouwproducten hoger zou worden. De prijsverhouding van tarwe en melk in de eerste naoorlogse jaren vergeleken met die in de vooroorlogse periode lijkt dit te bevestigen. Er blijkt echter na 1948/49 in de meeste landen een tegengestelde ontwikkeling in deze prijsverhouding te hebben plaatsgehad. Toch was alleen in West-Duitsland en Italië in 1951/52 het quotient tarweprijs/melkprijs hoger dan vóór de oorlog. Hierbij moet natuurlijk worden bedacht, dat ofschoon de prijzen, welke de boeren ontvangen, tegenwoordig in vele landen worden beïnvloed door de kostprijs, in andere landen de marktpositie van doorslaggevende betekenis is en in weer andere de regeringspolitiek. Vooral de schaarste aan dollars was in de laatste paar jaren een reden de graanprijzen in vele West-Europese landen te stimuleren.

PRIJSVERHOUDING TARWE/MELK [1])
(per 100 kg)
Price ratios of wheat to milk (per 100 kgs)

	voor de oorlog *pre-war*	1948/49	1951/52
Denemarken	1.4 (not indicated)	1.0	1.4
Frankrijk	1.9 (1938/39)	1.1	1.3
West Duitsland	1.5 (1934/38	1.0	1.7
Italië	1.3 (1934/38)	1.2	1.4
Nederland	1.5 (1934/38)	1.2	1.2
Zweden	1.3 (1934/38)	1.1	1.3
Zwitserland	1.9 (1934/38)	1.6	1.7
Verenigd Koninkrijk	1.0 (1936-37/1938-39)	0.8	0.8
België	1.5 (1936/38)	1.2	1.5

Ook uit een vergelijking tussen de hoeveelheid arbeid, welke vóór de oorlog en in 1952 nodig was op akkerbouwbedrijven in de Noordelijke Bouwstreek van Groningen enerzijds en veehouderijbedrijven in verschillende weidestreken anderzijds, blijkt niet duide-

[1]) Prices of agricultural products and fertilizers in 1951/52. E.C.E./F.A.O. Agricultural Division, Genua, July 1952.

lijk, dat de rationalisatie in de eerstgenoemde groep veel verder gevorderd zou zijn dan in de tweede. Weliswaar werd uit de beschikbare gegevens berekend, dat de arbeidsbehoefte in de akkerbouwbedrijven 6% was gedaald en die in de veehouderijbedrijven iets gestegen, maar door onderscheiden wijze van het verzamelen en verwerken der gegevens vóór en ná de oorlog, valt het geconstateerde verschil waarschijnlijk binnen de foutenmarge. Bovendien moet gedacht worden aan de mogelijkheid, dat een stijging van de hoeveelheid op de weidebedrijven benodigde arbeid een gevolg kan zijn van de intensivering van de ruwvoederproductie.

In verband met de beperkte rationalisatiemogelijkheid in de melkveehouderij, hebben wij twee redenen genoemd waarom deze bedrijfstak in Nederland in de toekomst tenminste in de tegenwoordige omvang zou moeten blijven bestaan. In de eerste plaats omdat het bevolkingsoverschot in Nederland, vooral op het platteland, het wenselijk maakt, zoveel mogelijk arbeidsintensieve producten voort te brengen. In dit verband kan ook gewezen worden op een duidelijke uitspraak van de studiecommissie welke het hoofdbestuur van de Stichting voor de Landbouw van advies heeft gediend over de in de naaste toekomst te voeren landbouwpolitiek:

„In concreto is de verhouding in Nederland van de aanwezige arbeidskrachten en het beschikbare productie-apparaat nu – en naar alle waarschijnlijkheid in de naaste toekomst in nog grotere mate – zodanig, dat alles op haren en snaren zal moeten worden gezet om alle arbeidskrachten lonend emplooi te verschaffen. Het past dan naar het oordeel van de Commissie ook volledig in het kader van de economische politiek van Nederland, dat onze landbouwgrond – één van de weinige natuurlijke rijkdommen, die Nederland bezit – zo intensief mogelijk wordt gebruikt." [1])

In de tweede plaats achten wij de mogelijkheden tot rationalisatie in de gehele agrarische bedrijfstak in Nederland beperkt, wegens de kleine gemiddelde afmeting van de landbouwbedrijven en de meestal ongunstige verkaveling van de percelen.

Tengevolge daarvan zal men ook bij de voortbrenging van b.v. akkerbouwproducten in Nederland op den duur minder op de

---

[1]) „De Toekomstige Nederlandse Landbouwpolitiek" (Rapport van een studiecommissie, ingesteld door de Stichting voor de Landbouw) Juni 1950, pag. 10.

arbeidskrachten kunnen besparen dan in vele andere landen. Dit wettigt de verwachting, dat voor Nederland de concurrentiemogelijkheid van producten van de melkveehouderij, waarbij ook in andere landen slechts in beperkte mate op de arbeidskosten kan worden bespaard, relatief gunstiger moet worden.

Desondanks moet ook in Nederland rekening worden gehouden met een blijvende, relatief hoge kostprijs van de melk in het bijzonder in de kleinere bedrijven. De sociaal-economische oorzaken hebben wij destijds aangeduid [1]).

VERGELIJKING MET PRIJZEN IN ANDERE LANDEN

Wij hebben in „Productie en Bestemming I" vastgesteld, dat in 1948, met uitzondering van Denemarken, in alle West-Europese landen de melkproductiekosten en de producentenprijs hoger waren dan in Nederland. Dit geldt ook thans nog, al zijn er in de onderlinge verhoudingen wel enkele wijzigingen ontstaan. Uit onderstaande staat, welke door F.A.O. en E.C.E. werd samengesteld, zou moeten worden opgemaakt, dat van 1948 t/m 1951 de prijs welke in Denemarken aan de boeren werd betaald hoger was dan de Nederlandse. In 1951/52 zou de prijs in Denemarken iets lager geweest zijn dan in Nederland, maar slechts zeer weinig.

PRIJS IN DOLLARS PER 100 KG AF BOERDERIJ [2])
Average prices in dollars per 100 kgs received by farmers

	Voor de oorlog *Pre-war*	1949/50	1951/52
Denemarken	2.64 (not indicated)	5.20	5.21
Frankrijk	2.77 (1938/39)	7.15	8.01
West Duitsland	5.62 (1934/38)	5.83	6.31
Italië	4.68 (1934/38)	8.26	7.52
Nederland	3.57 (1934/38)	4.74	5.26
Zweden	2.94 (1934/38)	5.59	5.96
Zwitserland	4.24 (1934/38)	8.79	8.55
Verenigd Koninkrijk	5.78 (1936/37-1938/39)	8.05	9.08
België	2.74 (1936/38)	6.08	6.40

Hierbij moet in de eerste plaats worden aangetekend, dat geen

[1]) Productie en Bestemming I, pag. 70.
[2]) Prices of agricultural products and fertilizers in 1951/52, E.C.E./F.A.O. Agricultural Division, Genua, July 1952.

rekening is gehouden met het vetpercentage, dat in Denemarken gemiddeld iets hoger is dan in Nederland, zodat per % vet de Deense prijs lager uitvalt. Bovendien speelt bij de internationale vergelijking van producentenprijzen de teruggeleverde ondermelk een belangrijke rol. In een land, waar veel ondermelk tegen een lage prijs wordt teruggeleverd, betekent dit voor de veehouders een belangrijke toeslag op de melkprijs, althans, indien ze van de ondermelk een goed gebruik weten te maken. Wij vernamen, dat een Commissie van de International Federation of Agricultural Producers getracht heeft de werkelijke in 1951/52 uitbetaalde gemiddelde melkprijzen te corrigeren in verband met verschillende vetgehaltes en uiteenlopende voorwaarden t.a.v. de teruglevering. De voederwaarde van de ondermelk werd daarbij vergeleken met die van gerst en met inachtneming van de in het betreffende land geldende gerstprijs werd aldus de waarde van de teruggeleverde ondermelk vergeleken met de werkelijk er voor in rekening gebrachte prijs. Volgens deze methode zouden de in 1951/52 gemiddeld in Nederland en Denemarken uitbetaalde prijzen van 5,31 en 5,09 dollar per 100 kg melk, respectievelijk met meer dan 30 dollarcents moeten worden vermeerderd en ongeveer 50 dollarcents verminderd, zodat de eigenlijk voor de melk ontvangen waarde in Nederland ca. 5,60 dollar en in Denemarken ca. 4,50 dollar per 100 kg melk (vetgehalte 3,7%) zou hebben bedragen.

Waarschijnlijk hebben de samenstellers van de E.C.E./F.A.O.-gegevens getracht de moeilijkheid van de teruggeleverde ondermelk te ontgaan, door de prijzen van voor consumptie geleverde melk in de omgeving van grote steden, waar geen of bijna geen ondermelk wordt teruggeleverd te vermelden. Want, volgens onze gegevens, is ook als men geen rekening houdt met de verschillen in vetpercentage en teruglevering, de gemiddeld in Nederland uitbetaalde prijs altijd hoger geweest dan in Denemarken.

GEMIDDELD AAN VEEHOUDERS UITBETAALD IN GULDENS PER 100 KG MELK

	Nederland [1]) Juni-Juli	Denemarken April-Maart
1948/49	21.0 (3.58% vet)	20.1 (3.87% vet)
1949/50	20.3 (3.62% vet)	19.6 (3.91% vet)
1950/51	19.2 (3.63% vet)	18.5 (3.91% vet)

[1]) Gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

In ieder geval is wel komen vast te staan, dat de prijs welke Denemarken op grond van het thans nog lopende „long term contract" voor de naar Engeland geëxporteerde boter ontvangt, lonend is voor de Deense boer. Wij komen daarop in hoofdstuk IV in verband met de concurrentiemogelijkheid voor verschillende zuivelproducten nog nader terug.

In de jaren „dertig" waren Australië en Nieuw-Zeeland min of meer een schrikbeeld voor onze melkveehouderij. De boterproductie in die landen nam zo snel toe en de kostprijs lag zo ver beneden de Nederlandse, dat de concurrentie van deze landen het onmogelijk scheen te zullen maken, dat er nog ooit weer boter tegen renderende prijzen uit Nederland zou kunnen worden geëxporteerd. Uiteraard had deze situatie op de botermarkt ook een ongunstige invloed op die van andere zuivelproducten en bovendien was er in beide landen enige tendentie ook meer andere zuivelproducten te gaan maken.

In „Productie en Bestemming I" hebben wij op grond van de na-oorlogse ontwikkeling reeds een iets optimistischer beeld kunnen geven. In de eerste plaats waren beide landen door „long term"-contracten verplicht vrijwel hun gehele productie aan Engeland te leveren. De daarbij overeengekomen prijzen waren weliswaar nog erg laag, wat o.a. tengevolge had, dat wij naar Engeland uitsluitend tegen verliesgevende prijzen boter konden exporteren. Maar door deze contracten was de invloed van de lage kostprijzen in Australië en Nieuw-Zeeland bij wijze van spreken gelocaliseerd. Op de markten buiten Engeland waren ze vrijwel niet merkbaar. Nog belangrijker naar onze mening was het feit, dat de productiemogelijkheden van deze nieuwe landen reeds sterk werden afgeremd door schaarste aan arbeidskrachten en de hogere eisen, welke zowel boeren als arbeiders gingen stellen tengevolge van de toenemende industrialisatie en welvaart. Bovendien werden de exportoverschotten steeds kleiner, niet alleen door de geremde productie, maar vooral ook door de toenemende binnenlandse consumptie. Ook de samenstellers van het Melkbestemmingsrapport betwijfelden of „een belangrijk verdere toename van de productie in Australië en Nieuw-Zeeland in de (toen) komende jaren kan worden verwacht" [1]).

---

[1]) Melkbestemmingsrapport, pag. 37.

Dat de wijzigingen vooral in Australië zich zo snel zouden voltrekken als thans het geval blijkt te zijn, kon destijds niemand verwachten. Wij denken in dit verband niet in de eerste plaats aan de daling van de productie in Australië, waarvoor waarschijnlijk ook voorbijgaande oorzaken aanwijsbaar zijn (hoge wolprijzen in 1951 en slecht weer in 1952) maar vooral aan de enorme stijging van de productiekosten. Ofschoon ons geen gegevens ter beschikking staan van de prijzen welke aan de Australische boeren voor de door hen geleverde melk worden uitbetaald, kunnen uit de wel bekende gegevens over de boterprijzen en de daarop door de Overheid betaalde subsidies toch belangrijke conclusies worden getrokken. Uit een overzicht van de Australische regering, over de in de jaren 1939 en 1944 t/m 1951 geldende prijzen en subsidies, blijkt, dat in 1952 voor de boter af fabriek 429 Australische shilling per cwt. moet worden betaald. Dat komt overeen met *f* 3,60 per kg. De op de productiekosten gebaseerde Nederlandse inleveringsprijs was in dezelfde periode *f* 3,90 en de voor de Deense boeren rendabele prijs af fabriek in Denemarken *f* 3,30 per kg. Gezien de verschillen in transportkosten, kan dus worden aangenomen dat de Australische boter in Engeland tegen kostprijs geleverd, lang niet meer zou kunnen concurreren tegen de Deense en nog maar nauwelijks tegen de Nederlandse. Aangezien de ondermelk in de meer afgelegen streken van Australië vrijwel waardeloos is, ontvangen desondanks de boeren in die streken voor de melk nog een aanmerkelijk lagere prijs dan in Nederland wordt uitbetaald. Dit betekent echter weer niet, dat Australië met andere producten dan boter wel zou kunnen concurreren; de hoge aanleverings- en verwerkingskosten spelen daarbij een te grote rol. Men kan dus veilig concluderen, dat van de twee overzeese productiegebieden die tot na de tweede wereldoorlog een aanmerkelijk lagere kostprijs hadden dan Denemarken en Nederland, als zodanig thans nog alleen Nieuw-Zeeland is overgebleven.

Wat Nieuw-Zeeland betreft, ook daar zijn de productiekosten gestegen, echter lang niet in dezelfde mate, zoals blijkt uit het volgende staatje.

Uit deze gegevens kan men afleiden dat de productiekosten van melk voor industriële verwerking in Nieuw-Zeeland nog steeds veel lager zijn dan in Nederland, nl. omgerekend op melk van 3,5% vet, ongeveer 12,25 cent per kilo voor de boterbereiding (zonder even-

NIEUW-ZEELANDSE GRONDPRIJZEN VOOR MELKVET VOOR DE VEEHOUDERS [1])

Basic price of butterfat to the cattle farmer in New-Zealand

	Melkvet voor boterbereiding *For butter manufacturing*		Melkvet voor kaasbereiding *For cheese manufacturing*	
	d. per lb	*f* per kg	d. per lb	*f* per kg
1-8-'38 t/m 31-7-'39	15,880	1,01	17,880	1,14
1-8-'47 t/m 31-7-'48	25,907	2,03	27,907	2,19
1-8-'48 t/m 31-5-'49	26,751	2,63	28,751	2,82
1-8-'49 t/m 30-4-'50	28,244	2,76	30,244	2,96
1-8-'50 t/m 15-2-'51	29,678	2,90	31,678	3,10
1-8-'51 t/m 31-7-'52	33,655	3,29	36,155	3,53
1-8-'52	35,670	3,49	38,670	3,78

tuele opbrengst van de ondermelk) en 13,15 cent per kilo voor de kaasbereiding.

De veehouders, die melk voor consumptiedoeleinden afleveren, ontvangen aanmerkelijk meer voor de melk dan de veehouders, die melk of melkvet aan de zuivelfabrieken zenden. Over deze prijs zijn slechts weinig gegevens bekend. Gedurende de periode 1 September 1950 t/m 15 Februari 1951 bedroeg de gegarandeerde prijs bij aflevering van consumptiemelk voor de melkveehouder 21.864 d. per gallon (21,3 cts. per liter), welke prijs met ingang van 15 Februari 1951 in verband met de algemene loonsverhoging met 1,2269 d. per gallon (1,2 cts. per liter) werd verhoogd. De nieuwe prijs bedroeg dus voor de periode 15 Februari t/m 31 Augustus 1951 23.0909 d. per gallon (22,5 cts. per liter). [2])

LIBERALISATIE?

Wij hebben in „Productie en Bestemming I" de conclusie getrokken, dat geleidelijke verhoging van de melkproductie in Nederland verantwoord zal zijn, mits aan een aantal voorwaarden wordt voldaan. Van enkele dezer voorwaarden is de vervulling een Nederlandse aangelegenheid. Aan meer vrijhandel en West-Europese

[1]) Mededelingen van de Economisch Statistische Afdeling van het Bedrijfschap Zuivel no. 103 ('s-Gravenhage, 9/9 1952).

[2]) idem.

samenwerking, nodig voor uitbreiding van de export, komen echter de regeringen van alle betrokken landen te pas.

Sinds 1950 is er over liberalisatie en integratie in West-Europa veel getheoretiseerd. Het resultaat is niet bemoedigend; de verwerkelijking in de practijk lijkt nog ver verwijderd, althans voor de landbouwsector. Inmiddels zijn door de regeringen van meerdere landen maatregelen genomen welke in tegengestelde richting werken. Belangrijke wijzigingen van de Engelse invoerpolitiek[1]) waren noodzakelijk i.v.m. de hachelijke toestand van de Britse betalingsbalans en dus niet om de Engelse landbouw te beschermen. Dat neemt niet weg, dat door de centralisatie van de invoer der belangrijkste voedingsmiddelen in Engeland, de agrarische producenten daar te lande reeds zeer sterk beschermd waren. In ieder geval blijkt uit de maatregelen welke in '51 en '52 in Engeland werden genomen duidelijk, dat de agrarische exportlanden bij voortduring aan allerlei onaangename verrassingen bloot staan.

De in de Verenigde Staten doorgevoerde beperkingen op de invoer o.a. van vetten en kaas, kunnen zonder meer als protectionistisch worden bestempeld. Het is te betreuren, dat de gecompliceerde methoden van wetgeving in Amerika dergelijke incidentele inbreuken op het principe van de vrijhandel voortdurend mogelijk maken.

Ook de hoge invoerrechten welke West-Duitsland vooral op zuivelproducten is gaan heffen, zijn zonder meer als protectie van de Duitse producenten bedoeld. Hoewel de West-Duitse regering sinds het einde van de oorlog door het systeem van de „Ausschreibungen" de kwantitatieve invoer kon regelen, bleek dit niet voldoende te zijn, omdat de gecalculeerde kostprijzen in de West-Duitse landbouw $^1/_3$ tot $^1/_4$ hoger liggen dan de Nederlandse en Deense. Aangezien men de buitenlandse handel intussen in principe „geliberaliseerd" had, zodat dit prijsverschil niet (gelijk in Engeland geschiedt) door handeldrijvende overheidsinstellingen kon worden afgeroomd, moest men tot verhoogde invoerrechten overgaan. Men had door de Ausschreibungskraan zo dicht aan te draaien als de binnenlandse voorziening maar even toeliet, natuurlijk het Duitse prijspeil wel ongeveer kunnen handhaven, maar in dat geval zou de import- en tussenhandel met enorme winsten zijn gaan strij-

[1]) Inmiddels gedeeltelijk ongedaan gemaakt.

ken. De marge tussen binnen- en buitenlandse prijzen komt bij het huidige stelsel tenminste aan de West-Duitse gemeenschap ten goede. In hoofdstuk IV komen wij bij de bespreking van de exportmogelijkheden van verschillende producten nog op West-Duitsland terug.

Het systeem dat op grond van het landbouwprotocol bij de import van Nederlandse boter in België wordt toegepast: een variabele heffing waarmede in feite de producentenprijs in België niet alleen naar beneden, maar ook naar boven wordt geregeld, moet ook zonder meer als protectionistisch worden aangemerkt. Dank zij het monopolie dat op grond van hetzelfde protocol aan de invoer van boter uit Nederland in België is toegekend, kan men in Nederland toch nog zeer tevreden zijn met deze regeling.

De principiële grondslag welke in Zwitserland intussen aan de handhaving van voor de Zwitserse landbouw lonende prijzen is gegeven, is eveneens in sterke mate protectionistisch.

Ofschoon de Nederlandse zuivelexport naar Zweden van zeer geringe betekenis is, kunnen de daar geldende maatregelen ons toch niet onverschillig laten. Zij hebben nl. een merkbare invloed op de West-Europese botermarkt. Een beschrijving van deze maatregelen vindt men in „Productie en Bestemming I" [1]). Wij hebben toen voorspeld, „dat de verliezen op de geleidelijk weer toenemende boterexport in de toekomst op dezelfde wijze zullen worden opgevangen als vóór de oorlog" [2]). Deze toename is intussen belangrijk geworden, zoals uit navolgend staatje blijkt [3]).

Daardoor moet o.a. bij de export van Nederlandse boter naar West-Duitsland voortdurend geconcurreerd worden met Zweedse boter, ondanks het feit dat de feitelijke kostprijs van de laatste ongeveer 1½ maal zo hoog is als die van de Nederlandse.

Deze boterexporten zijn nodig geworden ondanks het feit, dat de Zweedse regering herhaaldelijk heeft verklaard er bij de landbouwpolitiek naar te streven geen exportoverschotten te doen ontstaan. Gezien het hoge kostprijsniveau van vrijwel alle agrarische producten, is deze politiek zeer begrijpelijk. Dat er desondanks groeiende boteroverschotten zijn, is een gevolg van de gevoerde prijspolitiek.

Daarbij gaat men er namelijk van uit, dat de totale opbrengst

---

[1]) Productie en Bestemming I, pag. 76 t/m 78.
[2]) idem , pag. 78.
[3]) Het inmiddels bekend geworden exportcijfer voor 1952 is veel lager dan dat voor 1951.

ZWEEDSE BOTEREXPORT
(in tonnen)
Butter Exports from Sweden (in tons)

Naar *To*	1938	1949	1950	1951	1952
West Duitsland	13.000[1])	200	11.400	8.800	2.500
Oost Duitsland	—	—	—	2.800	1.300
Verenigd Koninkrijk..	15.500	—	—	—	—
Zwitserland	—	400	2.100	1.700	2.600
Tsjechoslowakije	—	—	—	5.000	500
Canada	—	—	—	2.900	—
Verenigde Staten	—	—	—	100	—
Finland	—	800	400	4.000	700
Rusland	—	—	—	—	2.000
Andere landen	100	200	500	1.200	1.100
Totaal	28.600	1.600	14.400	26.500	10.700

van agrarische producten in Zweden ieder jaar een bepaalde geldswaarde moet opbrengen. Deze waarde wordt berekend als het product van de waarde van de totale landbouwproductie in 1950/51 en de index van de landbouwproductiekosten [2]).

Maar bovendien mag daarbij de ene bedrijfsvorm niet bevoordeeld worden boven de andere: de waarde van de door de kleinere gemengde bedrijven in Midden- en Noord-Zweden voortgebrachte producten moet zich t. o. v. die van 1938/39 ongeveer net zo verhouden als die van de grotere akkerbouwbedrijven in het Zuiden.

Dit nu is herhaaldelijk alleen mogelijk gebleken door verhoging van de melkprijs, omdat ook in Zweden op een groot aantal bedrijven de melk een integrerend deel van de bedrijfsopbrengsten levert. Om het niet al te bont te hoeven maken, heeft men prijsdifferentiatie toegepast: toeslagen op de melk, welke op kleine bedrijven in bepaalde gebieden wordt geproduceerd. Desondanks wordt de melkproductie door de steeds stijgende prijzen zodanig gestimuleerd, dat er aan exporteren niet te ontkomen is.

Wij hebben deze Zweedse problemen iets uitvoeriger behandeld, omdat ze niet alleen illustreren hoe moeilijk het is tot een meer

[1]) Geheel Duitsland.
[2]) Zie: Sven Holmström: Jordbrukets Prisregleringar i Sverige,Stockholm, 1952.

liberale internationale handel in landbouwproducten te komen, maar ook omdat hieruit tevens blijkt, dat zich in het bijzonder in de zuivelsector daarbij meestal nog grotere moeilijkheden voordoen dan voor andere producten. De hoge Duitse invoerrechten op boter en kaas, waarvan wij hierboven melding maakten, de regeling van de boterhandel tussen de Benelux partners, de maatregelen in Zwitserland worden zeer sterk beïnvloed door het feit, dat in al deze landen de melkprijs speciaal voor de kleinere landbouwbedrijven van allesoverheersende betekenis is. En dit is het waar wij in het begin van dit hoofdstuk op hebben gezinspeeld: de grote rol welke de melkproductie niet alleen in ons land, maar ook in vele andere landen in de agrarische sector speelt, maakt een verwezenlijking van de overigens gezonde economische opzet, dat landen waar de zuivel het goedkoopst wordt voortgebracht, met voordeel moeten kunnen exporteren, zeer moeilijk.

Bij een werkelijke integratie van de West-Europese landbouw zou deze opzet natuurlijk wel moeten worden doorgevoerd. De allereerste integratieplannen, zeker die van Nederlandse zijde, gingen uit van de grondgedachte ener betere werkverdeling: de verschillende producten zouden zoveel mogelijk dààr moeten worden voortgebracht, waar deze voortbrenging het goedkoopst is. Dit zou dan tevens een verlaging van de verbruikersprijzen mogelijk maken en dat weer verhoogde consumptie en dus grotere afzetmogelijkheden. Geleidelijk aan is er een belangrijke verschuiving ontstaan in deze gedachtengang: mede doordat men tot het inzicht is gekomen, dat de handelsbalans van het gezamenlijke West-Europa (i.c. de O.E.E.C.-landen) ongunstig dreigt te blijven, wordt het zwaartepunt van allerlei plannen steeds meer verlegd naar stimulering van de productie, o.a. door het garanderen van voldoende prijzen, ook aan de producenten op die bedrijven en in die gebieden, welke min of meer als marginaal moeten worden beschouwd.

Het beste rapport, dat naar onze mening tot dusverre over de West-Europese landbouwintegratie is verschenen, is dat van de Europese Liga voor Economische Samenwerking. Dank zij het feit, dat dit stuk vrijwel geheel van Nederlandse makelij is, overheerst hier nog de gezonde gedachte van de betere werkverdeling. Desondanks hebben ook de samenstellers van dit rapport kennelijk al aan de mogelijkheid gedacht, dat er, althans voorlopig, voor be-

paalde producten eerder een prijs-verhoging dan een prijsverlaging uit de integratie zou kunnen voortvloeien [1]).

Er moet dus ernstig rekening worden gehouden met de mogelijkheid, dat, indien over enkele jaren een begin van uitvoering der plannen wordt gemaakt, daarmede nog geen prijsvermindering voor de verbruikers en dus consumptievermeerdering behoeft in te treden. Het zou zelfs kunnen zijn, dat er in verschillende landen voor enkele sectoren prijsverhogingen ontstaan. Tot die conclusie komt ook Mary Tamplin die het belang van de consumenten bij de integratieplannen heeft bestudeerd [2]).

WELVAARTSNIVEAU EN CONSUMPTIE

Hieruit moet niet worden geconcludeerd, dat wij tegenstanders zouden zijn van de integratieplannen in de gewijzigde vorm. Als deze integratie zonder zorgvuldige voorbereiding en zonder een vrij grote overgangsperiode tot stand werd gebracht, zou het een revolutie zijn, welke vooral voor vele producenten schier onoverkomelijke misère tengevolge kon hebben. Als er geen andere mogelijkheden waren om op den duur in West-Europa een redelijk welvaartsniveau te handhaven, zouden deze offers misschien gevraagd moeten worden. Indien echter hetzelfde resultaat langs de weg van evolutie kan worden verkregen, moet daaraan verre de voorkeur worden gegeven. En als aldus op den duur een welvaartsverhoging mogelijk blijkt, dan zullen daardoor de afzetmogelijkheden voor zuivelproducten zeker stijgen. Eén van de belangrijkste wijzigingen welke wij in „Productie en Bestemming I" reeds voor de na-oorlogse jaren hebben gesignaleerd, was het verhoogde welvaartsniveau van de lagere klassen. Mede dank zij de verbeterde voorlichting op voedingsgebied, hebben wij in dat verband een stijgende vraag naar hoogwaardige, maar niet luxueuse voedingsmiddelen voorspeld. Deze voorspelling is voorlopig uitgekomen: de vrijwel overal gestegen afzet van consumptiemelk en kaas, waarop in hoofdstuk IV nog nader teruggekomen wordt, is er een illustratie van, evenals de hoge vleesprijzen, welke zich ondanks de betrekkelijke schaarste

---

[1]) l'Agriculture dans la formation du marche commun européen. Brussel. Juni 1952, pag. 18 (Ligue Européenne de Coopération Economique).

[2]) Mary Tamplin: The Green Pool; in „Cartel" (A publication of the international co-operative alliance) London, July 1952, page 20 and so on.

nooit zouden kunnen hebben handhaven onder de voor-oorlogse sociale verhoudingen.

GEREMDE PRODUCTIE

Deze hoge vleesprijzen vormen overigens mede één van de belangrijkste verklaringen van het feit, dat het niveau van de melkproductie zich in de laatste paar jaar niet of nauwelijks heeft kunnen handhaven, terwijl toch in aansluiting op de ontwikkeling in de eerste na-oorlogse jaren een verdere stijging algemeen werd verwacht. Wij zullen dit zeer belangrijke verschijnsel thans eerst in internationaal verband bekijken en daarna meer in het bijzonder voor Nederland.

Voor een aantal van de belangrijkste productielanden volgen hieronder de productiecijfers voor de jaren 1949, 1950 en 1951 alsmede, voor zover bekend voor het jaar 1952.

MELKPRODUCTIE IN 1000 TONNEN
Production of milk in 1000 tons

	1949	1950	1951	1952
Denemarken	4.883	5.403	5.233	4.950
Nieuw Zeeland	4.720 [1]	5.017 [2]	5.095 [3]	
Australië	5.810 [1]	5.600 [2]	4.950 [3]	
Canada	7.630	7.470	7.430	7.330
Verenigde Staten ..	52.664	52.891	52.432	52.090
Duitsland	11.316	13.859	15.171	15.838
Frankrijk	13.250	15.000	16.000	
België.....	2.671	3.025	3.100	3.143
Zwitserland	2.441	2.573	2.640	2.625
Zweden	4.647	4.900	4.800	4.700
Nederland.....	5.464	5.771	5.688	5.566

Uit bovenstaande staat blijkt, dat West-Duitsland het enige voor de zuivel belangrijke land is, waar in de laatste twee jaar de productie nog belangrijk is gestegen. Deze uitzondering is onder meer te verklaren door het feit, dat het herstel van het economisch leven in Duitsland nog een paar jaar ten achter was bij dat van de andere West-Europese landen. De import van krachtvoer is pas sinds 1949 weer voldoende op gang gekomen. Voorts is belangrijk, dat West-

[1]) 1949/50. [2]) 1950/51. [3]) 1951/52.

Duitsland nog een aanmerkelijk overschot van arbeidskrachten had en mede in verband daarmede relatief lagere arbeidslonen. Uit allerlei recente berichten blijkt wel, dat het sindsdien sterk gestegen loonpeil thans ook in West-Duitsland een rem op de melkproductie begint te vormen.

In de Verenigde Staten is, ondanks de gunstige resultaten voor de zuivelproducten in de afgelopen jaren en ondanks het feit, dat de snel groeiende bevolking en de nog steeds verder stijgende welvaart een grotere afzet doet verwachten, de omvang van de melkproductie practisch stabiel geworden. Uit allerlei berichten kan worden opgemaakt, dat de in de laatste paar jaren wel sterk uitgebreide rundveestapel in aanmerkelijk grotere mate wordt bestemd voor de vleesproductie. Dit verschijnsel wordt zowel veroorzaakt door de schaarste aan arbeidskrachten, vooral op het platteland en de bezwaren van de arbeiders tegen de „gebondenheid" van het melkveebedrijf (Zondagsarbeid en vroeg opstaan), als door de hoge vleesprijzen.

Van de belangrijke exportlanden is Nieuw-Zeeland het enige waar de melkproductie in de laatste paar jaar nog flink is toegenomen. Behalve uit het feit dat, zoals wij boven reeds hebben aangetoond, de productiekosten in Nieuw-Zeeland nog steeds beneden de wereldmarktprijzen en zelfs beneden de door Engeland betaalde prijzen liggen, is deze stijging mede te verklaren uit uitzonderlijk gunstige weersomstandigheden.

Voor Australië hebben, behalve de boven reeds beschreven structurele omstandigheden en het slechte weer, ook de hoge wolprijzen in 1951 een belangrijke rol gespeeld.

Opvallend is ook de daling van de productie in Denemarken. In dit land zijn de weersomstandigheden in het algemeen normaal tot vrij goed geweest. De mond- en klauwzeer epidemie heeft vanaf het tweede halfjaar 1951 ongetwijfeld een ongunstige invloed op de productie gehad. Desondanks ontkomt men niet aan de indruk, dat zich ook hier bepaalde structurele invloeden doen gelden.

Over het geheel genomen lijkt het dus, alsof ondanks de gunstige prijsontwikkeling van de zuivelproducten in de laatste paar jaar,

de omvang van de productie slechts moeizaam kan worden vergroot (wat in verband met de toename van de bevolking en de stijgende welvaart toch gewenst ware). De belangrijkste oorzaken hiervan zijn de moeilijkheden bij de arbeidsvoorziening, de hoge vleesprijzen en bepaalde technische moeilijkheden, zoals het optreden van epidemieën waarvan de hevigheid waarschijnlijk mede een gevolg is van de ver doorgevoerde selectie in de richting van veel producerende dieren.

DALING VAN DE NEDERLANDSE PRODUCTIE

De productiedaling in Nederland heeft gedeeltelijk dezelfde oorzaken als die in andere landen. De hoge arbeidslonen gecombineerd met de hoge vleesprijzen hebben ook hier enige omschakeling naar de vleesproductie tengevolge gehad. Dit blijkt duidelijk uit de onderstaande cijfers betreffende de samenstelling van de veestapel [1]).

Rundvee	1950	1951	1952
Jongvee, jonger dan 1 jaar:			
vrouwelijk	516.111	536.801	547.536
mannelijk	28.276	28.728	24.388
Jongvee, 1 jaar en ouder:			
drachtig	154.297	151.758	155.646
gust	418.124	492.278	500.439
Melk- en kalfkoeien:			
1 × gekalfd	315.213	318.657	327.354
2 × gekalfd	294.984	303.916	294.689
3 en meer maal gekalfd	907.894	910.828	860.689
Totaal melk- en kalfkoeien	1.518.091	1.533.401	1.482.732
Stieren, 1 jaar en ouder	23.536	24.092	22.149
Mestkalveren	2.512	7.031	8.749
Overig mestvee en vee bestemd om vet te maken (incl. ossen)	61.978	88.796	112.013
Totaal	2.722.925	2.862.885	2.853.652

[1]) Ontleend aan het Centraal Bureau voor de Statistiek: „Uitkomsten inventarisatie van land- en tuinbouw", Mei 1952.

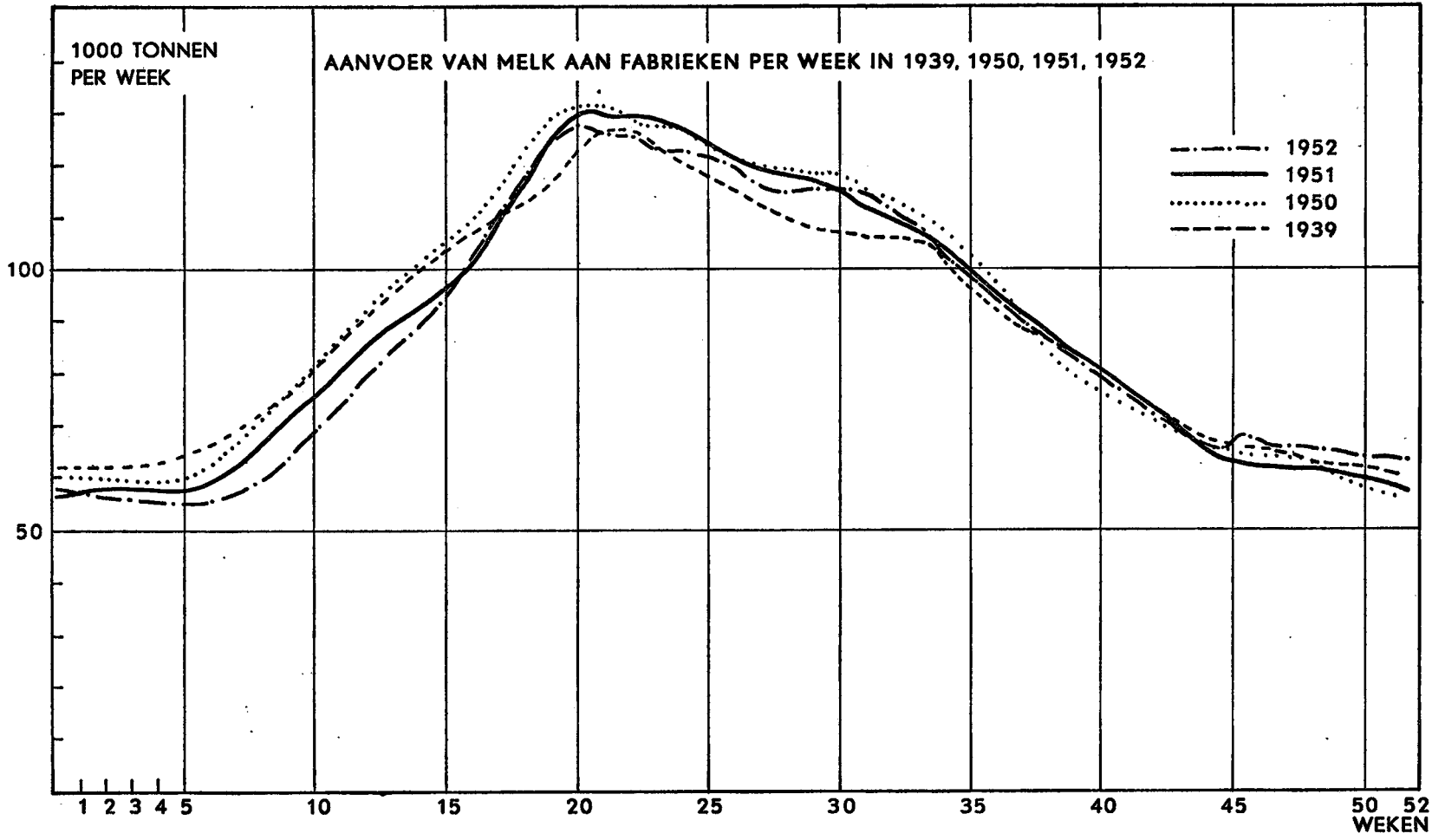
Als vaststaand kan ook worden aangenomen, dat de maatregelen ter bestrijding van de t.b.c. onder het rundvee invloed hebben gehad: het afslachten van de reactiedieren is door de combinatie van de daarvoor gegeven premies en de hoge vleesprijzen sneller verlopen dan bij de opzet van deze regeling werd verwacht. Zoals uit bovenstaande cijfers blijkt, is de totale omvang van de melkveestapel daardoor nauwelijks kleiner geworden. Door de afslachting heeft echter een verjonging van de veestapel plaats gehad, waardoor de gemiddelde productie per dier is gedaald. Ook in Nederland heeft vanaf de herfst van 1951 de mond- en klauwzeerepidemie haar invloed doen gelden.

Men moet voorzichtig zijn met het trekken van conclusies uit de cijfers betreffende de aan de fabrieken afgeleverde en tot boerenkaas verwerkte melk. Het is mogelijk dat de totale melkproductie minder is gedaald dan uit deze cijfers zou kunnen worden geconcludeerd. De hoge prijs voor de biggen, gecombineerd met de hoge ondermelkprijs, hebben waarschijnlijk het gebruik van volle melk bij de biggenopfok in bepaalde streken niet onbelangrijk doen toenemen. De goede markt voor kalfsvlees heeft eveneens het voederen van volle melk aan mestkalveren in de hand gewerkt.

Wij hebben de indruk, dat de belangrijkste factoren, welke sinds 1950 remmend hebben gewerkt op de melkproductie in Nederland, van voorbijgaande en incidentele aard zijn. De zeer gunstige prijsontwikkeling voor de zuivelproducten in de loop van 1952 doet reeds haar invloed gelden, zoals uit de grafiek op pag. 43 blijkt. De potentiële mogelijkheden voor een verdere stijging van de melkproductie, zoals wij die in „Productie en Bestemming I" hebben uiteengezet, zijn nog onverminderd aanwezig. Wij trokken daaruit destijds de conclusie, dat de bruto melkproductie in 1960 ongeveer 6½ millioen ton zou kunnen bedragen [1]).

In het Melkbestemmingsrapport is overgenomen een schatting van het Landbouw Economisch Instituut, voor de ongeveer in 1953 te verwachten melkproductie van 5,7 millioen ton [2]). Hiermede is kennelijk een door v. d. Wiel in 1948 samengesteld rapport bedoeld. Het is wel een merkwaardig toeval dat in het jaar 1950, het jaar dus waarin het Melkbestemmingsrapport verscheen, dat

[1]) Productie en Bestemming I, pag. 107.
[2]) Melkbestemmingsrapport, pag. 31.

1000 TONNEN
PER WEEK
AANVOER VAN MELK AAN FABRIEKEN PER WEEK IN 1939, 1950, 1951, 1952
1952
1951
1950
1939
100
50
1 2 3 4 5
10
15
20
25
30
35
40
45
50 52
WEKEN

productieniveau van 5,7 millioen ton reeds werd bereikt. Desondanks laat het zich nu aanzien, dat de verwachting van het Landbouw Economisch Instituut (waarmede de samenstellers van het Melkbestemmingsrapport zich destijds hebben verenigd) voor 1953 toch ongeveer juist zal blijken te zijn [1]).

De ontwikkeling in de laatste paar jaar heeft het naar onze mening toch wel duidelijk gemaakt, dat een sensationele ontwikkeling, zoals die door 't Hart en anderen mogelijk geacht werd [2]), toch niet in zo'n snel tempo verwezenlijkt wordt. Het lijkt ons daarom verstandig een meer geleidelijke stijging te verwachten, zoals die ook in het verleden in min of meer normale tijden heeft plaatsgevonden. Van 1903 tot 1913 steeg de melkproductie van 2,4 millioen tot 2,9 millioen ton, dat is dus een gemiddelde stijging van ruim 2%. In 1922 bedroeg de melkproductie 3,1 en in 1932 4,5 millioen ton. Dat is een gemiddelde stijging van 4½% per jaar. In een periode van geleidelijke technische verbeteringen en een vrij gunstige ontwikkeling van de afzetmogelijkheden mag dus een gemiddelde jaarlijkse verhoging van tenminste 2% worden verwacht. De melkproductie bedroeg in de laatste 2 à 3 jaar gemiddeld ongeveer 5,5 millioen ton, zodat de destijds door ons geschatte productie van 6,5 millioen voor 1960 zeker niet aan de hoge kant lijkt.

In feite zal de ontwikkeling sterk afhankelijk zijn van de overheidspolitiek t.a.v. de landbouw en in mindere mate ook van de inzichten welke door de leiding van de landbouworganisaties worden kenbaar gemaakt. Er mag wel worden aangenomen, dat de Overheid een vrij grote invloed zal blijven uitoefenen, zowel op de invoer van krachtvoer, als op de producentenprijs van de melk en de verhouding van die prijs tot die van de andere agrarische producten. Op verschillende manieren kan dus de te verwachten stijging van de melkproductie worden gestimuleerd of afgeremd. De vraag of het één dan wel het ander wenselijk zal zijn, kan naar wij hopen beter worden beantwoord nadat in de volgende hoofdstukken ook de factoren, welke van belang zijn voor de afzet van de verschillende producten, nader zijn besproken.

---

[1]) De Zuivelpositie van Nederland in de nabije toekomst (nota no. 48 van het Landbouw Economisch Instituut).

[2]) Ir M. L. 't Hart: „De veevoedervoorziening en de dierlijke productie", Wageningen, 1946.

HOOFDSTUK III

VOEDINGSWAARDE VAN MELK EN ZUIVELPRODUCTEN

DE BELANGRIJKSTE OVERWEGINGEN EN CONCLUSIES UIT DE BEIDE STUDIES

De belangrijkste overwegingen en conclusies uit „Productie en Bestemming I" waren de volgende:

Melk is een buitengewoon waardevol voedingsmiddel voor alle leeftijdsgroepen en voor kinderen in het bijzonder.

Het melkeiwit heeft een hoge biologische waarde, welke specifiek is. Mede dank zij de betekenis van de melksuiker, de mineralen en de vitamines, is de waardering van de vetvrije bestanddelen in belangrijke mate toegenomen.

Ook het melkvet is een waardevol bestanddeel. Het staat echter niet vast dat er een reëel verschil in voedingswaarde tussen boter en gevitamineerde margarine zou bestaan.

Bij het conserveren van melk in de vorm van condens of melkpoeder gaat een betrekkelijk klein deel van de voedingswaarde verloren. Dit verlies is bij de kaasbereiding wel iets groter maar niet overwegend. Boter bevat slechts 50% van de calorische waarde van de melk waaruit zij is vervaardigd; slechts een klein deel van de daarin voorkomende mineralen en vitamines en een te verwaarlozen fractie van de eiwitten.

Het calorisch rendement bij de conversie van plantaardige voedingsmiddelen via de melkveestapel is ongeveer $^1/_3$. Indien belangrijke hoeveelheden ondermelk en karnemelk opnieuw worden vervoederd, daalt het feitelijk rendement aanmerkelijk.

In verband met het belang van de vetvrije droge stof, geven statistieken betreffende de melkverwerking, welke gebaseerd zijn op de bestemming van het vet, een onjuist beeld. Vóór de oorlog werd bijna de helft van de vetvrije droge stof uit de geproduceerde melk vervoederd. In 1948 bedroeg dit nog 40%.

Uit het rapport van het College voor Voedingsaangelegenheden van de Melkbestemmingscommissie worden de volgende overwegingen en conclusies door ons overgenomen:

Melk is een uniek voedingsmiddel: méér dan enig ander voedsel bevat zij de stoffen, onmisbaar voor leven en groei. Melk is het eerste der „sterk beschermende voedingsmiddelen".

Alle behandelingen en bewerkingen van consumptiemelk, welke niet dringend nodig zijn, dienen in het belang der voedingswaarde achterwege te blijven.

Recente onderzoekingen hebben een duidelijke bevestiging geleverd van de unieke voedingswaarde:

a. eiwitten van zeer goede hoedanigheid;

b. veel in water en in vet oplosbare vitamines;

c. verhoogde geestelijke en lichamelijke prestaties bij schoolkinderen;

d. de verrassend gunstige gezondheidstoestand en lage sterftecijfers in Engeland tijdens de oorlog, welke zeer waarschijnlijk zijn toe te schrijven aan de verbeterde voeding der Engelse bevolking; een belangrijk onderdeel hiervan is het sterk toenemende melkverbruik, dat in 1943/44 niet minder dan 28% hoger was dan in 1938.

Bestemming van melk voor productie van ander dierlijk voedsel leidt in het algemeen tot:

a. verlies en achteruitgang der voedingswaarde;

b. hogere kosten.

Een paar andere overwegingen en conclusies worden verderop in dit hoofdstuk weergegeven en nader besproken.

CONSUMENTENPRIJZEN PER VOEDINGSEENHEID

In het Melkbestemmingsrapport is een berekening gemaakt van de kosten per calorische eenheid voor verschillende voedingsmiddelen. Men heeft daarbij als eenheid genomen de voedingswaarde van 1 liter volle melk (649 calorieën).

CONSUMENTENPRIJS IN 1948 PER 649 CALORIEËN
(= 1 L volle melk)
ZONDER REGERINGSSUBSIDIE [1])

Melk, volle	ƒ 0,26
Kaas, volvet, oud	ƒ 0,56
Kaas, volvet, jong	ƒ 0,51
Kaas, volvet, gem.	ƒ 0,52
Kaas, 40+, oud	ƒ 0,54
Kaas, 40+, jong	ƒ 0,51
Kaas, 40+, gem.	ƒ 0,52
Boter, ongezouten	ƒ 0,39
Vollemelkpoeder, Spray	ƒ 0,36
Volle condens z/s	ƒ 0,49
Rundvlees (gem.)	ƒ 0,86
Kalfsvlees (gem.)	ƒ 0,99
Varkensvlees	ƒ 0,63
Schelvis	ƒ 1,32
Eieren	ƒ 1,33

Het voorgaande geeft slechts het eindresultaat weer van moeizame berekeningen welke het College zich getroost heeft. Uit een en ander kan wel worden geconcludeerd, dat ook dit College de kostprijs per calorische eenheid alles behalve „irrelevant" acht.

De prijsverhouding is inmiddels waarschijnlijk niet onbelangrijk gewijzigd. Om twee redenen hebben wij nagelaten deze prijsverhouding voor een meer recente periode te berekenen. In de eerste plaats is de tegenwoordige consumentenprijs voor de melk een zeer kunstmatige. Het verschil tussen de vastgestelde prijs voor gestandaardiseerde melk en de prijs welke zal ontstaan bij een vrije prijsvorming, is thans veel groter dan de subsidie uit het Landbouw Egalisatie Fonds (welke ongeveer 4 cent per liter bedraagt). Wel kan worden aangenomen, dat ook thans nog de kostprijs van consumptiemelk (met inbegrip van de subsidies) per calorische eenheid één der laagste is van de voedingsbronnen van dierlijke eiwitten. De tweede reden, waarom de berekening niet werd herhaald, is dat naar onze mening de calorische waarde van melk en van de meeste zuivelproducten geen goede maatstaf is voor de voedingswaarde. Melk ontleent immers haar specifieke waarde in de eerste plaats aan de eiwitten en de andere voor de groei en het in stand houden van het lichaam en het functionneren van de

[1]) Melkbestemmingsrapport, pag. 132.

verschillende levensprocessen belangrijke stoffen. Daarom moet melk worden vergeleken met voedingsmiddelen, welke (zij het alleen in mindere mate) om dezelfde redenen waardevol zijn. Mulder heeft uit de verbruikersprijzen van dergelijke voedingsmiddelen, zoals die waren in de herfst van 1951, de kostprijs per 100 gram eiwit berekend.

KOSTPRIJS VOOR DE VERBRUIKER VAN DIERLIJK EIWIT (HERFST 1951) [1])

Eiwit uit:	Prijs in centen per 100 gram eiwit
Karnemelk	33
Gestandaardiseerde melk	49
Stokvis	56
Schol	66
Schelvis	94
Haring	132
Kaas, volvet, belegen	134
Runderlappen	194
Ei	194
Runder-, varkenslappen 50/50	205
Varkenslappen	215

Er is sinds het verschijnen van „Productie en Bestemming I" en het „Melkbestemmingsrapport" niet veel belangrijks gepubliceerd, wat aan de algemene waardering van melk als de beste en goedkoopste eiwitbron veel aan- of afdoet. Wel is er belangrijk werk gedaan ter verbetering van het inzicht in de houdbaarheid van verschillende onderdelen van de melk bij allerlei bewerkingen [2]).

Inmiddels werden wij nog opmerkzaam gemaakt op een Franse publicatie, waarin de resultaten van de verstrekking van melk op scholen is beschreven [3]). In tien verschillende scholen van uiteenlopende arrondissementen heeft men aan in totaal 600 kinderen gedurende 70 dagen 28 kg melk verstrekt. De groei van deze kinderen heeft men gecontroleerd en vergeleken met die van onge-

[1]) T. Mulder: „De prijs van dierlijk eiwit", Voeding, Juni 1952, pag. 240.
[2]) Zie o.a. L. P. van der Mijll Dekker en Ch. Engel: The Netherlands Milk and Dairy Journal 1952, nr. 2, page 104.
[3]) Comité national de propagande du lait, des beurres et des fromages: „La distribution du lait dans les écoles". Parijs.

veer evenveel kinderen van zoveel mogelijk dezelfde leeftijd en gezondheidstoestand, aan wie geen melk werd verstrekt. De resultaten waren als volgt:

	Jongens		Meisjes	
	Geen melk	Wel melk	Geen melk	Wel melk
Aantal	310	317	271	289
Totaal begingewicht....	27.353	26.905	25.829	25.810
Totaal eindgewicht	27.827	27.762	26.428	26.828
Gemiddelde toename.....	0.474	0.857	0.599	1.108
Idem in %	1.738	3.185	2.032	3.897

ZUIVELPRODUCTEN

Deze resultaten bevestigen het tegenwoordig algemeen aanvaarde feit van de buitengewoon hoge voedingswaarde van melk. Met enig voorbehoud t.a.v. beschadiging van vitamines en specifieke aminozuren door verhitting of andere bewerkingen, geldt deze waardering vanzelfsprekend ook voor die zuivelproducten, waarin alle, of de belangrijkste, bestanddelen van de melk behouden blijven. Daarbij moet worden vooropgesteld, dat de bijzondere waarde van de melk voor een belangrijk deel te danken is aan de ideale combinatie van de daarin aanwezige nutriënten. Daarom is het zo belangrijk, dat melk zoveel mogelijk wordt beschouwd als een hoogwaardig eindproduct, dat alleen ten behoeve van verduurzaming en vergemakkelijking van transport bepaalde bewerkingen moet ondergaan voorzover het niet direct of ter plaatse wordt geconsumeerd. Melk moet dus zo weinig mogelijk zijn een grondstof voor het maken van die producten, waarbij de voedingsbestanddelen van elkaar worden gescheiden. Op grond van deze overwegingen hebben wij destijds gesteld, dat uit voedingseconomisch oogpunt aan de melk het best de bestemming van consumptiemelk, volle condens of volle melkpoeder kan worden gegeven. Als de melk voor kaasbereiding wordt bestemd, gaat een klein deel van de voedingsbestanddelen, echter niet van de meest

essentiële, verloren. Daarentegen bevat boter slechts 50% van de calorische waarde van de melk waaruit ze is vervaardigd. Dit product bevat practisch niets van de zo waardevolle eiwitten in de melk en slechts een klein deel van de mineralen en vitamines.

Ook het College voor voedingsaangelegenheden uit de Melkbestemmingscommissie heeft het vraagstuk van „de van voedingsstandpunt uit gezien meest gewenste bestemming der melkproductie" behandeld [1]). Dit gedeelte van het rapport luidt woordelijk als volgt:

„Bij de bereiding der producten komen nl. niet steeds alle voedingsstoffen uit de melk aan de mens ten goede. Worden in verband hiermede de voornaamste producten gerangschikt uit een oogpunt van voedingsbelang, dan wordt de volgorde aldus:

1. volle melk
2. volle ongesuikerde en gesuikerde gecondenseerde melk
3. volle melkpoeder dat vrijwel gelijkwaardig is aan gecondenseerde volle melk zonder en met suiker
4. boter, indien ook de ondermelk, resp. karnemelk, aan de mens ten goede komt
5. volvette kaas."

Er kunnen tegen het bovenstaande ernstige bezwaren worden aangevoerd. Wij zullen maar veronderstellen dat het „resp." tussen ondermelk en karnemelk in 4. een vergissing is en gelezen moet worden als „en". Maar ook dan nog maakt de volgorde van boter en volvette kaas een volkomen kunstmatige indruk. Kaas bevat als zodanig kwantitatief, maar vooral kwalitatief een veel belangrijker deel van de waardevolle bestanddelen van de melk en men kan bij dit product net zo goed de wenselijkheid uiten dat het bijproduct: de wei „aan de mens ten goede komt". Dit is technisch zeer wel mogelijk en gebeurt ook reeds in de practijk.

BOTER EN MARGARINE

In dit verband is natuurlijk ook belangrijk het vraagstuk van de

[1]) Melkbestemmingsrapport, pag. 117.

eventuele specifieke waarde van de boter. In het door Prof. Dols verzorgde deel van „Productie en Bestemming I" over de voedingswaarde van melk en zuivelproducten, komt hij tot de conclusie: „dat het niet waarschijnlijk is, dat de voedingswaarde van boter in een behoorlijk gevarieerd dieet hoger is dan die van gevitamineerde margarine en dat zulks zeker niet het geval zal zijn, indien gezorgd wordt, dat in het dieet melk en kaas zijn opgenomen" [1]).

Iedere min of meer deskundige lezer zal tot de conclusie moeten komen, dat na het afwegen van de uitspraken van vele onderzoekers, zoals Prof. Dols dat gedaan heeft, deze uitspraak als een zeer voorzichtige en wetenschappelijk volkomen verantwoorde moet worden gekwalificeerd. Verderop hopen wij bovendien aannemelijk te maken, dat men, ook op grond van de natuurhistorische ontwikkeling van de mensheid, tot deze uitspraak zou kunnen komen.

Dols moest zich in het raam van één hoofdstuk over de voedingswaarde van melk en alle zuivelproducten uiteraard beperken tot een zeer summier overzicht van dit probleem. Er is echter sindsdien een belangrijk Nederlands overzicht verschenen van practisch alle litteratuur over dit onderwerp. Dr G. Smits, die in 1950 werkte aan het Centraal Instituut voor Voedingsonderzoek van de Organisatie voor Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek, heeft in het maandblad „Voeding" een artikel gepubliceerd, waarin hij tot de conclusie komt:

„Er zijn geen goede bewijzen voor een door sommigen verondersteldе superioriteit in voedingswaarde van boter ten opzichte van margarine, vooropgesteld, dat men aan de margarine zodanige hoeveelheden van de vitaminen A en D toevoegt, dat het gehalte gelijk wordt aan dat van boter" [2]).

Ook deze conclusie maakt de indruk van wetenschappelijke voorzichtigheid en objectiviteit.

In het Melkbestemmingsrapport kwam het college voor voedingsaangelegenheden tot de conclusie, dat:

„Een afdoend bewijs, dat de voedingswaarde van margarine gelijk is aan die van boter is nog nimmer geleverd. Er zijn duidelijke aanwijzingen, dat zomerboter de groei beter bevordert dan plantaardige vetten.

---

[1]) Productie en Bestemming I, pag. 50.

[2]) Dr G. Smits: „De voedingswaarde van boter, vergeleken met die van andere spijsvetten, in het bijzonder van margarine". Voeding (Augustus 1950).

Het is moeilijk vast te stellen, of de voor een goede voeding gewenste hoeveelheid melkvet geheel in melk kan worden geconsumeerd. Op grond van hetgeen bekend is, blijft het raadzaam, dat alle leeftijdsgroepen, doch in het bijzonder kinderen, tenminste een deel van het vet gebruiken in de vorm van boter" [1]).

Alvorens deze conclusie nader te beschouwen, dient enige aandacht te worden besteed aan min of meer kwaadaardige critieken, welke in een deel van de landbouw- en zuivelvakpers op Dols zijn geleverd i.v.m. het feit, dat de uitspraak van dit College, waarvan hij deel uitmaakte, niet onbelangrijk afwijkt van die welke hij in „Productie en Bestemming I" had geformuleerd (zie hiervoor). Toch lag de verklaring voor dit feit voor de hand: in het bovengenoemde College heeft Dols dezelfde opvatting verdedigd welke hij in „Productie en Bestemming I" heeft geformuleerd, echter de meerderheid van dit College heeft zich hiermede niet kunnen verenigen en de mening van de meerderheid is in het rapport verwerkt, helaas zonder de toch wel wenselijke aantekening erbij, dat niet alle leden van het College zich hiermede hadden kunnen verenigen.

Tegen het eerste deel van de conclusie van het College hebben wij geen bezwaar. Het is een vrij nauwkeurig pendant van de boven aangehaalde uitspraak van Dr Smits. Het negatieve karakter van deze conclusie maakt het echter van betrekkelijk geringe betekenis voor de afzetmogelijkheden van de boter. In sociaal-economisch verband gezien, achten wij de formulering van Dols van veel groter belang in verband met het probleem van de bestemming van de melk. In datzelfde verband is het onbegrijpelijk, hoe het College de laatste zin van de boven aangehaalde conclusie kan verantwoorden. Dit advies is onjuist omdat:

1. Het melkvet – waaraan blijkens de Commissie een bijzondere betekenis zou moeten worden toegekend – als er geen boter van wordt gemaakt met veel groter waarschijnlijkheid via andere producten aan de voeding van de gehele bevolking ten goede komt.

2. Omdat, zoals het College heel goed kon beoordelen (naar uit andere onderdelen van haar rapport blijkt), de andere bestand-

[1]) Melkbestemmingsrapport, pag. 127-128.

delen van de melk, als er boter van wordt gemaakt, grotendeels niet en niet in de gewenste vorm voor de menselijke voeding ter beschikking komen. Uit het rapport blijkt toch ook voldoende, dat voor die andere bestanddelen de specifieke waarde veel meer vast staat dan voor het melkvet.

3. Deze uitspraak zou alleen verantwoord zijn, als er redenen waren om aan te nemen, dat boter een onmisbaar bestanddeel van de menselijke voeding zou zijn, of als tenminste vast stond, dat het overgrote deel van de mensheid reeds eeuwenlang boter zou hebben gebruikt. Het eerste is op natuurhistorische gronden onwaarschijnlijk te achten: de natuurlijke omstandigheden waren in de aera voorafgaande aan het relatief nog zeer korte tijdsbestek, dat er boter wordt gemaakt, van dien aard, dat na de periode van het zogen geen melkvet meer voor de voeding kon dienen. Het tweede is al evenmin het geval. Zelfs in de gematigde klimaatzones, waar de melkveehouderij tamelijk belangrijk is, heeft vrijwel nooit meer dan een bevoorrecht deel van de bevolking hoeveelheden boter van betekenis kunnen nuttigen. Voor de honderdtallen millioenen mensen in andere gebieden, moet een advies als dat van het College wel erg onreëel lijken. Men kan net zo goed aan de Maleiers de raad geven: „vervang cocosvet niet door boter, want het is niet bewezen, dat het even goed is", of: „eet geen aardappelen en brood, want het is niet zeker dat ze rijst kunnen vervangen".

Sinds het verschijnen van het Melkbestemmingsrapport en „Productie en Bestemming I", is er behalve het bovenaangehaald geschrift van Smits niets belangrijks gepubliceerd dat nieuw licht op het vraagstuk van de voedingswaarde van boter en margarine zou kunnen werpen. Wel wordt geleidelijk meer aandacht geschonken aan de specifieke betekenis van de verschillende bestanddelen der vetten, in het bijzonder dus de vetzuren. Het is onwaarschijnlijk dat deze specificiteit even belangrijk zou kunnen zijn als die van de bestanddelen van het eiwit: de aminozuren. Voorlopig zijn er geen aanwijzingen dat de samenstelling van het botervet gunstiger zou zijn dan die van een mengsel van verschillende plantaardige vetten zoals in de margarine-industrie wordt gebruikt. Dit is ook onwaarschijnlijk, omdat de variabiliteit van de vetzuren in een dergelijk mengsel groter is dan die van één soort vet. Als dus bepaalde vetzuren een specifieke rol spelen bij de stofwisseling of andere li-

chaamsfuncties (zoals de „essentiële vetzuren van Burr", of die welke vitamine F vormen), is er meer kans dat men ze in margarine vindt dan in boter.

Publicaties welke in de laatste jaren veschenen zijn over de invloed van verschillende vetten op bepaalde ziekteverschijnselen wijzen er al evenmin op dat in dergelijk verband propaganda voor boter zou kunnen worden gemaakt [1]).

DIERPASSAGE

Bij het voortbrengen van dierlijke producten veredelt men verschillende soorten voedingsmiddelen tot meer waardevolle eindproducten. De verhouding tussen de calorische waarde van de benodigde voedingsmiddelen en die van de eindproducten wordt aangeduid als het calorisch rendement. Dit rendement is voor de nationale en internationale voedingseconomie belangrijk. Het is ook van betekenis voor de bedrijfseconomie, ofschoon daarbij de prijzen van grondstoffen en eindproducten een belangrijke rol spelen.

In „Productie en Bestemming I" hebben wij aangetoond, dat men voor de vergelijking van het calorisch rendement bij het voortbrengen van verschillende producten niet kan volstaan met het bepalen van dit rendement bij een bestaand productiedier, maar dat men daarbij uit moet gaan van de voeding van alle dieren (dus ook de jonge) welke nodig zijn voor het in stand houden van de productie. Op grond van een op deze wijze uitgevoerde berekening kwamen wij tot de conclusie dat het calorisch rendement van de melkproductie in Nederland ongeveer $^1/_3$ bedraagt [2]). Zoals wij toen reeds hebben aangetoond, is deze verhouding alleen juist indien van de melkproductie alleen die hoeveelheden volle- en ondermelk voor veevoeding worden bestemd, welke strikt noodzakelijk zijn voor de kalveropfok. Indien grote hoeveelheden ondermelk

[1]) Zie o.a.: Dr J. Groen, K. B. Tijong, Chr. E. Kamminga en A. F. Willebrands: „Onderzoekingen over de invloed van de voeding en van enkele andere factoren op het cholesterolgehalte van het bloedserum, in verband met het vraagstuk der atherosclerose", Amsterdam, 1951; en
H. A. Weyers en J. H. van de Kamer: „De vetresorptie van gezonde en zieke zuigelingen en kinderen in het bijzonder van coeliakiepatiënten", Utrecht-Nijmegen, 1950.

[2]) Zie voor de berekeningen: „Productie en Bestemming I", pag. 60-66.

worden gebruikt voor mesten van varkens en kalveren daalt het feitelijk rendement aanzienlijk.

STATISTIEK

Mede in dit verband is het wenselijk, dat de statistieken betreffende de melkverwerking een juist beeld geven van de bestemming van alle onderdelen van de melk. De dikwijls toegepaste methode waarbij dergelijke statistieken in feite alleen een beeld geven van de bestemming van het melkvet, zijn dus onvoldoende.

De samenstellers van de aan het slot van hoofdstuk V in het Melkbestemmingsrapport opgenomen staat betreffende de „Bestemming van de melk in 1939 en 1949" [1]), hebben deze fout niet gemaakt. Zij zijn echter in een ander uiterste vervallen, waardoor deze opstelling een gebrekkig en onduidelijk beeld geeft van de werkelijke melkbestemming. Helaas is de berekeningswijze er niet bij aangegeven, maar wij menen er uit te begrijpen, dat dit in feite een bestemmingsschema is van de totale melkplas, ongeacht de hoeveelheden melkvet welke de plassen voor de verschillende bestemmingen bevatten. Aldus kwam men voor 1949 o.a. tot de volgende percentages:

„bestemd voor consumptiemelk"	40,1
„verwerkt tot fabriekskaas"	19,9
„boter"	1,6
„verbruikt als onder- en karnemelk op de boerderij"	19,8

Door de variatie in terminologie: „bestemd voor", „verwerkt tot" en „verbruikt als" en het opnemen van de post „boter" zonder enige toevoeging, heeft men al dan niet opzettelijk geïllustreerd, dat deze staat eigenlijk uit onvergelijkbare grootheden is samengesteld. Bij dit systeem is het aandeel van de consumptiemelk overdreven, doordat men de gestandaardiseerde melk voor vol heeft meegerekend, terwijl het percentage van de boterbestemming een volkomen onjuist beeld geeft van de betekenis van dit product in de Nederlandse zuivelbereiding. Wij zouden er nog meer critiek op kunnen uitoefenen, maar achten dat bezwaarlijk zonder de staat in zijn ge-

[1]) Melkbestemmingsrapport, pag. 30.

heel weer te geven. Het lijkt ons echter ongewenst hem opnieuw af te drukken, omdat daardoor de misverstanden over de melkbestemming, welke door deze cijfers uit het „Melkbestemmingsrapport" reeds bij minder oordeelkundigen zijn veroorzaakt, nog zouden kunnen worden vermeerderd.

Het vraagstuk hoe de verdeling van de melk over de verschillende bestemmingen wel in procenten zou kunnen worden uitgedrukt, is nog allerminst opgelost. Men blijft hierbij stuiten op de moeilijkheid dat ongelijkwaardige bestanddelen (welke in twee hoofdgroepen uiteenvallen: vet en vetvrije droge stof) niet over de verschillende producten worden verdeeld in dezelfde verhouding als waarin ze in de melk zelf voorkomen. Daarbij doet zich de moeilijkheid voor, dat uit commercieel standpunt het vet nog als het meest waardevolle bestanddeel wordt beschouwd (zoals o.a. tot uitdrukking komt in de prijsbepaling van de door de veehouders aan de fabrieken geleverde melk), terwijl uit het oogpunt van voeding de andere bestanddelen minstens zo waardevol zijn. Een vergelijking van de voedingswaarde van de verschillende bestanddelen moet voorlopig ook gebrekkig blijven, omdat de in de vetvrije droge stof voorkomende eiwitten en mineralen niet in de eerste plaats van belang zijn voor de energievoorziening, maar vooral physiologische betekenis hebben. Daardoor is ook een vergelijking van de calorische waarde slechts van betrekkelijk geringe betekenis.

Bij gebrek aan beter hebben wij desondanks in „Productie en Bestemming I" eerst de verdeling van het vet en de vetvrije droge stof over de verschillende producten berekend en daarna de in calorieën uitgedrukte waarde van deze bestanddelen opnieuw samengevoegd. Aldus hebben wij voor de bestemming van de Nederlandse melk, uitgedrukt in calorische waarde, het gemiddelde van de jaren 1937 t/m 1939 en van het jaar 1948 berekend en met elkaar vergeleken [1]).

Voor de jaren 1950 en 1952 zijn deze berekeningen thans op dezelfde wijze uitgevoerd. Uit resultaten hiervan is tabel I samengesteld. In de grafieken II, III, IV, V en VI zijn de belangrijkste van de resultaten weergegeven.

---

[1]) Productie en Bestemming I, hoofdstuk 7.

TABEL I

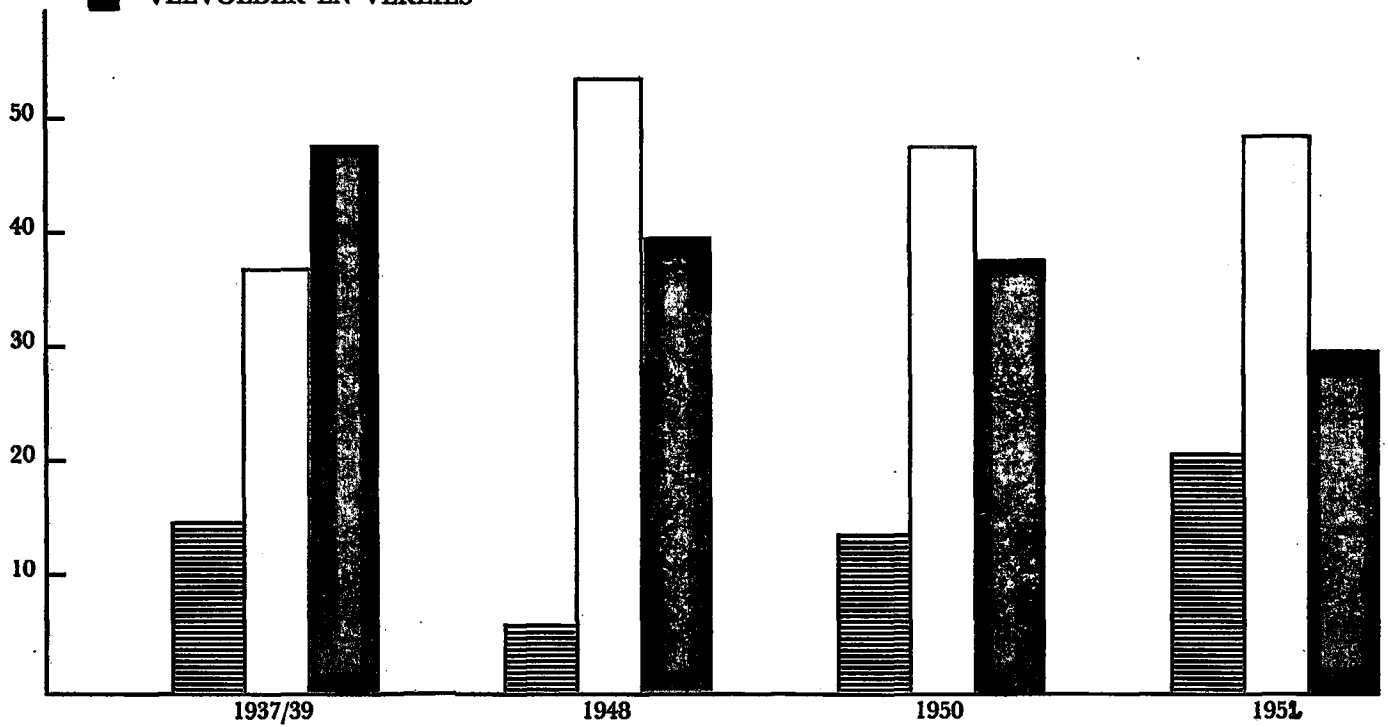
BESTEMMING VAN MELKVET EN VETVRIJE DROGE STOF IN PROCENTEN

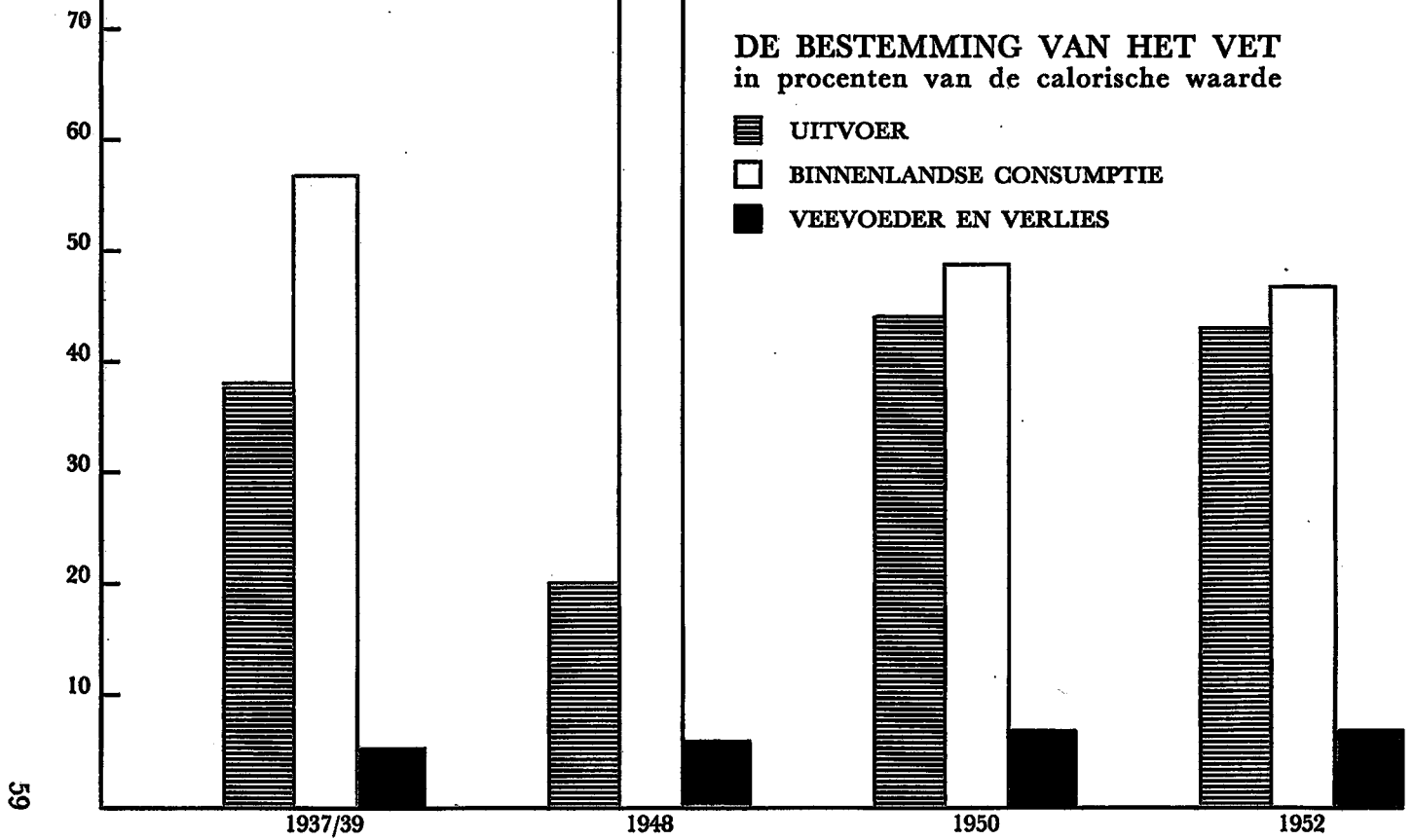
	VET				VETVRIJE DROGE STOF				TOTAAL			
	1937/39	1948	1950	1952	1937/39	1948	1950	1952	1937/39	1948	1950	1952
Consumptiemelk	25.8	35.0	30.5	31.0	30.4	45.3	38.6	42.6	28.2	40.5	34.6	36.7
Kaas	14.3	16.9	16.5	18.9	7.6	7.2	7.5	8.9	10.8	12.0	11.9	14.0
Melkproducten	7.0	4.1	8.7	13.3	14.1	7.2	16.0	20.5	10.7	5.7	12.3	16.8
Boter	48.2	38.2	37.8	30.2	0.2	0.2	0.2	0.2	23.1	18.7	18.9	15.5
Veevoeder en verlies	4.7	5.8	6.5	6.6	47.7	40.1	37.7	27.8	27.2	23.1	22.3	17.0
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Binnenlandse consumptie	57	74	49	50	37	54	48	49	46	64	49	50
Export	38	20	44	43	15	6	14	21	27	13	29	32
Veevoeder en verlies	5	6	7	7	48	40	38	30	27	23	22	18
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

GRAFIEK V

DE BESTEMMING VAN DE VETVRIJE Ddroge STOF

in procenten van de calorische waarde

DE BESTEMMING VAN HET VET
in procenten van de calorische waarde
UITVOER
BINNENLANDSE CONSUMPTIE
VEEVOEDER EN VERLIES
70
60
50
40
30
20
10
1937/39
1948
1950
1952

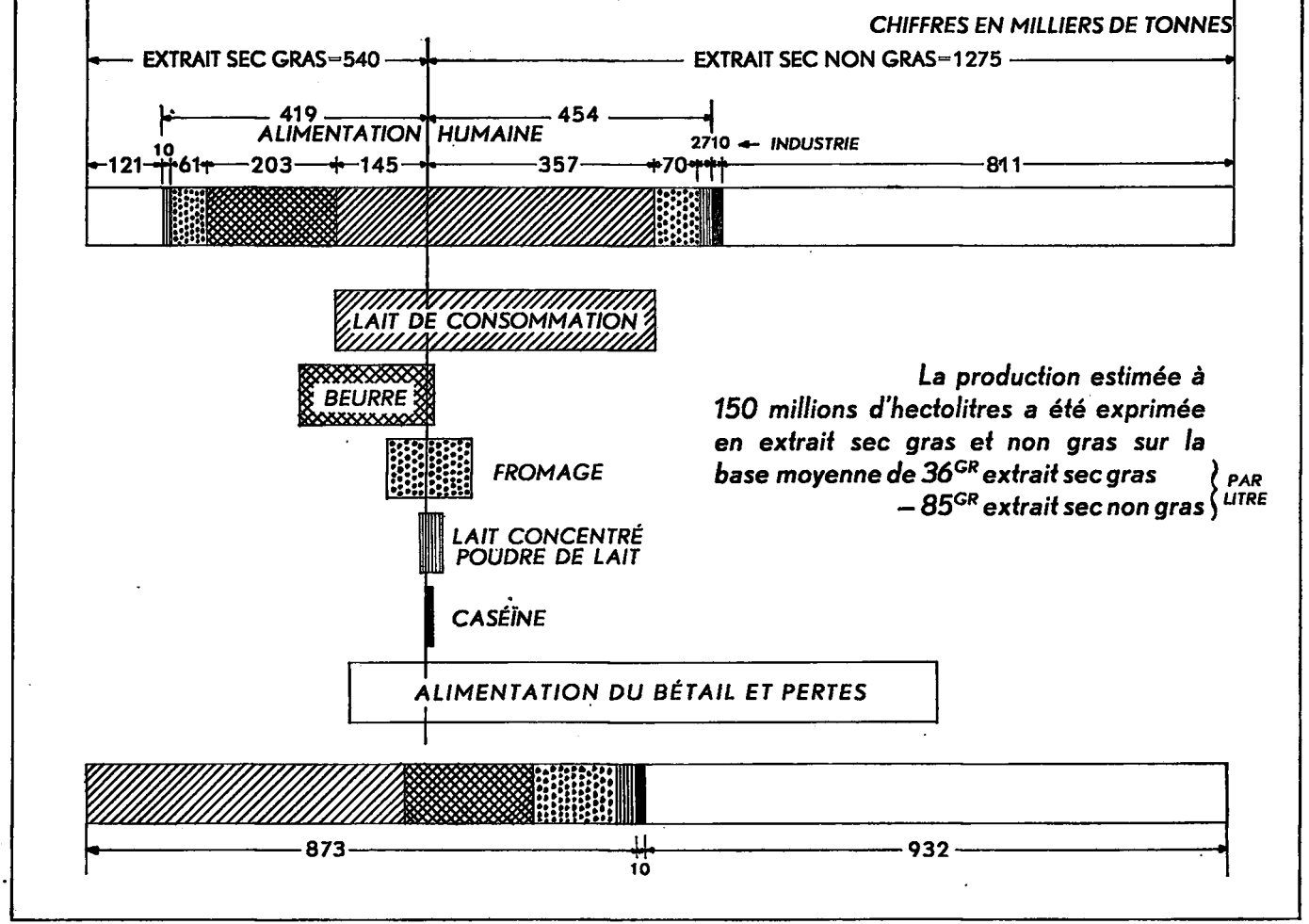
Uit deze gegevens blijkt wel, dat de verbetering welke uit voedings-economisch oogpunt in de bestemming van de melk reeds na de oorlog was ingetreden, zich heeft voortgezet: de rubriek „veevoeder en verlies" is kleiner geworden. Vooral de daardoor verkregen besparing op de vetvrije droge stof is belangrijk. Deze besparing is vrijwel geheel ten goede gekomen aan de export. Een grotere export van vetbestanddelen is mogelijk geworden door de geringere binnenlandse boterconsumptie.

Op deze en op andere wijzigingen welke zich sinds 1949 hebben voltrokken komen wij in het volgende hoofdstuk terug.

Zoals wij hiervoor reeds hebben opgemerkt, beschouwen wij de hier gevolgde methode van het uitdrukken van de bestemming van de melk in calorische eenheden allerminst als ideaal. Echter, er is ons geen betere methode bekend, waarbij met de bestemming van alle bestanddelen in een redelijke verhouding rekening wordt gehouden. Omdat dit vraagstuk van goede zuivelstatistieken in de komende jaren ongetwijfeld ook zeer belangrijk zal zijn i.v.m. de verschillende pogingen tot internationale samenwerking, vestigen wij nog de aandacht op een paar systemen welke in het buitenland worden gebruikt. In „SPEL", het blad van de Franse „Service provisoire de l'économie laitière", werd onze methode overgenomen, met alleen dit verschil, dat het vet en de vetvrije droge stof niet in calorieën werden omgerekend, maar in gewichtseenheden werden vergeleken. De consequentie daarvan is, dat de voedingswaarde van de bestanddelen aldus misschien wel beter vergeleken wordt dan bij ons systeem (i.v.m. de physiologische waarde van de vetvrije droge stof). Anderzijds wordt het onderscheid met de economische waardering van de bestanddelen aldus wel erg groot. Zoals men uit de hierna volgende grafiek [1]) kan aflezen, zou volgens dit systeem berekend, in Frankrijk in 1950 meer dan de helft van de melk voor veevoeder zijn bestemd.

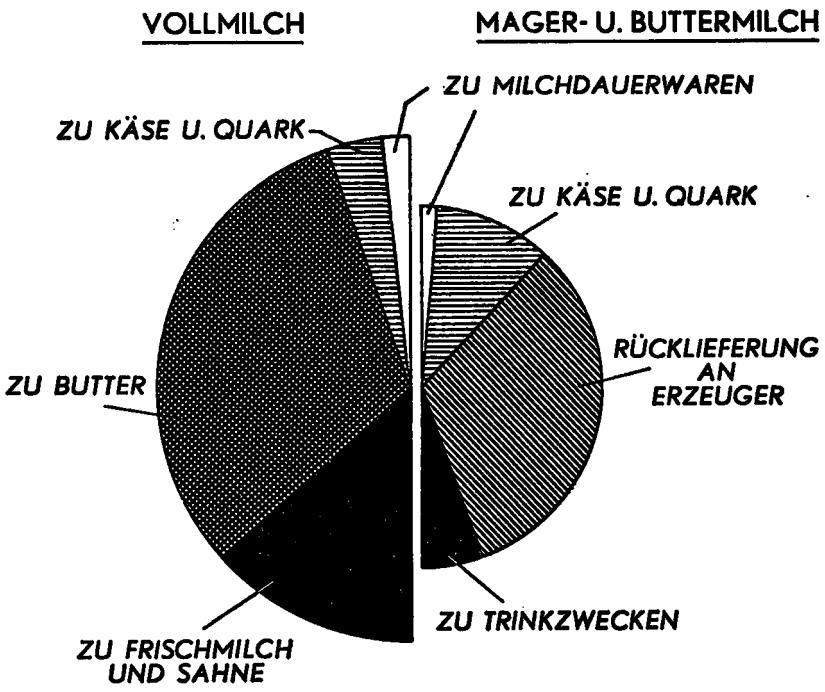
[1]) Overgenomen uit „SPEL", Maart 1951.

CHIFFRES EN MILLIERS DE TONNES
EXTRAIT SEC GRAS=540
EXTRAIT SEC NON GRAS=1275
419
454
ALIMENTATION HUMAINE
2710 ← INDUSTRIE
121
10
61
203
145
357
70
811
LAIT DE CONSOMMATION
BEURRE
FROMAGE
LAIT CONCENTRÉ
POUDRE DE LAIT
CASÉINE
ALIMENTATION DU BÉTAIL ET PERTES
873
10
932
La production estimée à 150 millions d'hectolitres a été exprimée en extrait sec gras et non gras sur la base moyenne de 36GR extrait sec gras – 85GR extrait sec non gras
PAR LITRE

In Duitsland wordt een geheel ander systeem toegepast, waaruit men geen procentische bestemming van alle melk kan aflezen. Men maakt echter van de bestemming van de onder- en karnemelk een aparte grafiek in de vorm van een in segmenten verdeelde halve cirkel. Door deze te plaatsen tegen de halve cirkel waarin de bestemming van de volle melk is weergegeven, krijgt men toch een bevredigende indruk van de totale melkbestemming.

BESTEMMING VAN VOLLE MELK, ONDER- EN KARNEMELK IN WEST DUITSLAND

(Wirtschaftsjaar 1950/'51) [1]

[1]) Statistischer Bericht über die Mölkereiwirtschaft im Bundesgebiet. Bundesministerium für Ernährung, Landwirtschaft und Forsten., April 1952.

HOOFDSTUK IV

BESTEMMING VAN DE MELK

BELANGRIJKSTE OVERWEGINGEN EN CONCLUSIES UIT DE BEIDE STUDIES

Het is moeilijk uit het weinig overzichtelijk samengestelde Melkbestemmingsrapport de belangrijkste gedeelten, welke betrekking hebben op de bestemming van de melk, samen te vatten. Het volgende is dan ook niet meer dan een poging daartoe.

De Commissie was ernstig bezorgd over de toekomstige ontwikkeling van de Nederlandse zuivelpositie. Verschillende van de in het begin van deze eeuw, voor ons land, gunstige factoren zijn in betekenis aanzienlijk geringer geworden. Het voordeel van de gunstige ligging van ons land is geleidelijk verminderd; door de verbeterde transportmogelijkheden zijn concurrerende gebieden van het Zuidelijk halfrond veel dichter bij ons gekomen. De mogelijkheid om relatief goedkoop veevoeder in te voeren is uitgesloten. De afzetmogelijkheden in West-Europa werden niet gunstig genoemd, o.a. in verband met de vrees voor het aanhouden van een lage levensstandaard in Duitsland en Engeland.

Deze bezorgdheid betrof vooral de positie van de Nederlandse boter. De toekomstige afzetmogelijkheden van dit product werden slecht genoemd, zowel door de concurrentie van margarine als door die van boter uit andere landen.

Ook de verkoopmogelijkheid van Nederlandse kaas in de naaste toekomst werd niet optimistisch beoordeeld. Weliswaar wordt de vraag naar Nederlandse kaas in het buitenland veel minder door andere soorten kaas beïnvloed dan zulks het geval is ten aanzien van de vraag naar Nederlandse boter op de wereldmarkt, maar een te grote spanning in prijsverschillen tussen Nederlandse en andere kaassoorten, zal zowel de productie van namaak Nederlandse kaas in het buitenland stimuleren, als de concurrentiepositie ten aanzien van enigszins verwante kaassoorten verslechteren.

De Nederlandse kaas werd, naar het oordeel van de Commissie,

veel te weinig actief verkocht. Zowel door veel zorg voor de kwaliteit, als door marktonderzoek, reclame, etc. zou de concurrentiepositie van de Nederlandse kaas aanmerkelijk kunnen worden verbeterd.

Ofschoon de afzetmogelijkheden voor melkproducten minder ongunstig werden beoordeeld dan die voor boter en kaas was men toch ook hieromtrent allerminst onverdeeld optimistisch. Als gevolg van de oorlog waren belangrijke afzetgebieden verloren gegaan. De specialisatie in Amerika en de goedkopere grondstoffen in Canada, Nieuw-Zeeland en Australië deden ernstige concurrentie vrezen. Echter met nieuwe afzetmogelijkheden kan worden gerekend, in die gebieden waar de onderconsumptie aan hoogwaardig voedsel door verbetering van levenspeil en voedingsgewoonten zou kunnen worden verminderd.

Van de mogelijkheid tot de export van consumptiemelk naar naburige landen moet zoveel mogelijk worden geprofiteerd. Ook de consumptie in het binnenland kan nog worden opgevoerd.

Voor de afzetmogelijkheden van alle zuivelproducten wordt een verbetering van de kwaliteit van de grondstof: de melk, van het grootste belang geacht.

Een veel grotere aanpassing van de zuivelindustrie aan de zich voortdurend wijzigende omstandigheden werd noodzakelijk geacht. In verband daarmede bepleitte de Commissie de toepassing van een markt- en prijspolitiek, welke het mogelijk maakt, dat de door de zuivelfabrieken uit te betalen melkprijzen in sterke mate door de geldelijke opbrengst der uit de melk bereide producten worden beïnvloed. Ook op het gebied van de export drong de Commissie aan op een grote mate van bedrijfsvrijheid en vrije concurrentie.

De belangrijkste overwegingen met betrekking tot de bestemming van de melk uit „Productie en Bestemming I" zijn als volgt samen te vatten:

Melk behoort niet in de eerste plaats te worden beschouwd als de grondstof voor de zuivelbereiding, maar als een waardevol eindproduct, dat als zodanig ook kan worden geëxporteerd.

In de landen, waar een groot deel van de geproduceerde melk voor consumptie wordt bestemd, ontvangen de veehouders in het algemeen een hogere prijs voor de melk dan in landen, waar veel andere zuivelproducten worden gemaakt.

Over de gehele wereld is een aanmerkelijke stijging van het verbruik van consumptiemelk waarneembaar. Door het opvoeren

van de kwaliteit, goede propaganda en andere maatregelen, kan het consumptiemelkverbruik in Nederland nog verder stijgen.

Kaasproductie is een tamelijk arbeidsintensief bedrijf, dat veel deskundigheid en ervaring vereist. Bij de afzet van kaas zijn de wensen van de consumenten ten aanzien van smaak, verpakking e.d. een belangrijke factor.

Bij de fabricage van melkproducten spelen de technische installaties een belangrijke rol; deze bedrijfstak is kapitaalintensief. Voor de afzet van melkproducten is de Nederlandse zuivelindustrie vrijwel geheel op het buitenland aangewezen.

In de landen waar een groot deel van de melk dient voor boterfabricage, ontvangen de melkveehouders in het algemeen een lagere prijs dan in landen waar het grootste deel van de melk andere bestemmingen krijgt. In die landen waar de kostprijs van de melk lager is dan in Nederland, wordt hoofdzakelijk boter geproduceerd.

Naast de consumptie in het binnenland, is er dank zij de afspraken in Benelux verband een flinke afzetmogelijkheid voor Nederlandse boter in België. De Nederlandse boterproductie zal ook in de toekomst tenminste ongeveer 50.000 ton moeten bedragen in verband met de ondermelkbehoefte voor kalveren en biggen en van de seizoenschommeling in de melkproductie.

Door ons werden de (toen) toekomstige afzetmogelijkheden voor de Nederlandse zuivelproducten in het algemeen gunstig beoordeeld. De belangrijkste grondslagen voor deze beoordeling waren: de beperking welke bij de melkproductie in vele landen wordt veroorzaakt door de hoge eisen welke de melkveehouderij aan de arbeid stelt en de waarschijnlijkheid van toenemende consumptie, zowel door een verbeterd inzicht in de specifieke voedingswaarde van melk en zuivelproducten, als tengevolge van de gewijzigde welvaartsspreiding, waardoor de consumptie van hoogwaardige voedingsmiddelen vooral in de arbeidersgezinnen toeneemt.

Ook de Melkbestemmingscommissie was ten aanzien van de verdere toekomst iets optimistischer, dank zij de mogelijkheid „dat zich in de wereld in de toekomst belangrijke veranderingen voltrekken, waardoor de levensstandaard van de grote massa vooruit gaat" [1]). Men doelde daarbij dus kennelijk op dezelfde factoren welke één der belangrijkste grondslagen voor onze optimistische

[1]) Melkbestemmingsrapport, pag. 38

beoordeling vormde, maar men realiseerde zich te weinig, dat het bedoelde proces toentertijd reeds begonnen was.

Het is niet te verwonderlijk, dat in het voorjaar van 1950 velen de nabije toekomst voor onze zuivelafzet niet rooskleurig zagen. In Nederland zowel als in een aantal andere landen was 1950 een topproductiejaar (zie de grafiek aan het slot van hoofdstuk II) en de internationale markten vertoonden in het algemeen een neiging tot dalen. Enkele maanden later veroorzaakte het uitbreken van de oorlog op Korea een volkomen ommekeer. In de zuivelsector was dat in eerste instantie merkbaar aan de markt van de meer duurzame producten: gecondenseerde melk en melkpoeder. Zoals steeds, werd daardoor echter spoedig ook die van de andere zuivelproducten beter. Toch kan men niet zeggen, dat de sindsdien voortdurend aangehouden gunstige marktsituatie voor vrijwel alle zuivelproducten uitsluitend te danken zou zijn aan Korea. De terugslag welke in het prijsverloop van vele agrarische producten in 1951 is begonnen, heeft zich in de zuivelsector nog niet aangediend. Dat is natuurlijk mede het gevolg van het feit, dat de oorspronkelijke stijging bij de zgn. stapelproducten veel groter was geweest, terwijl de latere daling in de prijzen van die producten ook werd veroorzaakt door het liquideren der Overheids-, handels- en hamstervoorraden. Sindsdien speelt ook een rol de dank zij de herbewapeningsprogramma's op peil gehouden werkgelegenheid. Wel moesten om dezelfde reden de belastingen worden verhoogd, waardoor uiteraard vooral de inkomens van de meest draagkrachtige bevolkingsgroepen worden getroffen. Dat onder deze omstandigheden de afzetmogelijkheden voor zuivelproducten zo gunstig gebleven zijn, lijkt een bewijs te meer, dat het inkomenniveau van de grote massa voor de consumptie van de meeste van deze producten belangrijker is dan het inkomen van de hogere bevolkingslaag.

Ook de besteding van het inkomen van de grote massa over de verschillende soorten verbruiksgoederen speelt een belangrijke rol. Het is een bekend feit, dat, na het opheffen van de rantsoenering van levensmiddelen in de meeste landen, spoedig een verzadigingspunt voor deze producten intrad, waardoor omstreeks de jaren 1949/50 de grote achterstand op het gebied van de duurzame verbruiksgoederen werd ingehaald. Sindsdien is ook die extra vraag grotendeels bevredigd, zodat thans weer een meer normale verhouding tussen de twee groepen consumptiegoederen kan worden aangenomen.

nemen, dat in het Westen van Duitsland naar verhouding reeds voor de oorlog meer melk werd geproduceerd dan in het Oosten, zulks in tegenstelling met de belangrijkste akkerbouwproducten. Bij een toenemende melkstroom in West-Duitsland stijgt in de eerste plaats de boterproductie. Dat men zich onvoldoende op andere bestemmingen heeft ingesteld, is onder meer het gevolg van de politiek welke in de periode van het meest uitgesproken streven naar autarkie werd gevoerd. Om de invoer van vetten zoveel mogelijk te kunnen beperken, werd de binnenlandse boterproductie niet alleen beschermd tegen buitenlandse concurrentie, maar ook bevorderd door de hoeveelheid melkvet in de consumptiemelk en de kaas systematisch te beperken. Mede daardoor is, ondanks voldoende koopkracht (zoals blijkt uit de hoge consumptie van andere noodzakelijke, zowel als min of meer luxe voedingsmiddelen), het consumptiemelkverbruik in Duitsland thans nog lager dan voor de oorlog, iets wat – zoals men uit de staat B kan zien – in geen enkel ander West-Europees land het geval is, met uitzondering van Zwitserland, waar het verbruik vóór 1940 reeds zeer hoog was.

Ook de verregaande reglementering welke op het gebied van de handel in consumptiemelk in meerdere delen van West-Duitsland bestaat, vormt een belangrijke rem op het verbruik. Zo mogen in vele grote steden de zuivelbedrijven niet aan de verbruikers verkopen en de kleinhandelaren mogen geen melk thuis bezorgen. Natuurlijk wordt hierdoor de concurrentie op het gebied van kwaliteit, service en prijs beperkt en daardoor de consumptie geremd. Aangezien het aantal winkeliers, dat in melk mag handelen, in vele plaatsen afhankelijk is gesteld van de totaalomzet, hebben de zittende vergunninghouders geen belang bij vermeerdering van de totaalomzet, temeer omdat door de winkel-melkverkoop tevens de verkoop van allerlei andere artikelen wordt gestimuleerd.

Intussen schijnen zowel de Overheid als de meest direct belanghebbenden: de boeren, wel het belang van een stimulering van de melkconsumptie in te zien. Men overweegt zelfs grootscheepse propaganda-acties, waarvoor echter eerst fondsen moeten worden gevonden. Als die propaganda er komt, gecombineerd met geleidelijke kwaliteitsverbetering van de grondstof en wijziging van het distributie-apparaat, zal geleidelijk aan het verbruik van consumptiemelk kunnen stijgen. Resultaten van enig belang zullen voorlopig echter nauwelijks merkbaar zijn en vrij zeker geen gelijke tred

houden met de stijging van de melkproductie. Aangezien in vele streken van West-Duitsland de intensivering door verbetering van fokkerij en voedingsmethoden, zowel als door vermindering van het gebruik van rundvee als trekdieren, nog pas in een beginstadium is, terwijl de voorziening met geïmporteerd krachtvoer ruim is, kan deze productievermeerdering in de komende jaren nog zeer belangrijk zijn. De enig mogelijke rem daarop kan worden gevormd door de hoge arbeidslonen. Het lijkt echter onwaarschijnlijk, dat de invloed daarvan belangrijk zou worden, zolang vrijwel overal in West-Duitsland het platteland nog overbevolkt is door vluchtelingen uit het Oosten en zolang door beschermende maatregelen de boerenmelkprijs op een niveau wordt gehouden, dat ook voor de kleine bedrijven in de bergstreken nog rendabel is.

BESTEMMING VAN DE NEDERLANDSE MELK

A. CONSUMPTIEMELK

Zoals in het vorige hoofdstuk reeds werd besproken, is melk als zodanig een zeer waardevol eindproduct. Weliswaar is het door het hoge vochtgehalte een „bulk" artikel, dat bovendien, indien geen bijzondere maatregelen worden getroffen, zeer snel bederft. Daarom moet in de streken met, en gedurende de periode van een grotere productie dan in verse toestand kan worden geconsumeerd, het restant op de een of andere wijze worden bewerkt of verwerkt. Dat de mogelijkheden daartoe bestaan, is op zichzelf gunstig, omdat de gelegenheid om op economische basis melk te produceren, in verschillende landen en streken sterk uiteenloopt en maar zelden in evenwicht is met de vraag voor consumptie in verse toestand. Toch moet men uit voedingseconomisch oogpunt de bewerking en vooral de verwerking in principe als een noodzakelijk kwaad blijven beschouwen. Er moet daarom bezwaar tegen worden gemaakt, dat de industrie in bepaalde streken of bepaalde landen aanspraak maakt op de melk als grondstof. Het zou b.v. onjuist zijn op den duur aan de condensindustrie in het Westen van Nederland door kunstmatige middelen melk uit de omgeving te doen verschaffen, welke ook in verse toestand kan worden afgezet. Het was nog onjuister dat de vertegenwoordigers van de coöperatieve zuivelindustrie enkele jaren geleden, toen er sprake was van de mogelijkheid van melkexport naar Engeland, zich daartegen verzetten, omdat zij de melk als grondstof beschouwden. In het Melkbestemmingsrapport is geluk-

kig een tegengesteld standpunt ingenomen [1]). Terecht hebben de samenstellers kennelijk het belang van de melkveehouderij in deze vooropgesteld [2]).

De kansen op een dergelijke export naar Engeland zijn inmiddels kleiner geworden dan ooit. Dat er toch enige consumptiemelk uit Nederland wordt uitgevoerd is vrijwel alleen te danken aan de belangstelling van militaire zijde. De hoeveelheden zijn betrekkelijk gering, maar het is als een groot voordeel te beschouwen, dat hierdoor de mogelijkheid van leveringen op grote afstand wordt aangetoond en dat er een ruime technische ervaring mee wordt opgedaan.

EXPORT VAN GESTERILISEERDE EN GEPASTEURISEERDE MELK
(in tonnen)

	1950	1951	1952
België	700	600	1.800
West-Duitsland	2.800	16.700	30.400
West-Afrikaanse gebieden	600	400	600
Z.- en Z.O.-Azië	160	200	200
Frankrijk	—	900	3.500
Overige landen	120	100	500
Totaal	4.380	18.900	37.000

Dat ook op het punt van het verbruik van consumptiemelk de financiële belangen van de melkveehouderij in het algemeen parallel lopen met de voedingseconomische belangen, hebben wij destijds getracht aan te tonen met een grafiek, waarin het percentage van de melkproductie, dat in verschillende landen voor consumptiemelk werd aangewend, werd weergegeven, met de gemiddelde prijs welke in die landen voor de melk aan de boeren werd uitbetaald [3]). Daaruit bleek een duidelijke correlatie, maar wij moeten waarschuwen tegen te vèr gaande conclusies, omdat andere factoren deze correlatie indirect kunnen veroorzaken.

Inmiddels blijkt in een aantal landen een prijsverschil tussen die melk, welke voor consumptie wordt bestemd, en die, welke tot zuivelproducten wordt verwerkt, steeds meer een systeem te wor-

[1]) Melkbestemmingsrapport, pag. 43.
[2]) Zie ook: Productie en Bestemming I, pag. 129-131.
[3]) Productie en Bestemming I, pag. 132.

den. Het ligt voor de hand, dat dit vooral in die landen is ontstaan, welke een deel van hun zuivelproducten exporteren: Denemarken, Nieuw-Zeeland en Australië. Dat de verschillen in de beide laatstgenoemde landen vrij groot zijn, is vermoedelijk mede een gevolg van de gemiddeld grote afstanden tussen de belangrijkste productiegebieden en de bevolkingscentra. Ook in de Verenigde Staten is het verschil aanmerkelijk; gedeeltelijk is dit verklaarbaar in verband met de zware eisen welke op het punt van hygiëne en kwaliteit aan voor verse consumptie bestemde melk worden gesteld, bovendien wordt bewust een prijsdiscriminatie ten gunste van deze melk toegepast.

In Engeland heeft men in de crisisjaren een volledige „pooling" tot stand gebracht [1]). Deze functionneert nog steeds. Naar wij menen is een dergelijk stelsel alleen mogelijk, indien het overgrote deel van de geproduceerde melk binnen het eigen land voor een bepaald product bestemd wordt, waarvan het verbruik niet al te zeer door de prijs wordt beïnvloed. Het handhaven van een redelijk prijspeil voor de producenten is in Engeland mogelijk door de opbrengst van de 80%, welke voor de binnenlandse melkconsumptie kan worden bestemd.

Door de combinatie van een onvolledige opbrengstegalisatie en een door de Overheid vastgestelde maximumprijs voor de consumptiemelk, welke meestal lager is dan de opbrengst van voor andere producten bestemde melk, is er in Nederland een toestand ontstaan, waarbij de gemiddelde producentenprijs wordt gedrukt door de opbrengst van de consumptiemelk. Dit heeft het psychologische nadeel, dat de melkproducenten moeilijk enthousiast kunnen worden gemaakt voor maatregelen ter verhoging van het consumptiemelkverbruik.

In feite is de toestand nu zo, dat de consumptiemelkvoorziening vooral in het Westen van het land een zeer kunstmatig karakter heeft en dat naast de subsidies, welke de Regering op de consumptiemelk verleent, voor dit doel ook aanmerkelijke bedragen door de gezamenlijke melkveehouderij worden opgebracht. Wij stemmen volkomen in met de bezwaren welke Horring tegen dit systeem heeft aangevoerd [2]). Dit geldt eveneens voor zijn critiek

---

[1]) Zie Productie en Bestemming I, pag. 91.

[2]) Prof. Dr J. Horring: „De melkveehouderij en het prijzenbeleid in de landbouw" (Inleiding, gehouden op de Algemene Vergadering van de Kon. Ned. Zuivelbond op Maandag 6 October 1952, te Amsterdam).

op de uniforme standaardisatie van de consumptiemelk op 2½%. Wij hebben trouwens in 1950 reeds voor een verhoging van dit percentage gepleit [1]). Hoe een en ander thans zou moeten worden opgelost, is zeer moeilijk te beoordelen. Trouwens, een behandeling van dit vraagstuk met vele politieke en economische kanten zou in dit werk niet op zijn plaats zijn. Wel menen wij evenals Horring ervoor te moeten pleiten, dat een verhoging van de consumentenprijs voor melk tot een minder kunstmatig niveau niet met te grote sprongen dient te worden doorgevoerd. Wij zijn van mening, dat onder die voorwaarde een terugslag op het consumptieniveau slechts gering behoeft te zijn, omdat, zoals wij destijds reeds hebben betoogd, de vraag naar consumptiemelk weinig elastisch is [2]).

Er is pas een studie van Mork verschenen, waarin hij een groot aantal publicaties over de melkconsumptie samenvat en vergelijkt. Uit dit werk blijkt, dat, hoewel het zeer moeilijk is de elasticiteit van het melkverbruik in cijfers uit te drukken, toch wel is vastgesteld, dat in landen met een niet al te laag verbruik zowel de prijs als de inkomenselasticiteit voor melk laag is.

Mork komt tot de conclusie, dat „the chief factors are on one hand the *adequacy and quality* of the milk supply and on the other, *the food habits*. Additional and modifying factors are *family size*, *age grouping of the population*, the milk buyers *income* and *income distribution*, and the *milk price*. Probably in most cases the significance of these factors decrease in the same order." [3])

Voor de maatregelen, welke in Nederland kunnen worden genomen ter bevordering van het consumptiemelkverbruik, verwijzen wij naar de suggesties welke door het college voor voedingsaangelegenheden in het Melkbestemmingsrapport en door ons in „Productie en Bestemming I" zijn gedaan. T.a.v. de kwaliteitsverbetering van de grondstof zijn inmiddels zowel door de Overheid als door de georganiseerde veehouderij en de zuivelbereiding belangrijke vorderingen tot stand gebracht. Ook op het gebied van de reclame heeft men niet stil gezeten. Het is alleen jammer, dat deze reclame tot dusverre nog niet werd gebaseerd op een systematisch marktonderzoek.

---

[1]) Productie en Bestemming I, pag. 136.
[2]) Productie en Bestemming I, pag. 133.
[3]) R. Mork. Survey of Studies on the Sale and Consumption of Milk. (The Hague) pag. 82.

Dat verhoging van het niveau van consumptiemelkverbruik, zoals het reeds in 1950 was bereikt, niet gemakkelijk is, blijkt wel uit staat A. Het verbruik per hoofd van de bevolking is zelfs iets afgenomen.

Uit staat B kan worden afgelezen, dat ook in andere landen de vrij algemene stijging in de eerste na-oorlogse jaren ongeveer tot stilstand is gekomen. Toch zijn er in verschillende landen nog belangrijke mogelijkheden aanwezig. De moeilijkheden en mogelijkheden in Duitsland hebben wij hiervoor reeds besproken. Bij de beoordeling van het huidige consumptieniveau in Frankrijk moet men in aanmerking nemen, dat in dat land in 1948 pas voor het eerst gepasteuriseerde melk in flessen in de handel werd gebracht. Het hoge wijnverbruik vormt er, evenals het bierverbruik in België, misschien wel een blijvende rem. Wij menen thans dan ook te moeten betwijfelen, of een verbruik van ruim 150 kg per hoofd van de bevolking als gemiddelde van de West-Europese O.E.E.C. landen in 1960 wel zal worden bereikt. (In een bestemmingsschema voor West-Europa hebben wij destijds dit niveau als een mogelijkheid voorgesteld [1]).)

KAAS OF MELKPRODUCTEN?

Bij een poging om de toekomstige mogelijkheden voor de verschillende Nederlandse zuivelproducten te vergelijken, kwamen wij tot de conclusie, dat die voor de kaas op lange termijn de beste waren. De belangrijkste overwegingen, welke tot deze conclusie leidden, waren de volgende.

Kaas is een zeer waardevol voedingsmiddel, waarvan de smaak en de andere eigenschappen door de consument nauwlettend worden beoordeeld. Deze eigenschappen zijn behalve van de kwaliteit van de grondstof sterk afhankelijk van de mate van vakmanschap. Er is bovendien in deze eigenschappen een grote variatie mogelijk en wenselijk naar gelang van de verlangens van de consument. Kaas is dus in veel mindere mate dan de andere voortbrengselen van de zuivel een massaproduct. Aan de voorwaarden, welke voor het benutten van de daarin schuilende mogelijkheden nodig zijn, wordt in Nederland in hoge mate voldaan. Nationaal-economisch is bovendien van belang de overweging, dat kaas een tamelijk

[1]) Productie en Bestemming I, pag. 165.

arbeidsintensief product is, terwijl b.v. voor de bereiding van gecondenseerde melk kostbare installaties een eerste vereiste zijn. Mede gezien de door ons verwachte ontwikkeling in een aantal andere belangrijke productielanden, hebben wij voor de Nederlandse kaas betere mogelijkheden voorspeld dan voor volle gecondenseerde melk en volle melkpoeder [1]). De Melkbestemmingscommissie daarentegen is tot de conclusie gekomen, dat de toekomstmogelijkheden van de melkproducten beter waren dan die van de kaas. Zij ging daarbij uit van overwegingen, welke meer in het bijzonder op kortere termijn van belang waren. Op die korte termijn is zij door de feiten min of meer in het gelijk gesteld: ofschoon ook de kaasmarkt zich vrij gunstig heeft ontwikkeld, breidde de export van condensmelk en melkpoeder uit Nederland zich sinds 1949 sterker uit dan die van kaas en bereikte een omvang, welke niemand in het voorjaar van 1950 voor mogelijk zou hebben gehouden.

KAAS

De belangrijkste redenen voor pessimisme t.a.v. de toekomst van de Nederlandse kaasexport, welke in het Melkbestemmingsrapport werden verwerkt, waren de volgende [2]).

De export van kaas uit de Verenigde Staten was sterk toegenomen, evenals de productie in Nieuw-Zeeland en Denemarken. Engeland had met de kaasexporterende landen uit de Commonwealth „long term"-contracten afgesloten. Bovendien moest worden aangenomen, dat de preferentiële rechten op grond van het „Ottawa Agreement" voor de Commonwealth landen zouden worden gehandhaafd. Over de afzetmogelijkheden in de landen van het West-Europese continent was men ook allerminst optimistisch: Duitsland, eens onze belangrijkste afnemer van de beste kaassoorten, had zich nog veel te weinig hersteld; de exportmogelijkheden naar Frankrijk en Spanje leken al evenzeer onzeker. Alleen wat de export naar België betreft was men optimistisch: de belangstelling van de Belgische consumenten voor Nederlandse kaas had zich in de eerste na-oorlogse jaren gunstig ontwikkeld. Ook op meer fundamentele gronden zag men vooral voor de verdere toekomst wel enige lichtpunten, vooral in verband met de hoge con-

[1]) Productie en Bestemming I, pag. 139/140.
[2]) Melkbestemmingsrapport, pag. 65/66.

sumptie van dierlijke eiwitten in een aantal West-Europese landen en de prijsverhouding van kaas enerzijds en vlees en eieren anderzijds [1]). Ook de specifieke belangstelling voor de Nederlandse kaas werd door de Commissie als een lichtpunt beschouwd; terecht voegde zij daar echter aan toe, dat, om daarvan een goed gebruik te kunnen maken, betere verkoopmethoden en vooral marktonderzoek en reclame dringend gewenst zijn. Het is echter zeer verheugend, dat deze wenselijkheid van marktonderzoek (welke wij in „Productie en Bestemming I" voor alle zuivelproducten hebben bepleit) in het Melkbestemmingsrapport althans voor kaas wordt genoemd. Inmiddels is, naar wij menen te weten, met deze belangrijke grondslag voor een betere verkoop reeds een bescheiden begin gemaakt in Engeland.

De ontwikkeling van de Nederlandse kaasexport van 1950 tot 1952 vertoont een veel gunstiger beeld dan de Melkbestemmingscommissie destijds verwachtte. Dat dit mogelijk is geweest ondanks het feit, dat de productie en de export van andere belangrijke kaaslanden: Nieuw-Zeeland, Denemarken, Italië, Zwitserland en Canada, belangrijk zijn toegenomen (waar tegenover alleen een geringere daling van de exporten uit Australië en de Verenigde Staten staat), zou een aanwijzing kunnen zijn, dat de potentiële mogelijkheden voor kaas in het algemeen, zowel als die voor Nederlandse kaas in het bijzonder, destijds door ons terecht als gunstig zijn beoordeeld. Men moet met het trekken van een dergelijke conclusie echter zeer voorzichtig zijn. De verstreken periode is te kort en gekenmerkt door het „Korea effect" en de invloed van de herbewapening op de conjunctuur.

Zoals uit staat B op pag. 66 blijkt, vertoont de consumptie van kaas in het algemeen een duidelijke stijging.

Voor de Nederlandse export kunnen als bijzondere meevallers worden genoemd: het opheffen van de rantsoenering van „buitenlandse" kaassoorten in Engeland en de snelle economische opbloei in Duitsland. Als latere tegenvallers staan daar tegenover: het sterk verhoogde invoerrecht in West-Duitsland, de grotere Engelse deviezenrestricties van 1951 en 1952 en de beperking van de invoer van kaas in de Verenigde Staten.

Voor een beoordeling van de verdere vooruitzichten kan ge-

---

[1]) Zie de tabel in het Melkbestemmingsrapport, pag. 40.

STAAT C

KAASEXPORT UIT NEDERLAND IN 1950
(in tonnen)
Exports of cheese from the Netherlands in 1950 (in tons)

Land van bestemming	Import uit Nederland in tonnen	In % van Nederlandse export	Nederlands aandeel in import in %	Andere exportlanden	
				Land	In % van import in land van bestemming
België	25.300	36	84	Zweden	3
				Frankrijk	2
				Andere landen	11
West-Duitsland	22.300	32	41	Denemarken	48
				Andere landen	11
Ver. Koninkrijk	6.100	9	4	Nieuw Zeeland	52
				Canada	17
				Australië	10
				Ver. Staten	5
				Denemarken	5
				Italië	3
				Frankrijk	2
				Andere landen	2
Frankrijk	4.500	6.5	13	Zwitserland	17
				Finland	18
				Denemarken	14
				Italië	8
				Zweden	13
				Andere landen	7
Franse bezittingen	2.300	3			
Venezuela	1.600	2			
Egypte	1.300	2			
Portorico	1.000	1.5			
Andere landen	5.500	8			
Totaal	69.900	100			

STAAT D

KAASEXPORT UIT NEDERLAND IN 1951
(in tonnen)

Exports of cheese from the Netherlands in 1951 (in tons)

Land van bestemming	Import uit Nederland in tonnen	In % van Nederlandse export	Nederlands aandeel in import in %	Andere exportlanden	
				Land	In % van impo in la van beste min
België en Luxemburg ..	26.600	37	81	Zwitserland	4
				Frankrijk	2
				Andere landen	13
West-Duitsland	18.000	25	41	Denemarken	53
				Finland	3
				Andere landen	3
Ver. Koninkrijk	11.700	16	6	Nieuw-Zeeland	51
				Ver. Staten	19
				Australië	8
				Canada	6
				Denemarken	6
				Italië	1
				Zwitserland	1
				Andere landen	2
Frankrijk	1.400	2	15	Zwitserland	38
				Finland	25
				Italië	14
				Andere landen	8
Egypte	1.900	2.5			
Venezuela	1.800	2			
Italië	1.600	2			
Portorico	1.200	1.5			
Andere landen	8.500	12			
Totaal	72.700	100			

STAAT E

KAASEXPORT UIT NEDERLAND IN 1952
(in tonnen)
Exports of cheese from the Netherlands in 1952 (in tons)

Land van bestemming	Import uit Nederland in tonnen	In % van Nederlandse export
België en Luxemburg	25.300	32
West-Duitsland	19.400	25
Ver. Koninkrijk	12.100	16
Frankrijk	3.100	4
Venezuela	2.500	3
Egypte	2.000	3
Italië	1.900	2
Cuba	1.300	2
Zweden	1.100	1
Andere landen	9.400	12
Totaal	78.100	100

STAAT F

KAASPRODUCTIE IN ENIGE LANDEN
(1000 tonnen)
Production of cheese in some countries (1000 tons)

	1934/38	1948	1951	1952
Ver. Staten	292	498	526	542
Frankrijk	270	180	250	?
Duitsland	115	120	152	154
Denemarken	33	57	77	85
Nieuw-Zeeland	96	101 [1]	97 [2]	?
Australië	22	43 [1]	41 [2]	?
Canada	52	43	43	34
Nederland	121	98	143	145
Zweden	34	52	54	60
Zwitserland	51	50	51	56
Italië	51	54	56	?

[1]) 1948/49 [2]) 1951/52

STAAT G

EXPORT VAN KAAS NAAR BELANGRIJKSTE BESTEMMINGEN
(1000 tonnen)

Distribution of exports of cheese (1000 tons)

	1936/38	1948	1951	% wereld-handel in 1951
Nederland	*59*	*23*	*73*	20
1. België	20	11	27	
2. Duitsland	17	—	18	
3. Ver. Koninkrijk	10	6	12	
4. Andere landen	12	6	16	
Nieuw-Zeeland	*82*	*72*	*90*	25
1. Ver. Koninkrijk	82	72	90	
2. Andere landen	—	—	—	
Australië.....	*16*	*26*	*20*	6
1. Ver. Koninkrijk	16	22	14	
2. Andere landen	—	4	6	
Denemarken	*10*	*12*	*45*	12
1. Ver. Koninkrijk	1	3	13	
2. Duitsland.....	5	—	24	
3. België	—	3	—	
4. Andere landen	4	6	8	
Verenigde Staten	—	*43*	*36*	10
1. Engeland.....	—	29	31	
2. België	—	7	—	
3. Andere landen	—	7	5	
Zwitserland	*22*	*9*	*19*	5
1. Frankrijk.....	7	1	—	
2. Ver. Staten.....	2	2	—	
3. Andere landen	13	6	—	
Italië	*24*	*7*	*15*	4
1. Ver. Staten.....	11	5	—	
2. Andere landen	13	2	—	
Frankrijk	*11*	*9*	*18*	5
1. Franse gebieden	7	5	—	
2. Andere landen	4	4	—	
Canada.....	*37*	*18*	*14*	4
1. Ver. Koninkrijk	35	17	13	
2. Andere landen	2	1	1	
Andere landen.....	*19*	*19*	*30*	9
Totaal	280	240	360	100

wezen worden op de volgende aspecten. Het na de oorlog opgevoerde en daarna goed gehandhaafde kwaliteitsniveau van de uit Nederland geëxporteerde kaas heeft voor dit product in vele landen onmiskenbaar een veel gunstiger atmosfeer doen ontstaan dan voor de oorlog, toen er door kortzichtige handelsmethoden veel schade is aangericht. Dat er in vele landen een flinke groep van consumenten de voorkeur geeft aan de Nederlandse kaas en dat deze groep door het handhaven van een goede kwaliteit en het verbeteren van verkoopmethoden kan worden uitgebreid, blijkt zowel uit de snelle toename van de export naar de Verenigde Staten en Engeland (tot de invoering van de restricties), als ook uit het feit, dat de Duitse consumenten bereid zijn voor de Nederlandse kaas aanmerkelijk hogere prijzen te betalen dan voor Deense en Duitse soorten, welke wat betreft de voedingswaarde en het uiterlijk ongeveer met de Nederlandse overeenkomen. Voor volvette kaassoorten waren de prijzen op 5 November 1952 te Keulen als volgt:

Hollandse	D.M. 3.90—3.98
Deense	D.M. 3.56—3.64
Duitse	D.M. 3.30—3.40

Wij blijven van mening, dat vooral op langere termijn daarbij die factoren, welke wij in „Productie en Bestemming I", reeds hebben opgesomd, een belangrijke rol kunnen blijven spelen. Ook menen wij te moeten herhalen, dat getracht moet worden naast die van Goudse en Edammer tevens de fabricage van een paar buitenlandse kaassoorten ter hand te nemen. Sinds het tot stand komen van de internationale kaasconventie kunnen daartegen zelfs geen principiële bezwaren meer worden gemaakt. Uit onderstaand staatje blijkt welke resultaten de Deense export op de Engelse markt reeds heeft bereikt met een grote serie verschillende kaassoorten en vooral met de „Danish Blue" (namaak van de Franse soort „Roquefort".)

Men zal voorts moeten trachten de nadelen van de grote versnippering van de Nederlandse kaasexport zoveel mogelijk te vermijden. De Zwitserse kaasexport heeft zich ondanks een hoge grondstoffenprijs in de laatste jaren nog aanmerkelijk kunnen uitbreiden, mede dank zij een vèr doorgevoerde centralisatie. Aan een dergelijk systeem zijn ook grote nadelen verbonden. Hopelijk zal de Nederlandse handel de beste vorm van samenwerking spoedig vinden.

INVOER VAN NIET-GERANTSOENEERDE KAASSOORTEN IN HET VERENIGD KONINKRIJK
(in 1000 tonnen) [1])

Imports of unrationed cheese types in the United Kingdom (in 1000 tons)

Kaassoorten *Cheese types*	Land van herkomst *Country of origin*					
	Nederland		Denemarken		Andere landen	
	1950	1951	1950	1951	1950	1951
Goudse	3.0	3.4	0.1	0.2	—	—
Edammer	2.3	5.6	0.1	—	—	—
Danish Swiss	—	—	0.1	1.6	—	—
Blauwe Schimmelkaas (Roquefort)	—	—	4.1	4.7	0.4	0.2
Gorgonzola.....	—	—	0.4	0.3	1.6	1.1
Parmezaanse	—	—	—	—	0.1	0.1
Emmenthaler en Gruyère	—	—	—	0.1	0.2	0.3
Zachte kaas	—	—	—	—	2.4	1.3
Gesmolten kaas	0.7	1.4	2.3	5.6	5.5	5.4
Totaal.....	6.0	10.4	7.1	12.5	10.2	8.4

In de „Holland Cheese Exporters Association" heeft men reeds iets tot stand gebracht ten aanzien van de export naar de Verenigde Staten. Door speciale voorschriften ten aanzien van kwaliteit en verpakking (welke verder gaan dan de voor kaasexport naar andere landen geldende) wordt getracht de naam van de Nederlandse kaas in de Verenigde Staten zo hoog mogelijk te houden. Voorts wordt door minimumprijsvoorschriften, rayonverdeling onder de Amerikaanse agenten en bepalingen betreffende de afmetingen van de kazen, prijsbedervende concurrentie tegengegaan.

Van de Wiel heeft in 1949 [2]) de mogelijkheid geopperd, door een stelsel van exporttoeslagen de uitvoer van de verschillende zuivelproducten zo te manipuleren, dat in totaal een maximale opbrengst voor de melk zou worden verkregen. Een groter of kleiner aanbod van Nederlandse boter heeft op de wereldmarktprijs van boter en dus op onze exportprijs zeer weinig invloed, aldus

[1]) Ontleend aan Bedrijfschap voor Zuivel: „Mededelingen van de Econ. Statistische Afd.", no. 100 ('s-Gravenhage, 13 Mei 1952).

[2]) Dr E. van de Wiel: „Overheidspolitiek ten aanzien van de zuivel in de nabije toekomst". (E.S.B. 1949), pag. 412.

zijn redeneringen. Daarentegen zou een te groot aanbod van Nederlandse kaas een belangrijke prijsdaling veroorzaken, omdat onze kaassoorten een eigen markt hebben, tamelijk onafhankelijk van de markt van andere soorten. Daarom zou bij een te groot aanbod van Nederlandse zuivel zo moeten worden gemanipuleerd, dat door een beperkt aanbod van kaas de prijs van dat product op peil wordt gehouden en het teveel aan zuivel zoveel mogelijk in de vorm van boter wordt geëxporteerd.

Wij menen een dergelijke tactiek ernstig te moeten ontraden. In de eerste plaats omdat een egalisatie van de opbrengst van, voor uiteenlopende producten bestemde, melk een eerste voorwaarde voor dit systeem zou zijn en daardoor zou de (ook door de Melkbestemmingscommissie) gewenste aanpassing van de industrie worden geremd. Maar vooral, omdat de onelasticiteit van de vraag naar Nederlandse kaas door Van de Wiel wordt overschat. Er moet worden verondersteld, dat een exportoverschot van Nederlandse zuivel altijd zal zijn een onderdeel van een internationaal verschijnsel, dus zal samenvallen met prijsdalingen van in andere landen geproduceerde kaas, waaronder namaak Goudse en Edammer. Bij een tegelijkertijd handhaven van de Nederlandse exportprijs op een hoog niveau zou in een land als Duitsland, waar naast Nederlandse kaas veel van enigszins overeenkomstige Duitse en Deense soorten worden geconsumeerd, een belangrijk prijsverschil met deze soorten het verbruik van Nederlandse kaas stellig belangrijk doen afnemen. Hetzelfde geldt voor meerdere andere landen.

De Melkbestemmingscommissie bleek inmiddels ongeveer overeenkomstige bezwaren tegen een dergelijk stelsel te hebben [1]).

VOLLE MELKPRODUCTEN [2])

Onder het hoofd „Kaas of melkproducten" zijn reeds de belangrijkste overwegingen weergegeven, welke ons in 1950 deden concluderen, dat de toekomstmogelijkheden voor de melkproducten minder goed zouden zijn dan die voor de kaas. Meer in het bijzonder werd gevreesd voor sterke concurrentie uit de Verenigde

[1]) Melkbestemmingsrapport, pag. 58.

[2]) Met de term „melkproducten" wordt in de Nederlandse zuivelwereld in het algemeen bedoeld: gecondenseerde melk, melkpoeder en soms ook caseïne. Het is verwarrend, dat in consumptiemelkkringen onder melkproducten dikwijls een geheel andere groep wordt bedoeld: nl. pap, yoghurt, chocolademelk e.d.

Staten, Australië en Nieuw-Zeeland. De voorsprong van eerstgenoemd land zou vooral een gevolg zijn van de technische factoren: gedurende de oorlog had men daar in veel grotere mate dan in Nederland voort kunnen gaan met nieuwe procédé's en de nauwe samenwerking tussen wetenschap en bedrijfsleven maakt er, ook in de toekomst, een snellere vooruitgang mogelijk. Voorts vreesden wij voor de Australische en Nieuw-Zeelandse concurrentie, wegens de lagere grondstoffenprijs in die gebieden. Op lange termijn kon men zich naar onze mening „voor de Australische en Nieuw-Zeelandse veehouderij moeilijk een betere functie denken dan die van leverancier van de zo nodige dierlijke eiwitten voor de bevolking van Z.O.-Azië [1])." Ook de schaarste aan arbeidskrachten in deze landen, waardoor kapitaalsintensieve bedrijven daar op den duur betere mogelijkheden zullen hebben dan arbeidsintensieve (zoals de kaasmakerij), moet daarbij in acht worden genomen.

Dit alles betekent niet, dat wij de toekomst voor de Nederlandse melkproductenindustrie destijds zonder meer als ongunstig beschouwden. De afzetmogelijkheden kunnen op langere termijn sterk toenemen, als in de dichtbevolkte tropische landen, met een veel te geringe productie van dierlijke eiwitten, de welvaart van de grote massa van de bevolking zodanig toeneemt, dat deze zich de aankoop van melkproducten in verschillende vorm zal kunnen veroorloven.

In feite was de Melkbestemmingscommissie over de toekomst van de melkproducten niet optimistischer dan wij; zij was alleen ten aanzien van deze groep minder pessimistisch dan wat betreft de kaasafzet. De concurrentiemoeilijkheden, welke de leden voorzagen, kwamen vrijwel overeen met de door ons gevreesde. Ook zij maakten anderzijds gewag van de bovengenoemde potentiële mogelijkheden op lange termijn.

Uit de overzichten van de exporten van volle condens en volle melkpoeder blijkt wel, dat de feitelijke ontwikkeling sinds 1950 gunstiger is geweest dan men had durven hopen. Bij een analyse van de factoren, welke dit hebben mogelijk gemaakt, speelt de oorlog in Korea natuurlijk een belangrijke rol. Vooral geconden-

[1]) Productie en Bestemming I, pag. 34.

seerde melk is een product, dat zich zowel voor legervoorziening als voor hamsteren door particulieren zeer goed leent. Het is echter opvallend, dat, terwijl voor vele andere agrarische producten de latere politieke stabilisatie, gepaard met het liquideren van voorraden, een sterke reactie tengevolge heeft gehad, de markt voor melkproducten wel af en toe tijdelijk weifelachtig was, maar toch een voortdurend stijgende vraag manifesteerde. Er moet dus worden aangenomen, dat andere factoren eveneens een rol hebben gespeeld. De toegenomen sociale zorg, welke meestal hoofdzakelijk uit politieke overwegingen, zowel door de betreffende regeringen

STAAT H

EXPORT VAN GECONDENSEERDE VOLLE MELK UIT NEDERLAND
(in tonnen)

Exports of evaporated and whole condensed milk from the Netherlands (in tons)

	1936/38	1948	1952
België en Luxemburg	—	—	20.600
Frankrijk	1.600	—	—
Griekenland	—	—	7.500
Malta en Gibraltar	2.300	1.700	5.900
Spanje	8.300	—	—
Ver. Koninkrijk	8.400	6.500	7.200
Algerië	—	—	1.800
Frans Marokko	1.600	—	3.500
Frans West-Afrika	—	—	3.000
Goudkust	—	—	2.600
Nigeria	—	—	1.600
Oost-Afrika	—	—	1.700
Ceylon	1.300	—	3.400
Frans Azië	2.800	—	3.700
Hongkong	2.600	2.200	3.600
Indonesië	4.700	11.800	25.900
Malakka	9.600	2.900	22.300
Pakistan, India en Birma	4.300	9.900	10.600
Philippijnen	11.400	—	2.400
Thailand	6.800	3.400	9.900
Brits/Frans Midden-Amerika	5.500	—	6.900
Cuba	1.900	—	9.000
Ned. Antillen	—	—	2.400
Peru	2.200	—	2.700
Overige landen	13.700	9.900	21.600
Totaal	89.000	48.300	179.800

STAAT I

EXPORT VOLLE MELKPOEDER
(in tonnen)
Exports of whole milkpowder (in tons)

	1936/38	1948	1952
België en Luxemburg.....	3.800	1.400	6.200
Duitsland.....	900	100	400
Ver. Koninkrijk	2.200	700	1.200
Brazilië.....	—	—	2.500
Venezuela	—	—	2.600
Ver. Staten	900	—	3.400
Indonesië.....	—	—	300
Israël	—	—	200
Overige landen.....	1.700	900	8.100
Totaal	9.500	3.100	24.900

als door internationale organisaties, in de minder ontwikkelde gebieden wordt toegepast, is één der belangrijkste van deze factoren. Een merkbare stijging van de welvaart van de grote massa is in deze gebieden nog nauwelijks waar te nemen. Anderzijds hebben wij (en de Commissie) ons een paar jaar geleden nog te weinig gerealiseerd, dat er ook een aantal landen is, waar reeds gedurende en kort na de oorlog het gemiddeld welvaartsniveau zeer sterk is gestegen en waar toch het verbruik van zuivelproducten uit voedingsoogpunt een nog veel te laag niveau had bereikt. Wij denken in dit verband vooral aan verschillende Midden- en Zuid-Amerikaanse landen.

Tengevolge van deze sterk gestegen vraag is ook de productie in andere landen dan Nederland vrij sterk toegenomen. Wat betreft de vrees voor concurrentie, schijnen de Melkbestemmingscommissie en wij destijds te pessimistisch geweest te zijn. Daarbij moet natuurlijk in acht worden genomen, dat in perioden van grote vraag kleine kwaliteitsverschillen veel minder belangrijk zijn dan wanneer de markt zwak is. Toch lijkt het, dat er van een belangrijke technische voorsprong in de Verenigde Staten geen sprake is. Dit geldt in het bijzonder de fabrieksinstallaties. Wij vrezen, dat de betere kwaliteit van de grondstof in de Verenigde Staten geleidelijk aan wel een belangrijke rol zal gaan spelen.

STAAT J

PRODUCTIE VAN GECONDENSEERDE MELK IN ENIGE LANDEN

(in 1000 tonnen)

(volle, gesuikerde en ongesuikerde)

Production of whole condensed and evaporated milk in some countries (in 1000 tons)

	1934/38	1948	1951	1952
Ver. Staten	945	1.708	1.463	1.436
Nederland	70	62	162	205
Nieuw-Zeeland [1]	7	23 [2]	25 [3]	—
Ver. Koninkrijk	—	68	—	—
Canada	39	129	142	145
Australië	16	49 [2]	50 [3]	—

STAAT K

EXPORT VAN GECONDENSEERDE MELK NAAR BELANGRIJKSTE BESTEMMINGEN

(in 1000 tonnen)

Distribution of exports of evaporated and whole condensed milk (in 1000 tons)

	1936/38	1948	1951
Nederland	*87*	*48*	*160*
1. Europa	21	8	36
2. Azië	45	32	88
3. Amerika	14	—	16
4. Afrika	7	8	20
5. Overige gebieden	—	—	—
Ver. Staten [4]	*13*	*194*	*105*
1. Philippijnen	5	46	43
2. Ver. Koninkrijk	—	—	17
3. Cuba	1	17	10
4. België	—	26	—
5. Griekenland	—	19	2
6. Andere landen	7	86	33
Australië	*6*	*31*	*33*
Canada [4]	*12*	*24*	*13*
Nieuw-Zeeland	*2*	*11*	*8*
Denemarken [4]	*17*	*27*	*45*
Frankrijk	*5*	*9*	*17*

[1] Inclusief volle melkpoeder.
[2] 1948/49.
[3] 1951/52.
[4] Volle en magere gecondenseerde melk.

Nederland is thans weer de grootste leverancier van gesuikerde gecondenseerde melk op de wereldmarkt en voor ongesuikerde gecondenseerde melk staat Nederland ná de Verenigde Staten op de tweede plaats.

Het wordt steeds duidelijker, dat de lagere grondstoffenprijzen in Australië en Nieuw-Zeeland op de kostprijs van de melkproducten een veel minder doorslaggevende invloed hebben dan op die van boter. Drie factoren spelen daarbij een belangrijke rol: de hoge aanvoerkosten van de melk naar de grotere productenfabrieken (naar de boterfabrieken wordt in die landen vaak alleen maar de room vervoerd), de hogere arbeidslonen en de hogere fabricagekosten, welke vermoedelijk zowel een gevolg zijn van geringe ervaring, als van hoge na-oorlogse investeringskosten. Het feit, dat, zoals in een vorig hoofdstuk reeds werd besproken, de melkproductie in Australië slechts met moeite op peil kan worden gehouden en de melkprijs er zeer sterk is gestegen, maakt, dat voor ernstige concurrentie uit dit gebied voorlopig helemaal geen vrees meer bestaat. Nieuw-Zeeland blijft nog steeds trouw aan de traditionele boter- en kaasleveringen naar Engeland. Het wil ons dan ook voorkomen, dat thans de Deense concurrentie ernstiger moet worden gevreesd dan die van de landen van het Zuidelijk Halfrond. Wij hopen, dat de voorsprong, welke Nederland door technische en handelservaringen heeft, groot genoeg zal blijken om ook deze concurrentie het hoofd te bieden.

Alle factoren in aanmerking nemende, menen wij thans ons standpunt t.a.v. de toekomstmogelijkheden voor kaas enerzijds en melkproducten anderzijds in zoverre te moeten herzien, dat wij de mogelijkheden voor de melkproducten als even gunstig beoordelen als die voor kaas. Het is verheugend, dat de coöperatieve zuivelindustrie in de Nederlandse zandstreken, welke van oudsher te veel op de productie van boter was ingesteld, geleidelijk aan de productie van kaas en van melkproducten ongeveer in gelijke mate uitbreidt.

BOTER

Afgezien van de voedingseconomische motieven tegen een hoge boterproductie in het algemeen, achtten wij in 1950 de vooruitzichten voor de afzet van Nederlandse boter aanmerkelijk ongun-

stiger dan die voor andere zuivelproducten. Een andere min of meer fundamentele overweging was daarbij de meest logische internationale arbeidsverdeling: volgens de theorie van Von Thünen hoort de boterproductie in de periferie thuis. Wij wezen voorts op de correlatie welke er blijkbaar bestaat tussen het percentage van de in verschillende landen tot boter verwerkte melk en de in die landen aan de veehouderij uitbetaalde melkprijs. Ondanks het feit, dat ten aanzien van deze correlatie hetzelfde voorbehoud moet worden gemaakt als voor die betreffende de consumptiemelk, zagen wij daarin een aanwijzing, dat de Nederlandse zuivelindustrie zich bij voorkeur op het voortbrengen van andere zuivelproducten moet instellen. Naar aanleiding van dit laatste argument heeft Van Stuyvenberg critiek geoefend [1]). Hij stelt: „Van belang is niet de hoogte van de melkprijs als zodanig, maar de verhouding van de prijs tot de productiekosten. De grootte van de winst beslist over de economische positie van de melkveehoudersbedrijven in de verschillende landen." Dat is natuurlijk juist, maar net zo juist is het, dat een verhoging van de verkoopprijs nooit anders dan een gunstige invloed kan hebben op de verhouding van die prijs tot de productiekosten.

Onze belangrijkste motieven voor een ongunstige voorspelling ten aanzien van de afzet van de Nederlandse boter waren: de daling van de boterconsumptie in vele landen en vooral in Nederland zelf, de Deense concurrentie zowel wat prijs als kwaliteit betreft, de lagere productiekosten in Australië en Nieuw-Zeeland, de Engelse „long term"-contracten met de drie genoemde landen en tenslotte de twijfel omtrent de vraag of Duitsland binnen een afzienbare tijd opnieuw in staat zou zijn vrij kostbare landbouwproducten van ons af te nemen [2]).

Het perspectief, dat de verkoopmogelijkheid van de Nederlandse boter in de naaste toekomst bood, werd in het Melkbestemmingsrapport „uitgesproken ongunstig" geacht [3]). De daartoe aangevoerde argumenten komen in grote trekken met de hierboven aangehaalde overwegingen overeen. De Melkbestemmingscommissie

---

[1]) Dr J. H. van Stuyvenberg: Boekbespreking in „De Economist", 1950, pag. 716.

[2]) Productie en Bestemming I, pag. 152, 153 en 158.

[3]) Melkbestemmingsrapport, pag. 63.

was bovendien ernstig verontrust door het sterk toenemend verbruik van margarine [1]). (Wij hadden aan dit verschijnsel slechts terloops aandacht besteed, omdat wij het als algemeen bekend veronderstelden en in verband met onze meer fundamentele beschouwingen een logische ontwikkeling.)

Goed gefundeerde critiek op de in het Melkbestemmingsrapport en in „Productie en Bestemming I" getrokken conclusies werd door Imhülsen geleverd [2]). Hij merkte op, dat de door ons gepropageerde en ook door de Melkbestemmingscommissie mogelijk geachte stijging van het consumptiemelkverbruik in de gezamenlijke West-Europese landen een daling van de boterproductie in die landen tengevolge zou hebben, waardoor de exportpositie van de Nederlandse boter zou kunnen worden verstevigd. Hij wees er voorts op, dat niet in alle landen het boterverbruik dalende was en noemde in dat verband speciaal Zweden, België en Luxemburg. Voorts wees hij op de belangrijke stijging van het boterverbruik in West-Duitsland na de opheffing van de rantsoenering in dat land en op de leefwijze in Frankrijk, België en West-Duitsland, waar aan smakelijke voeding een relatief veel hogere waardering wordt toegekend dan b.v. in Nederland.

In verband met Imhülsen's eerste argument moet worden opgemerkt, dat een vermeerderd consumptiemelkverbruik in de West-Europese landen niet alleen een gunstige invloed zou kunnen hebben op de concurrentiepositie van de Nederlandse boter, maar evenzeer op die van kaas (en in mindere mate van volle melkproducten). Wij hebben nooit voorspeld, dat de Nederlandse boter „onverkoopbaar" zou worden, wij hebben alleen betoogd, dat de vooruitzichten van de boter ongunstiger waren dan die van de andere zuivelproducten. Wat betreft de destijds in Zweden gestegen boterconsumptie moet worden opgemerkt, dat de prijsverhouding tussen boter en margarine in dat land een sterk kunstmatig karakter draagt, ten gunste van de boter. Trouwens sinds 1950 vertoont deze consumptie een lichte daling. Ten aanzien van de boterconsumptie in West-Duitsland is Imhülsen intussen in het gelijk gesteld: tot aan de nazomer van 1952 is deze consumptie (evenals die van marga-

[1]) Melkbestemmingsrapport, pag. 64.
[2]) Drs A. D. Imhülsen: „Boterexport en reclame", Landbouwkundig Tijdschrift, October 1950, pag. 795.

rine) parallel met de stijging van het gemiddelde inkomen, in belangrijke mate toegenomen. Pas daarna is tengevolge van de hoge prijs een lichte reactie ingetreden. Ook in Frankrijk en België heeft de boterconsumptie zich gehandhaafd op een betrekkelijk hoog peil. Wij onderschrijven Imhülsens' mening, dat de leefwijze in deze landen daarop een gunstige invloed heeft. Een andere factor is het vooroordeel wat in die landen tegen margarine bestaat. Er moet gerekend worden met de waarschijnlijkheid, dat dit geleidelijk zal afnemen zoals in Nederland, de Angelsaksische- en de Scandinavische landen reeds is geschied. Bovendien moet de mogelijkheid van verdere technische verbeteringen in de margarine-industrie niet onderschat worden. Deze bedrijfstak heeft het voordeel een keuze te kunnen doen uit een grote variatie van eetbare vetten, terwijl de boterindustrie principieel aan het melkvet is gebonden. (Het verdient wellicht overweging na te gaan of op dit principe geen uitzonderingen gewenst zijn. Men zou b.v. het probleem van de consistentie van de boter zeer eenvoudig kunnen oplossen door in de zomer een paar procent geraffineerd cocosvet toe te voegen en in de winter een paar procent geraffineerde soya-olie). Voor de zomerboter is ook een oplossing mogelijk, welke minder principiële bezwaren zou oproepen: het toevoegen van gehard botervet. Daarmede werden in Australië, in verband met export naar de tropen, reeds proeven genomen.

Wij zijn ons er terdege van bewust, dat er heel wat principiële bezwaren tegen deze suggesties te verwachten zijn. Velen menen, dat de bepaling, waarbij verboden wordt aan boter bestanddelen toe te voegen, welke niet uit de melk afkomstig zijn, één der belangrijkste steunpilaren is, waardoor de boter zich nog enigszins zou kunnen handhaven tegen andere consumptievetten. Wij menen daarentegen, dat het merendeel van de consumenten heel wat meer waarde hecht aan de practische bruikbaarheid van een product, dan aan principiële overwegingen.

Ook in verband met het gevaar voor fraude kunnen bezwaren worden verwacht. Naar onze mening zijn die echter niet onoverkomenlijk als uitsluitend wordt toegestaan producten toe te voegen, welke kwantitatief chemisch onderscheiden kunnen worden.

Bij een nadere beschouwing van de ontwikkeling van 1950 tot 1952 kan in de eerste plaats worden geconstateerd, dat deze voorlopig zeker niet zo ongunstig is geweest als destijds werd veronder-

steld. Daarbij moet worden bedacht, dat de botermarkt heeft geprofiteerd van de terugslag in de melkproductie in vele landen; van de gunstige markt van andere zuivelproducten en vooral van de vermindering van de productie in Nederland welke werd mogelijk gemaakt door de geleidelijke uitbreiding van de productiecapaciteit voor andere zuivelproducten, vooral in de zandstreken. Onderstaand staatje geeft daarvan een illustratie.

PRODUCTIE VAN BOTER EN KAAS IN DE ZANDPROVINCIES [1]
(in tonnen)

	Boter			Kaas		
	1950	1952	Daling in %	1950	1952	Stijging in %
Drente, Overijsel, Gelderland, Noord-Brabant en Limburg ..	58.000	42.600	27	25.800	38.100	48
Andere provincies	35.300	30.600	13	103.300	107.400	4
Totaal.....	93.300	73.200	22	129.100	145.400	13

Waarschijnlijk is deze „overschakeling" mede een gevolg geweest van het Melkbestemmingrapport en van onze studie. Het sinds 1950 grotendeels doorwerken van de prijzen van de producten op de producentenprijs van de melk, welke tot de uiteenlopende producten wordt verwerkt — waarmede één der belangrijkste suggesties van het Melkbestemmingsrapport gedeeltelijk is verwezenlijkt — is waarschijnlijk de grootste stimulans geweest.

Ondanks alles, is onze voorspelling, dat de mogelijkheden voor de boterafzet ongunstiger waren dan die voor andere zuivelproducten, voorlopig volkomen bevestigd. Onderstaand staatje geeft een beeld van de in de laatste jaren naar Engeland uitgevoerde Nederlandse boter.

UITVOER NEDERLANDSE BOTER NAAR ENGELAND (in tonnen)

1948	4.000
1949	16.500
1950	15.200
1951	18.200
1952	5.900

[1] Ontleend aan de maandoverzichten van het Bedrijfschap voor Zuivel.

Men kan aannemen, dat met inbegrip van opslagkosten e.d. op deze boterexport gemiddeld *f* 1,— per kg is toegelegd. Deze transacties hebben eerst aan het Landbouw Egalisatie Fonds en daarna vooral aan het Zuivelfonds naar ruwe schatting dus in totaal 60 millioen gulden gekost. Daarbij moet weliswaar worden opgemerkt, dat een deel van het in 1951 en het totaal in 1952 geëxporteerde kwantum achteraf bekeken vrij zeker zonder verlies naar andere landen had kunnen worden verkocht. Op de hiermede verband houdende moeilijk te voorspellen schommelingen van de internationale botermarkt, komen wij hierna nog terug.

Uit grafiek VIII is duidelijk af te lezen, dat de boterprijs zich in de laatste paar jaren slechts gedurende betrekkelijk korte periodes boven de „inleveringsprijs" heeft bewogen (de inleveringsprijs hangt samen met de garantieprijs voor de melk, welke slechts voldoende is ter dekking van de „kale kostprijs" vermeerderd met een voor de veehouderij onvoldoende ondernemersloon van 10%).

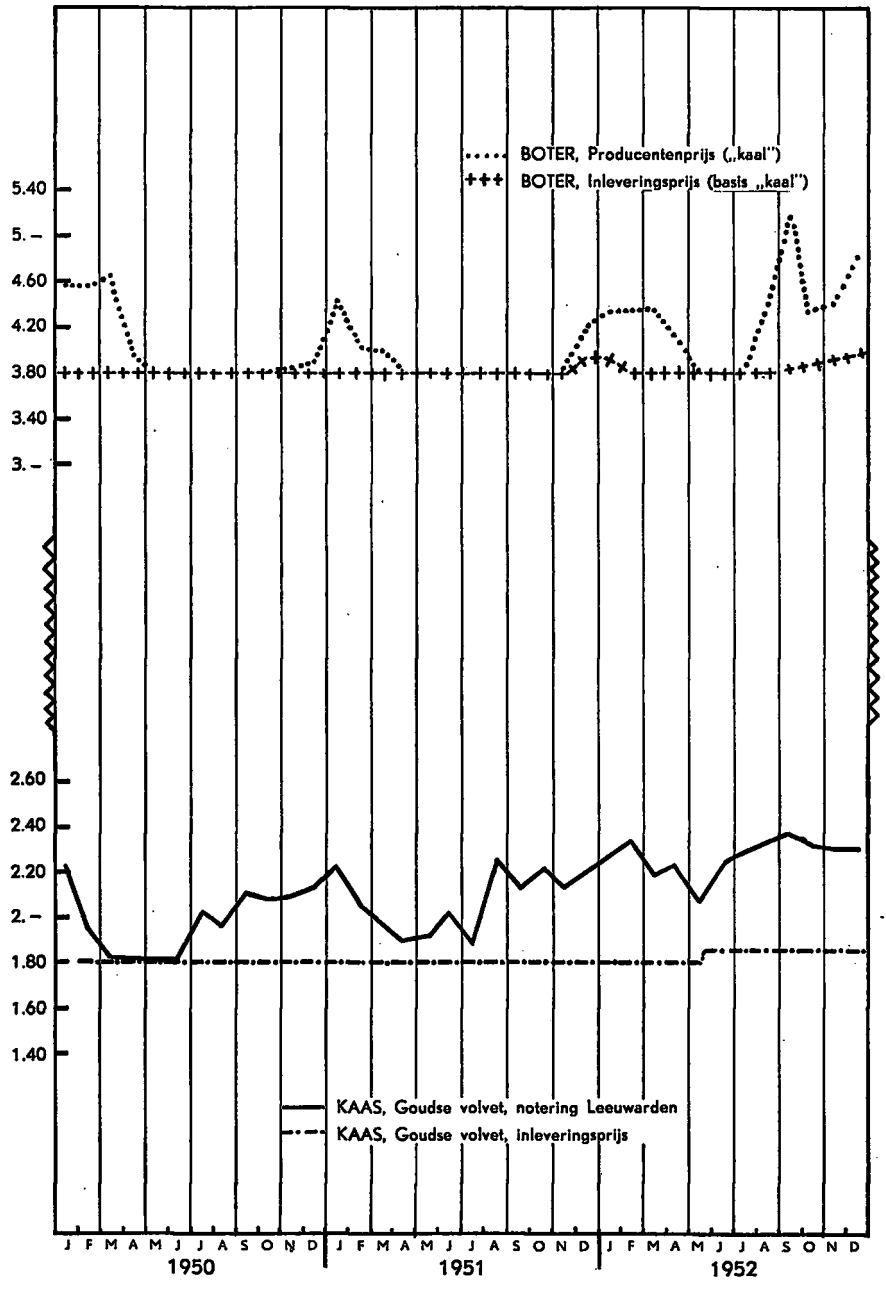
De kaasprijs daarentegen heeft zich vrijwel constant boven de inleveringsprijs bewogen en meestal in vrij belangrijke mate. Daarbij moet dan bovendien nog in acht worden genomen, dat bij de laatste verhoging van de garantieprijs voor de melk (November 1951) de inleveringsprijs van kaas wèl werd verhoogd en, in verband met de gestegen ondermelkwaarde, die van de boter niet.

Een uitzondering op het weinig geanimeerde verloop van de boterprijs deed zich voor in de nazomer van 1952. Sinds het begin van de na-oorlogse regeling van de melkprijsgarantie was het nooit eerder gebeurd, dat in de zomer de boterprijs boven de inleveringsprijs steeg. Dat betekent echter nog niet, dat de afzetmogelijkheden voor boter in vergelijking met die van andere zuivelproducten zouden zijn verbeterd. De markt voor die andere producten was in dezelfde periode ook gunstig. Als bijzondere oorzaken van het uitzonderlijk verloop van de boterprijs in bedoelde periode, kunnen worden genoemd:

1. De boterproductie was in de belangrijkste West-Europese voortbrengingsgebieden gedurende de zomer veel lager dan verwacht kon worden; in West-Duitsland door droogte, in Frankrijk door droogte en mond- en klauwzeer.

GRAFIEK VIII

VERLOOP VAN BOTER- EN KAASPRIJZEN IN NEDERLAND

2. Denemarken kon in dezelfde periode aan de concurrentie op het Europese vaste land niet deelnemen; het moest alle zeilen bijzetten om aan de verplichtingen van het „long-term" contract met Engeland te kunnen voldoen (nl. vóór 1 October 75% van de in de dan aflopende jaartermijn, totaal te exporteren hoeveelheid boter aan Engeland te leveren).

3. De boterproductie in Nederland was in het eerste halfjaar aanmerkelijk lager dan in de voorafgaande jaren.

Bovendien bleek uit de zeer scherpe prijsdaling omstreeks begin October 1952, dat het hoogste prijsniveau op onjuiste speculaties was gebaseerd.

Er zijn enkele nieuwe aspecten van belang voor de toekomstige ontwikkeling. Wat betreft het belangrijkste West-Europese exportland, Denemarken, is intussen komen vast te staan, dat de prijzen welke dit land op grond van de „long term" overeenkomsten met Engeland ontvangt voldoende zijn om de kostprijs te dekken. Daarover bestond in 1950 nog twijfel, omdat de gemiddelde uitbetalingsprijs aan de boeren toen iets hoger was dan overeen kwam met de Engelse contractprijs. Dit werd mogelijk gemaakt door de hogere prijzen welke voor de export naar andere landen konden worden bedongen. Inmiddels zijn de aan de boeren uitbetaalde prijzen gelijk en tijdelijk zelfs iets lager gesteld dan de Engelse contractprijs. Het staat dus thans wel vast, dat de Nederlandse kostprijs van boter ongeveer *f* 1.— per kg hoger ligt dan de Deense. Daarbij moet natuurlijk rekening worden gehouden met de waarde van de ondermelk. De waarde van de industrieel verwerkte ondermelk fluctueert sterk. In Denemarken wordt het overgrote deel van de ondermelk gebruikt voor de baconproductie. Aangezien ook de Deense kostprijs van bacon blijkbaar beneden de Nederlandse ligt, lijkt het onwaarschijnlijk, dat deze bestemming de lagere kostprijs van Deense boter zou veroorzaken.

Zoals in het vorige hoofdstuk reeds werd aangetoond, is de kostprijs in Australië inmiddels ver gestegen boven de door Engeland betaalde prijs. Daarentegen zijn de productiekosten in Nieuw-Zeeland lager dan de aan de boeren uitbetaalde prijzen. Het zuivelstabilisatiefonds van dat land groeit dus nog steeds aan. In 1952

STAAT L

BOTEREXPORT UIT NEDERLAND IN 1950
(in tonnen)

Exports of butter from the Netherlands in 1950 (in tons)

Land van bestemming	Import uit Nederland in tonnen	In % van Nederlandse export	Nederlands aandeel in import in %	Andere exportlanden	
				Land	In va imp in la va best mi
België en Luxemburg ..	20.100	31	100		
West-Duitsland	18.200	28	42	Zweden	2
				Denemarken	1
				Noorwegen	
				Ierland	
				Andere landen	
Ver.Koninkrijk	15.200	23	4	Nieuw-Zeeland	3
				Denemarken	3
				Australië	2
Frankrijk	3.800	6	20	Denemarken	4
				Argentinië	1
				Nieuw-Zeeland	1
				Tsjecho-Slowakije	
				Andere landen	
Zwitserland	1.400	2			
Oost-Duitsland	1.200	2			
Algerië	1.200	2			
Andere landen	3.500	5			
Totaal	64.600	99			

STAAT M

BOTEREXPORT UIT NEDERLAND IN 1951
(in tonnen)

Exports of butter from the Netherlands in 1951 (in tons)

Land van bestemming	Import uit Nederland in tonnen	In % van Nederlandse export	Nederlands aandeel in import in %	Andere exportlanden	
				Land	In % van import in land van bestemming
België en Luxemburg ..	20.000	37	100		
Ver. Koninkrijk	18.200	34	6	Nieuw-Zeeland	50
				Denemarken	33
				Australië	10
				Andere landen	1
West-Duitsland	5.100	9	17	Zweden.....	35
				Denemarken	26
				Nieuw-Zeeland	9
				Noorwegen	6
				Andere landen	7
Oost-Duitsland	3.900	7			
Zwitserland	1.100	2			
Algerië	1.100	2			
Frankrijk	600	1	4	Denemarken	40
				Nieuw-Zeeland	22
				Argentinië	5
				Tsjecho-Slowakije	5
				Andere landen	23
Andere landen	4.000	7			
Totaal	54.000	99			

STAAT N

BOTEREXPORT UIT NEDERLAND IN 1952
(in tonnen)

Exports of butter from the Netherlands in 1952 (in tons)

Land van bestemming	Import uit Nederland in tonnen	In % van Nederlandse export
België en Luxemburg	26.500	53
Ver. Koninkrijk	5.900	12
Frankrijk	4.500	9
West-Duitsland	2.400	5
Zwitserland	1.800	4
Oost-Duitsland	1.700	3
Italië	1.700	3
Algerië	1.300	3
Andere landen	4.100	8
Totaal	49.900	100

STAAT O

BOTERPRODUCTIE IN ENIGE LANDEN
(in 1000 tonnen)

Production of butter in some countries (in 1000 tons)

	1934/38	1948	1951	1952
Ver. Staten	987	721	665	667
Frankrijk	202	160	250	240
Duitsland	309	250	302	295
Denemarken	182	120	168	153
Nieuw-Zeeland	172	172 [1]	198 [2]	—
Australië	196	168 [1]	139 [2]	—
Canada	156	159	139	146
Nederland	97	71	83	73
Zweden	87	95	109	96
Zwitserland	26	14	24	22
België	64	60	75	70

[1]) 1948/49. [2]) 1951/52.

STAAT P

EXPORT VAN BOTER NAAR BELANGRIJKSTE BESTEMMINGEN
(in 1000 tonnen)

Distribution of exports of butter (in 1000 tons)

	1934/38	1948	1951	% Wereld-handel in 1951
Nieuw-Zeeland	*133*	*138*	*165*	36
1. Ver. Koninkrijk	129	134	—	
2. Andere landen	4	4	—	
Denemarken	*158*	*106*	*139*	30
1. Ver. Koninkrijk	120	54	105	
2. Duitsland	37	—	8	
3. België	—	15	—	
4. Andere landen	1	37	26	
Nederland	*47*	*24*	*54*	12
1. Ver. Koninkrijk	30	4	18	
2. Duitsland	12	—	5	
3. België	2	11	20	
4. Andere landen	3	9	11	
Australië	*103*	*81*	*34*	7
1. Ver. Koninkrijk	97	73	27	
2. Andere landen	6	8	7	
Zweden	*23*	—	*27*	6
Ierland	*23*	—	—	—
Argentinië	*8*	*11*	*8*	2
Andere landen	*125*	*20*	*31*	7
Totaal	620	380	458	100

is beslist, dat dit fonds op lange termijn quitte moet spelen. De bestaande reserves kunnen dienen om bij eventuele belangrijke prijsdalingen op de wereldmarkt, de garantieprijs voor de melk toch te kunnen uitbetalen. [1]) (Tot voor kort had de regering zich ten aanzien van de bestemming van het door haar beheerde fonds niet gebonden.) Dus kan Nieuw-Zeeland tijdelijk zo nodig zuivelproducten exporteren voor prijzen welke beneden de zeer lage productieprijzen liggen, zonder dat de uitbetalingsprijzen aan de boeren behoeven te worden verlaagd.

De binnenlandse consumptie van boter is sinds 1949 licht gestegen. Wellicht is dit mede te danken aan de intussen gevoerde reclame. Het is ons opgevallen, dat het hoofdthema van deze reclame in de laatste tijd gericht is op „het extra pakje voor de Zondag". Aldus is onwillekeurig toegegeven, dat boter in Nederland in enige mate het karakter van een luxe product heeft gekregen. Dat wij dat in 1950 constateerden was aanleiding tot veel critiek in enige vakbladen.

Het belangrijkste aspect op het gebied van de boterexport is, naast het voortduren van het systeem van de Engelse regeringsaankopen tegen voor Nederland verliesgevende prijzen, dat van de hoge Duitse invoerrechten, die ondanks de hoge prijzen in West-Duitsland en de protesten daartegen van huisvrouwenorganisaties en vakverenigingen gehandhaafd schijnen te blijven. In dit verband herinneren wij aan de in de inleiding gemaakte opmerking, dat in de meeste landen bij bescherming van, of steun aan de landbouw, de melkprijs een zeer belangrijke rol speelt. In landen zoals West-Duitsland, Frankrijk en België, wordt deze prijs vrijwel uitsluitend gemanipuleerd via de boterprijs en deze weer via de boterimporten. Aangezien in dezelfde landen de variaties in de melkproductie geheel worden weerspiegeld in de boterproductie is het wel duidelijk, dat het voor een exporterend land zeer riskant is, op langere termijn te rekenen op uitvoer naar deze landen. Evenals in de laatste paar jaar af en toe profijt kon worden getrokken van de relatieve schaarste in deze landen, loopt men ook het volledige risico van de mogelijkheid van zelfvoorziening of zelfs overschotten in jaren met gunstige productie-omstandigheden.

---

[1]) Zie „The Straight Furrow". September 1952, pag. 7.

Het is dus duidelijk dat ten aanzien van de Nederlandse boterproductie een zo groot mogelijke flexibiliteit gewenst is. Wij handhaven volledig onze conclusie uit „Productie en Bestemming I", dat gerekend moet worden met de wenselijkheid, deze productie terug te brengen tot de omvang welke absoluut noodzakelijk is in verband met de ondermelkbehoefte voor de kalveren en de seizoenschommeling in de melkproductie. Daarmede is niet bedoeld, dat er geen grotere productiecapaciteit in stand zou moeten worden gehouden. Een ieder, die enig inzicht heeft in de zuivelindustrie, weet wel, dat deze grotere capaciteit automatisch in stand blijft, zodat van periodes van hoge prijzen steeds voldoende profijt zal kunnen worden getrokken. De geschiedenis van de laatste paar jaren heeft het zelfs duidelijk gemaakt, dat de omvang van de boterproductie zoveel mogelijk onafhankelijk moet worden gemaakt van de schommeling in de melkproductie. Alleen daardoor kan men de uiteenlopende mogelijkheden van de steeds wisselende zuivelmarkt zo goed mogelijk benutten en verliesgevende exporten naar Engeland overbodig maken. Het is dus te hopen, dat de uitbreiding van de productiemogelijkheden voor kaas en melkproducten vooral in de zandstreken verder door zal gaan met handhaving van de mogelijkheid een variabele hoeveelheid boter te produceren.

ONDERMELK EN PRODUCTEN DAARVAN

Voor zover in de toekomst de inrichting van de Nederlandse zuivelindustrie het inderdaad mogelijk zou maken de boterproductie tot een minimum te beperken en voor zover de verhouding van de verkoopprijzen inderdaad zo zou zijn, dat deze beperking vrijwel constant wordt doorgevoerd, zal er niet meer ondermelk beschikbaar komen dan nodig is voor de opfok van de kalveren.

Velen zijn van mening, dat er ook een vrij groot kwantum ondermelk nodig is voor de productie van bacon. Wij hebben aan dat vraagstuk destijds reeds aandacht besteed en gewezen op proeven, waarbij was aangetoond, dat ondermelk geheel of gedeeltelijk door eiwit-kernvoeder kan worden vervangen [1]). Desondanks is er door sommige critici geschreven, dat wij bij de bestudering van de melkbestemming dit vraagstuk zouden hebben genegeerd [2]). Inmiddels

[1]) Productie en Bestemming I, pag. 158.
[2]) Zie o.a. Nieuwe Rotterdamse Courant, 7 Juni 1950.

zijn wij door de feitelijke ontwikkeling reeds in het gelijk gesteld. Terwijl de Nederlandse varkensstapel is gestegen, daalde de teruglevering van onder- en karnemelk aan de veehouders vooral in de laatste 1½ jaar zeer sterk. (Aangezien dit verschijnsel zich vooral sinds de zomer van 1951 voordoet, komt het in de staten en grafieken aan het eind van het vorige hoofdstuk nog onvoldoende tot uitdrukking.) In onderstaande tabel zijn naast elkaar weergegeven de jaarlijkse hoeveelheden teruggeleverde onder- en karnemelk en de omvang van de varkensstapel volgens het gemiddelde van de Mei- en December-tellingen van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

	Varkensstapel (in 1000 stuks)	Teruggeleverde ondermelk en karnemelk (in 1000 tonnen)
1949	1650	1040
1950	2070	1040
1951	2020	760
1952	2100	490

Hieruit blijkt duidelijk, dat als tengevolge van lagere boterproductie enerzijds en een hogere prijs van magere melkproducten anderzijds, de prijs van ondermelk de werkelijke waarde voor menselijke voeding maar enigszins benadert, de varkenshouders het ook wel met minder of zonder ondermelk kunnen stellen. De hoeveelheid ondermelk, welke in 1952 werd teruggeleverd, komt overeen met een boterproductie van ruim 20.000 ton, dat is dus heel wat minder dan de jaarproductie van 50.000 ton, welke wij destijds als onderdeel voor een melkbestemmingsschema voor de toekomst wenselijk achtten en waartegen door anderen bezwaar werd gemaakt in verband met de ondermelkbehoefte op de boerderij!

Er is intussen een tweeprijzenstelsel voor de ondermelk ontstaan: de veehouder kan voor een prijs van 6 cent per liter een beperkte hoeveelheid onder- en karnemelk terugontvangen (meestal circa 10% van de door hem afgeleverde hoeveelheid volle melk) en moet voor hoeveelheden daarboven een prijs betalen welke ongeveer overeen komt met de marktwaarde welke de ondermelk voor de industrie heeft. Deze bedraagt bij doorlevering aan melkpoederfabrieken of standaardisatiebedrijven van consumptiemelk tegen-

woordig ongeveer 10 cent per liter. Een dergelijk stelsel van twee prijzen is onnatuurlijk. Het onderzoek naar de mogelijkheden tot beperking van het gebruik van ondermelk, zowel voor kalveren als voor varkens, moet krachtig worden voortgezet in het belang van de rentabiliteit van de gehele Nederlandse veehouderij.

De hoge prijs voor ondermelk is zowel een gevolg van de lagere boterproductie als van het handhaven van de consumptiemelkstandaardisatie op 2½%. Bovendien is gedurende de hausse in de prijzen van wol en andere textielgrondstoffen gedurende de jaren 1950 en 1951 de markt voor caseïne tijdelijk zeer geanimeerd geweest. Daarna werd er veel magere melkpoeder voor export gevraagd. In onderstaande tabel zijn de van deze producten geëxporteerde hoeveelheden in de laatste paar jaren met de belangrijkste bestemmingslanden weergegeven.

EXPORT VAN MAGERE MELKPOEDER UIT NEDERLAND
(in tonnen)
Exports of skimmed milkpowder from the Netherlands (in tons)

	1936/38	1950	1952
België	800	—	—
Ver. Koninkrijk	2.000	2.500	—
Palestina	700	—	—
India	—	4.300	5.400
Japan	—	—	2.700
Ver. Staten	3.200	—	—
Overige landen	700	1.500	3.000
Totaal	7.400	8.300	11.100

EXPORT VAN CASEÏNE UIT NEDERLAND
(in tonnen)
Exports of casein from the Netherlands (in tons)

	1936/38	1951	1952
België	100	—	—
Duitsland	100	200	200
Finland	—	300	—
Italië	600	100	—
Spanje	—	500	—
Ver. Koninkrijk	500	500	—
Zweden	—	300	—
Ver. Staten	—	800	500
Overige landen	200	400	200
Totaal	1.500	3.100	900

Productie en export van caseïne zijn inmiddels vrijwel gestaakt. Onder enigszins normale omstandigheden is de vetvrije droge stof van de melk in een land als Nederland veel te waardevol om te worden verwerkt tot kunststoffen.

De exportcijfers voor magere melkpoeder illustreren voldoende dat de transacties in dit product al evenzeer van incidentele aard zijn. Het betreft meestal aankopen door regeringen of internationale organisaties. Men kan er dus geen conclusies uit trekken ten aanzien van de werkelijke vraag van consumenten.

De wisselende afzetmogelijkheden voor deze magere producten bepalen mede de rentabiliteit van de boterproductie in vergelijking met die van kaas en volle melkproducten. Dit is een reden te meer waarom het wenselijk is de verwerkingsmogelijkheden van de Nederlandse melk zodanig uit te breiden, dat de omvang van de boterproductie onafhankelijk wordt van de seizoenschommelingen in de melkproductie.

HOOFDSTUK V

SAMENVATTING

De overwegingen en conclusies van het in 1950 verschenen werk van Dols en Sevenster zijn vergeleken met die van het in hetzelfde jaar gepubliceerde Melkbestemmingsrapport. De op eerstbedoeld geschrift uitgebrachte critieken zijn, voor zover nodig, beantwoord. Aan de hand van beide werkstukken is de feitelijke ontwikkeling van 1950—1952 nagegaan. Voorts is aandacht besteed aan enkele nieuwe aspecten.

Naar aanleiding van critieken op een der uitgangspunten van „Productie en Bestemming I" is aangetoond, dat de mate waarin de oorspronkelijke voedingswaarde van voor de voedselvoorziening belangrijke agrarische producten in de daaruit bereide eindproducten tot zijn recht komt, op den duur een niet geringe invloed heeft op de rentabiliteit van het primaire product.

In het Melkbestemmingsrapport is de belangrijkheid van de Nederlandse melkveehouderij en zuivelbereiding uitvoerig gedocumenteerd. Daarmede is echter niet aangetoond, dat de verwachte uitbreiding van de melkproductie — welke uitbreiding in het rapport als een te aanvaarden feit wordt vooropgesteld, ook economisch verantwoord is.

De Melkbestemmingscommissie heeft de afzetmogelijkheden van de Nederlandse zuivelproducten in het algemeen te pessimistisch beoordeeld. Zij heeft zich onvoldoende gerealiseerd dat enerzijds door de hoge arbeidslonen de melkproductie in vele landen wordt afgeremd en anderzijds de gewijzigde sociaal-economische verhoudingen samen met de verbeterde voorlichting over de voeding, de vraag naar hoogwaardige voedingsmiddelen hebben doen toenemen.

De overwegingen uit „Productie en Bestemming I" welke destijds geleid hebben tot de conclusie, dat geleidelijke verhoging van de melkproductie in Nederland verantwoord is en dat het mogelijk is,

bedoelde productie zonder verhoogde krachtvoerimport in een tiental jaren op te voeren tot circa 6½ millioen ton, worden gehandhaafd.

De verwachting van de Melkbestemmingscommissie, dat de productie in 1953 tot ca. 5,7 millioen ton zou stijgen, blijkt juist te zijn.

De volgende overwegingen met betrekking tot de melkproductie kunnen aan die uit de beide studies worden toegevoegd.

De productiekosten van melk zijn in Australië thans niet meer aanmerkelijk lager dan in Nederland.

Het is twijfelachtig of van toenemende West-Europese samenwerking wel grotere afzetmogelijkheden voor Nederlandse zuivelproducten is te verwachten.

Bij de maatregelen tot het instandhouden van een redelijk inkomen voor het agrarische volksdeel, speelt in de meeste landen de handhaving van een ook voor de kleine bedrijven rendabele melkprijs een belangrijke rol. Het is mede daarom gewenst voorbereid te zijn op een eventueel wenselijke uitbreiding van de rundvleesproductie.

De melkproductie is in de laatste paar jaar in vele landen niet alleen geremd door de hoge arbeidslonen, maar ook door de hoge vleesprijzen. In Nederland en de andere West-Europese landen hebben bovendien technische oorzaken van tijdelijke aard een rol gespeeld.

De voedingseconomische overwegingen met betrekking tot de bestemming van de Nederlandse melk uit „Productie en Bestemming I" worden eveneens gehandhaafd.

Ten onrechte is in het Melkbestemmingsrapport bij de van voedingsstandpunt uit gezien meest gewenste bestemming der melkproductie, boter voor volvette kaas gesteld.

De uitspraak in het Melkbestemmingsrapport, dat het raadzaam zou zijn dat alle leeftijdsgroepen tenminste een deel van het vet in de vorm van boter gebruiken, is wetenschappelijk niet verantwoord.

Ofschoon het probleem van de bestemming van de melk in de beide studies op uiteenlopende wijze werd benaderd, verschillen de conclusies alleen in zoverre, dat in het Melkbestemmingsrapport de vooruitzichten in het algemeen ongunstiger werden beoordeeld dan in „Productie en Bestemming I". Voorts werden door de Melkbestemmingscommissie de vooruitzichten voor de afzet van kaas pessimistischer beoordeeld dan die van melkproducten, terwijl wij

zowel op sociaal-economische gronden als in verband met de specificiteit de voorkeur meenden te moeten geven aan kaasproductie.

Ofschoon voor Nederland de fundamentele voordelen voor de voortbrenging van kaas boven die van melkproducten blijven gelden, leiden nieuwe overwegingen en de ervaringen van de laatste jaren tot de conclusie dat de feitelijke afzetmogelijkheden van beide groepen producten niet veel verschillen.

De na-oorlogse stijging van het consumptiemelkverbruik is na 1950 veel geringer geworden en in vele landen zelfs opgehouden.

Overeenkomstig de verwachtingen uit de beide studies, is de boterproductie in de afgelopen jaren minder rendabel geweest dan die van andere zuivelproducten.

De handhaving van een lonende melkprijs wordt in de belangrijkste West-Europese productielanden: Duitsland en Frankrijk, in de eerste plaats gerealiseerd door de invoer van boter te regelen.

De capaciteit van kaas- en melkproductenindustrie is in de laatste jaren in Nederland en vooral in de zandstreken uitgebreid. Het is gewenst deze uitbreiding zover door te voeren dat de omvang van de boterproductie onafhankelijk wordt van de seizoenschommelingen in de melkproductie.

SUMMARY

PRODUCTION AND UTILISATION OF MILK IN THE NETHERLANDS II

The considerations and conclusions which appeared in the 1950 work of Dols and Sevenster have been compared with those published in the Milk Utilisation Report of the same year. Criticisms on the first mentioned publication have been answered so far as is necessary. With the aid of both documents, actual developments in 1950–1952 have been examined. Attention has also been given to some new aspects.

In connection with criticisms on one of the starting points of "Production and Utilisation I", it has been shown that the degree in which the original food value of agrarian products essential for the food supply is maintained or reproduced in the finished product, in the long run has a considerable influence on the remunerativeness of the primary product.

The importance of Dutch dairy farming and the production of dairy products had been extensively dealt with in the Milk Utilisation Report. This does not mean to say, however, that the expected extension of the milk production – which in the report is taken as a foregone conclusion – is economically warranted.

The Milk Utilisation Committee has generally judged the marketing possibilities of Dutch dairy products too pessimistically. They have insufficiently realised that whereas the milk production of many countries is hampered by high wages, the changed social economical conditions, combined with the improved information on nutrition, have increased the demand for highly nutritive foods.

The considerations set down in "Production and Utilisation I", which, at the time, have led to the conclusion that a gradual increase of the milk production in Holland is justified and that it was possible to raise the said production without increasing the import of feedingstuffs to about 6½ million tons within some 10 years, are maintained.

The expectations of the Milk Utilisation Committee that in 1953

the production will increase to about 5.7 million tons, appear to be correct.

The following considerations with regard to the production of milk may be added to the points made in these two studies.

The production costs of milk in Australia are no longer considerably lower than in Holland.

It is doubtful whether larger marketing possibilities for Dutch dairy products can be expected from increased West-European co-operation.

The maintenance of a remunerative milk price, in most countries plays an important part among the measures taken to assure a reasonable income to the agricultural population. It is also for this reason opportune to be prepared for an extension of beef production when this should prove desirable.

During the last few years milk production in many countries has not only been hampered by high wages, but also by high meat prices. In addition, in the Netherlands and in other West-European countries, technical causes have temporarily played a part.

The nutritive-economic considerations with regard to the utilisation of Dutch milk from "Production and Utilisation I", are also maintained.

In the Milk Utilisation Report, dealing with the most desirable utilisation of the milk production from the nutritive point of view, butter has been wrongly given precedence over full-cream cheese.

The opinion given in the Milk Utilisation Report that it is advisable for all age groups to use at least a part of the fat in the form of butter has no scientific foundation.

Although in the two publications the problem of the utilisation of milk is approached in different ways, the conclusions differ only in so far that in the Milk Utilisation Report the prospects are generally judged less favourably than in "Production and Utilisation I". Furthermore, the prospects for the cheese market are judged more pessimistically by the Milk Utilisation Committee than the market for milk products, whilst we felt that preference should be given to the production of cheese not only from the social economical aspects but also because cheese is produced in specific qualities.

Although the fundamental advantages for Holland of the production of cheese over the production of preserved milk still apply, new considerations and experience of the last few years

lead to the conclusion that the actual market possibilities do not differ much for both groups of products.

The post-war increase in the consumption of milk became smaller after 1950, and in some countries has stopped altogether.

In accordance with the expectations laid down in both documents, during the last few years butter production has been less remunerative than other dairy products.

The maintenance of a remunerative milk price in the most important West-European countries, i.e. Germany and France, is realised in the first place by regulating the import of butter.

The capacity of the cheese, condensed milk and milkpowder industry in Holland has been expanded in the last few years, especially in sandy soil regions. It is desirable to promote this expansion to such an extent that the butter production becomes independent of seasonal fluctuations in milk production.

LIJST VAN DE BELANGRIJKSTE STATISTIEKEN

List of principal statistics

STAAT A – VOORTBRENGING VAN MELK EN ZUIVELPRODUCTEN IN NEDERLAND 67
Production of milk and dairy-products in the Netherlands

STAAT B – VERBRUIK VAN CONSUMPTIEMELK, KAAS EN BOTER 68
Consumption of liquid milk, cheese and butter

STAAT C – KAASEXPORT UIT NEDERLAND IN 1950 79
Exports of cheese from the Netherlands in 1950

STAAT D – KAASEXPORT UIT NEDERLAND IN 1951 80
Exports of cheese from the Netherlands in 1951

STAAT E – KAASEXPORT UIT NEDERLAND IN 1952 81
Exports of cheese from the Netherlands in 1952

STAAT F – KAASPRODUCTIE IN ENIGE LANDEN 81
Production of cheese in some countries

STAAT G – EXPORT VAN KAAS NAAR BELANGRIJKE BESTEMMINGEN 82
Distribution of exports of cheese

STAAT H – EXPORT VAN GECONDENSEERDE VOLLE MELK UIT NEDERLAND 87
Exports of evaporated and whole condensed milk from the Netherlands

STAAT I – EXPORT VOLLE MELKPOEDER 88
Exports of whole milkpowder

STAAT J – PRODUCTIE VAN GECONDENSEERDE MELK IN ENIGE LANDEN 89
Production of whole condensed and evaporated milk in some countries

STAAT K – EXPORT VAN GECONDENSEERDE MELK NAAR BELANGRIJKSTE BESTEMMINGEN ... 89
Distribution of exports of evaporated and whole condensed milk

STAAT L – BOTEREXPORT UIT NEDERLAND IN 1950 .. 98
Exports of butter from the Netherlands in 1950

STAAT M – BOTEREXPORT UIT NEDERLAND IN 1951 .. 99
Exports of butter from the Netherlands in 1951

STAAT N – BOTEREXPORT UIT NEDERLAND IN 1952 .. 100
Exports of butter from the Netherlands in 1952

STAAT O – BOTERPRODUCTIE IN ENIGE LANDEN 100
Production of butter in some countries

STAAT P – EXPORT VAN BOTER NAAR BELANGRIJKSTE BESTEMMINGEN 101
Distribution of exports of butter

INHOUD

HOOFDSTUK I

pag.

INLEIDING 7

Twee studies over hetzelfde onderwerp (7), Probleemstellingen (8), Verschillende uitgangspunten en verschillende bewerkingen (9), Voedingseconomie en rentabiliteit (11), Vrijheid voor de consument (14), Andere critieken (15).

HOOFDSTUK II

DE MELKPRODUCTIE 16

De belangrijkste overwegingen en conclusies uit de beide studies (16), De belangrijkheid van de bedrijfstak (18), Betekenis voor de Nederlandse export (21), Landbouwkundige overwegingen t.a.v. de omvang van de melkproductie (23), Bedrijfsvoering (25), Arbeid (26), Vergelijking met prijzen in andere landen (29), Liberalisatie? (33), Welvaartsniveau en consumptie (38), Geremde productie (39), Daling van de Nederlandse productie (41).

HOOFDSTUK III

VOEDINGSWAARDE VAN MELK EN ZUIVELPRODUCTEN 45

De belangrijkste overwegingen en conclusies uit de beide studies (45), Consumentenprijzen per voedingseenheid (46), Zuivelproducten (49), Boter en margarine (50), Dierpassage (54), Statistiek (55).

HOOFDSTUK IV

BESTEMMING VAN DE MELK 63

De belangrijkste overwegingen en conclusies uit de beide studies (63), West-Duitsland (70), Bestemming van de Nederlandse melk (72), Kaas of melkproducten? (76), Kaas (77), Volle melkproducten (85), Boter (90), Ondermelk en producten daarvan (103).

HOOFDSTUK V

SAMENVATTING 107

SUMMARY 110

LIJST VAN DE BELANGRIJKSTE STATISTIEKEN 113